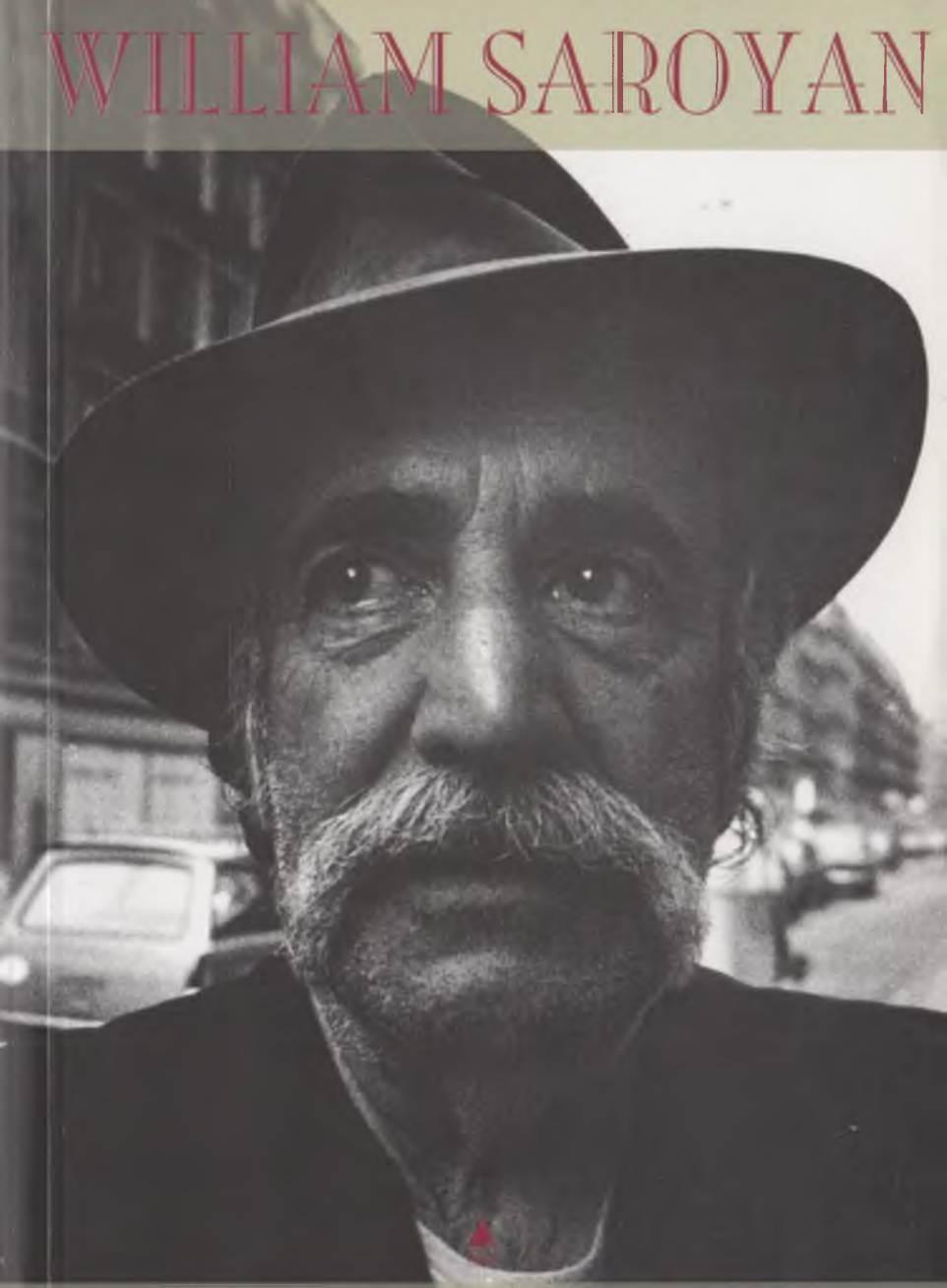
WILLIAM SAROYAN

Paris-Fresno Güncesi 1967-68

ÖLÜM DİRİM VE AYA KALKIŞ

u s u l g e r e ğ i

Elinizdeki kitap, William Saroyan'ın *The Dial Press* tarafından 1970 yılında yayınlanan "*Days of Life and Death and Escape to the Moon*" [Ölüm Dirim Günleri ve Aya Kaçış] adlı güncesinin çevirisidir.

Metindeki çeşitli kitap adlarının orijinal yazımları korunmuş, yanlarında köşeli parantez "[...]" içerisinde anlamları belirtilmiş, Türkçe'ye çevrilmiş olanların ise yayın adları *italik* olarak verilmiştir.

Türkçe yazımda, Adam Yayınları'nın Eylül 1997 basımlı *Ana Yazım Kılavuzu*'na uyulmaya çalışılmıştır.

y a y ı n c ı n ı n n o t u

PARİS-FRESNO GÜNCESİ
1967-68

ÖLÜM, DİRİM VE AYA KAÇIŞ

Aras Yayıncılık
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 465/Z.
80050 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
Fax: (0212) 252 65 19
arasyayincilik@superonline.com
www.arasyayincilik.com

Permission to reprint by the Trustees Leland Stanford Junior University
© Aras Yayıncılık

Special thanks to
Robert Setrakian and Dickran Kouymjian

William Saroyan Dizisi Editörü
Aziz Gökdemir

Kapak Fotoğrafı
Ara Güler

Kapak Tasarımı
Aret Gıcır

Düzelti
Rober Koptaş

Baskı
Mart Matbaacılık Ltd. Şti.
Tel: (212) 321 23 00

İstanbul Eylül 2001

ISBN 975-7265-38-1

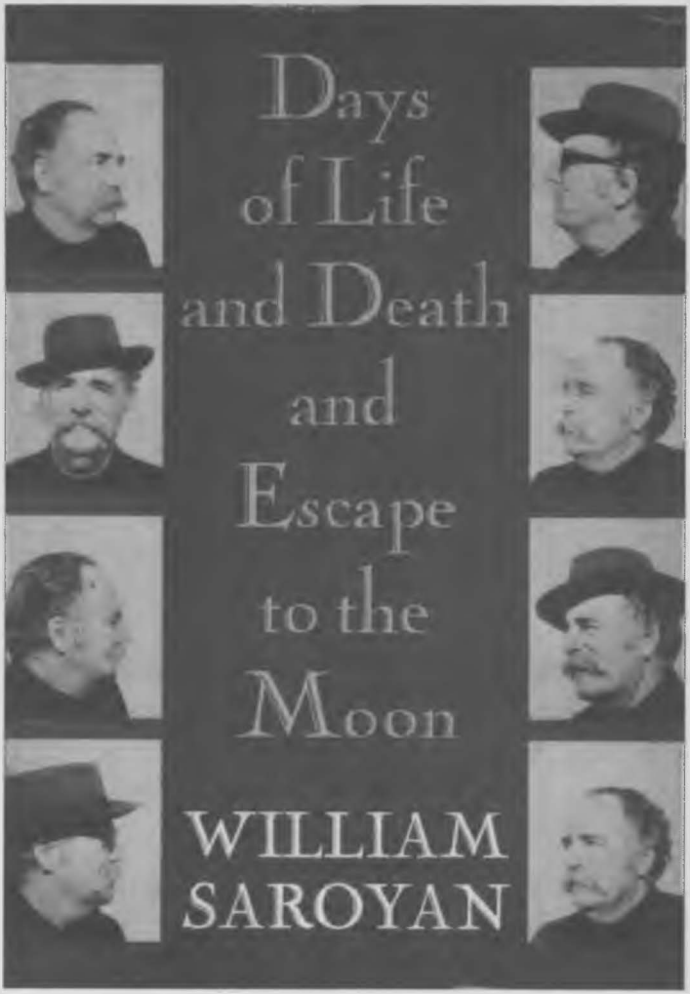
PARİS-FRESNO GÜNCESİ 1967-68

ÖLÜM, DİRİM VE AYA KAÇIŞ

WILLIAM SAROYAN

ÇEVİREN
BERİL EYÜBOĞLU

ARAS

Paris-Fresno Güncesi'nde, belki de artık yavaş yavaş yaşını alıyor olmanın verdiği merakla, sık sık şipşak vesikalık fotoğraf çektirdiğinden bahsediyor Saroyan. Güncenin İngilizce orijinalini basan *The Dial Press* bu merakı kitabın kapağına taşımış ve tasarımda yazarın bir dizi fotoğrafına yer vermiş.

[*Days of Life and Death and Escape to the Moon*. The Dial Press, New York, 1970.]

William Saroyan

William Saroyan, Bitlis'ten Amerika'ya göç etmiş Ermeni bir ailenin, orada doğan ilk ferdi olarak 31 Ağustos 1908'de Kaliforniya eyaletinin Fresno kasabasında dünyaya geldi. Bir Presbiteryen rahibi olan babası, Saroyan üç yaşındayken ölünce, annesi, Saroyan'ı ve üç kardeşini yetimhaneye vermek zorunda kaldı. Yetimhanede geçirilen beş yıldan sonra çocuklar annelerine kavuşarak Fresno'da yeniden bir araya geldiler.

Eğitim sistemiyle yıldızı bir türlü barışmayan Saroyan on beş yaşında okulu terk etti. Aralarında cenaze işlerinin de bulunduğu, insana pek de ilham vermeyen birçok işte çalıştı. Asıl hedefi yazar olmaktı, bunun için bir yandan da öyküler yazmayı sürdürüyordu. Öyküleri birçok editör tarafından geri çevriliyordu. Yazmaktan neredeyse vazgeçmek üzereyken, açlıktan ölmek üzere olan genç bir yazarı anlatan "*The Daring Young Man on the Flying Trapeze*" adlı öyküsü *Story* dergisi tarafından 1933 yılında kabul edildi. Bu, Saroyan için bir dönüm noktasıydı. Derginin editörlerinden hiçbir davet almadığı halde, onlara, 1934 yılının ocak ayı boyunca her gün yeni bir öykü göndereceğini yazdı. Gönderdi de. Kısa sürede öyküleri *The American Mercury*, *Harper's*, *The Yale Review*, *Scribner's*, *The Atlantic Monthly* gibi dergilerde yayınlanmaya başladı.

1934 yılının ekim ayında *Randon House* yayınevi Saroyan'ın "*The Daring Young Man on the Flying Trapeze, and Other Stories*" isimli kitabını yayınlamaya hazırdı artık. Kitap o yılın en çok satan öykü kitabı oldu. Saroyan edebiyat dünyasına bomba gibi düşmüştü.

Bundan sonra, artık hep yazdı, yazmaktan ve gezmekten başka bir iş yapmadı. Bir süre Paris'te yaşadı. İçki ve kumar alışkanlığı yüzünden inişli çıkışlı bir grafik gösterse de elli seneyi aşan, başarılı ve üretken bir kariyer ortaya koydu. 1939 yılında *The Time of Your Life* adlı oyunuyla Pulitzer Ödülü'nü kazandı ama bu eserinin diğerlerinden ne daha iyi ne de daha kötü olduğunu söyleyerek ödülü reddetti.

Saroyan hayatı boyunca altmışı aşkın kitap –öykü, oyun ve roman– yazdı. Düzyazıda kendine özgü bir tarz yarattı. Akıcı, konuşur gibi, coşku dolu bu tarz kendi adıyla "***Saroyanesque***" olarak anılır oldu. Kendisinin de söylediği gibi, öykülerinde tek bir şeyi anlatır Saroyan: insanı. Yazarken içten ve yalındır. Onun eserlerinde, süslü tabirler, söz oyunları aramak boşunadır; aslolan, öykünün bütünü ve konudur.

William Saroyan, klasik tabirle hızlı bir hayat yaşadı, dünyayı ve bu arada ata yurdu Bitlis'i gezdi, evlendi, boşandı, sonra aynı kadınla tekrar evlendi, sonra yine boşandı. 1981 yılında, doğduğu yerde, Fresno'da öldüğünde, adı Amerikan edebiyatının en iyi kısa öykü ve oyun yazarları arasına çoktan yazılmıştı.

Köklerine ve atalarının kültürüne bağlılığıyla, daha 1935'te, Avrupa gezisinin bir durağı olarak Sovyet Ermenistanı'nı ziyaret etmiştir Saroyan. 1978'deki üçüncü ve son ziyaretinde, yetmişinci yaş gününü de dostlarıyla birlikte orada kutlar. Vasiyeti üzerine, naaşının bir bölümü Erivan'daki ünlüler panteonuna gömülür.

Sunuş

Elinizdeki günce, William Saroyan'ın sanat –ve özel– yaşamının yükseliş ve durgunluk dönemlerini izleyen üçüncü ve son dönemde, içe dönük ama keyfi elden bırakmayan, karamsarlıkla neşeyi harmanlayan bir evrede yazılmış, her zamanki gibi serbest, David Stephen Calonne'un deyişiyle *cazvari* bir dille kaleme aldığı ve anı/anlatı/otobiyografi sınıflandırmasıyla yayınlanan yapıtlarından bir tanesi. (Ve adı geçen eleştirmene göre bu grubun en başarılısı.)

Öykü, roman, oyun yazmak, hatta aklına esince şarkı bestelemekle dolu bir hayata geri dönüp bakarken, bunları değil, o noktaya kadar yaşamış, görüp geçirmiş olmasını öne çıkarıyor yazar. Yıllar önce bir yayıncının "kaybettiği" *Maymunların Zihniyeti* adlı komedisinin başka bir yazar adı altında aniden piyasada boy göstermesi bile güncede bıyık altından gülerek geçiştiriliyor: "Yazıyı kaybeden maymunun talihi açık olsun." Böyle anlara (daha doğrusu o gün ölümü anımsatacak bir olay olmamışsa genelde kitaba) damgasını vuran duygu, okuyanı saran, yazar Seine Nehri'nin kenarından fide aşırıp evindeki saksıya dikerken iyiden iyiye pekişen, neredeyse, bir pazar günü ilk kez güneşe çıkarılan ozanımızın sözünü ettiği hürriyeti çağrıştıran bir keyif!

Özgürüm. İçimden gülmek, bir şeyler söylemek geliyor.

Ne sigaram, ne de kahvem kalmış. Ama dini bütün Mormonlar'ın aksine kendime azıcık çay demleyeceğim; Ermeni usulü, hafif, içinde tarçın kabukları, karanfil ve çay yaprakları olan.

Calonne'un saptamasıyla, Saroyan'ın sanat yaşamında bu evre, yazarın Hemingwayvari bir kavgaya (yaklaşan ölümle, kendi kendisiyle) tutuşmasının öyküsü. Galibi olmayan, ama amacı olan bir kavga bu: "yaşamın karmaşık deneyiminden basit bir gerçek, fasa-fisodan arınmış bir şuur damıtmak."*

Üstüne alınması gereken maymunlara duyurulur.

Aziz Gökdemir

---

* David Stephen Calonne, *William Saroyan: My Real Work Is Being* [Asıl İşim Yaşamak], University of North Carolina Press, 1983, s. 144.

Eski Fresno'daki Ermeni Mahallesi'nde,
artık tümünün yerinde yeller esen,
hatta unutulup gitmiş olan
San Benito Caddesi 2226 numaradaki evin,
Emerson İlkokulu'nun, Longfellow Ortaokulu'nun
ve Teknik Lise'nin anısına...

Ölüm Dirim Günleri ve Aya Kaçış

27 Ekim 1853, Cenevre

Gerçek hayatımız, benliğimizle bütünleşmiş hakikatlerden başka bir şey değildir. Hakikatle aramıza bir mesafe girdiğini hissettiğimiz an, onun dışında kalmışız demektir.

4 Ekim 1873

Tek başına kaldığın odanda dolunayın şavkı vurunca ne hissettiğini söyle, ben de sana yaşını söyleyeyim.

4 Şubat 1881

İnsanın, bir sonraki günü belki de görmeyeceği düşüncesiyle yatağa uzanması garip bir duygu. Dün tam da böyle hissediyordum. Ama işte hâlâ buradayım.

Henri-Frederic Amiel

(*Amiel'in Güncesi*'nden; İngilizce'ye çeviren, önsöz yazan ve notlar ekleyen, Bayan Humphry Ward. Macmillan ve Co. Ltd., Londra, 1898)

Ağustos Günleri

Paris, 1967

El âlemin dünyaya gelip sonra da göçüp gitmesine tanık olacak kadar çok yaşadım artık. Parıldayarak ortaya çıkıp, gölge gibi kimseciklere görünmeden uzaklaşırlar. Hayatta kalmak budur işte; bunu gözlemek.

Bana sorarsanız, hepsi bir şakadan başka bir şey değil derim. Tıpkı ihtiyar bir adama benziyorum. Beni gören, kilisenin ahlak vaaz eden saçma sapan pazar temsillerinde, kendime uymayan bir rolde başarılı olmak için çabaladığımı sanır.

Çevremdekiler bu dünyadan peş peşe ayrılmış olsa da hâlâ hayattayım.

Krupplar'ın sonuncusu da dün öldü. 1907 doğumluydu; bense 1908.

Son kırk yılda bir sürü ölüm ilanı okudum. D. H. Lawrence'ın ölümü hüzünlendirdi beni. Thomas Wolfe'un ölümüne şaştım. J. P. Morgan, John D. Rockefeller ya da onlara benzeyen birileri öldüğünde ise hiçbir şey hissetmedim; ama her biri hakkında yazılanları okumak ilginçti.

Kimse ölümü vakarla, gerçek anlamda hassasiyetle karşılamıyor; bu bana garip, hatta biraz sinsice geliyor. Kimsenin, ailesini ve dostlarını davet ettiği bir törenden sonra kendini öldürdüğüne –hayır, öldürme sözcüğü yerinde değil pek– hayatını sona erdirmek istediği zaman, bunu yerine getirdiğine rastlamadım.

İçinde ikamet ettiğim gövde dolgunlaştı ve ağırlaştı, kafa kalınlaştı. Yüzün orta yerinde yumruklanmış gibi duran bir burun, ağız kenarlarından sarkan kırçıl, pos bıyıklar; ama saçlar hâlâ gür ve simsiyah.

İşe bakın ki bir zamanlar genç bir adamdım ve bunu unutmuş değilim. Neyse, n'apalım! Kafamda hâlâ birkaç düşünce var. Ne olduklarını bilmiyorum ama orda olduklarından eminim; zamanı

gelince onlara ulaşacağımdan kuşkum yok. İntihardan söz etmiyorum. İlgilendirmiyor beni intihar, ama ölüm ilgimi çekiyor. Kimin ilgisini çekmez ki? Yaşadığı sürece buna kim ilgisiz kalabilir?

Gündelik ayrıntılar.

Bugün öğleden sonra dünyayı çatlatırcasına gürledi gök; onu tam üç kez beşer dakikalık sağanaklar izledi. Böylesine abartılı olması pek hoşuma gitti. Yalancıktanmış izlenimi verdiği için komikti. Emekli bir borsa çığırtkanının Kral Lear rolüne çıktığını sanırdınız. Bütün bunlar olurken gökyüzünün öteki yarısı masmaviydi. Taitbout Sokağı'na vardığımda, yeniden iri iri damlalar düşmeye başladı, ama pek isteksizce, sanki zoraki gibiydi.

Kimler yaşadı Taitbout Sokağı'nda? Ya da kimler arşınladı bu sokağı, onu soralım. Ne Ernest Hemingway, ne Gertrude Stein, ne Scott Fitzgerald, ne Henry Miller ne de bir zamanlar Paris'te yaşamanın tadını olabildiğince çıkartmış olan öteki Amerikalı yazarlar!

2 Ağustos

Mesele şu: dürüst kimse var mı? Sanırım yok. Hiç kimse çabalıyor mu dürüst olmak için? Bir noktaya kadar, evet. Kişisel dürüstlük değil sözünü ettiğim; bu da ilginç olabilir belki ama genellikle can sıkıcıdır. Ben kavimleri, milletleri, dinleri, siyasi sistemleri ve hayatlarını bunlara bağlayarak bu uğurda ölenleri kast ediyorum. Tüm bu yalancı dürüstlük zorunlu mu? Gerçekten inanan kimse var mı buna?

Ölümcül ayrıntı.

Bir haftadan beri, banyoya her girişimde, *London Times*'ın ge-

çen yıldan kalma, yere atılmış 26 Haziran 1966 tarihli pazar ekinde büyük puntolarla yazılı, kim olduğunu bilmediğim birinin anılarının yer aldığı bölümü okuyorum: "Yolumuzun üzerinde yatan, sanki selam vermek için kolunu uzatmış bir Alman'ın cesedinin yanından geçtik. Güçlü bir mizah duygusuna sahip olan emir erim, uzanmış eli yakalayıp, hararetle sıktı." Tuhaf olan şu ki, başlığı okumaya başlayınca, bunu daha önce de okumuş olmama rağmen, sonunun nasıl geleceğini merak etmekten kendimi alamıyordum. Sadece başlık! Anılar ilgimi çekmiyordu. Aynı kelimeleri en az on kere okuduysam da, belki de içimden gelen bir dürtüyle, bunda gülünecek bir yan bulamıyordum. Ölümün, aniden dondurduğu havaya kalkmış kol beni şaşırtıyordu. Refleksle kalkmış bu kolu donduran neydi?

Dünkü Yunan havası bu sabah da devam etti; iri damlalı ancak kısa süren birkaç sağanaktan sonra hızı kesildi.

Önemsiz ayrıntı.

Dün seksen santime satın alıp balkondaki saksılardan birine diktiğim fesleğen yerinden hoşnut görünüyor. Öğle yemeğinde kokulu bitkinin küçük bir filizini koparıp peynir ekmeğe katık ettim. Pek hoş oldu. Ancak Paris'te bir saksıyla sınırlı bahçıvanlık, gerçek bahçıvanlık sayılmaz.

Dolar ayrıntısı.

American Express'te iki yüz dolar, 971 frank etti. Dolar durmadan değer kaybediyor ama Amerika her geçen gün daha çok milyoner üretiyor.

Ama düşündüğüm hiç de böyle bir şey değil aslında.

Bir fikrin en kısa şekilde ifade edilmesi beni ilgilendiren. Bir sürü cümle ve paragraf yerine...

İade ayrıntısı.

Amerikan Kitaplığı'nın yıllar önce taşındığı Camou Sokağı 10 numaraya kadar yürüdüm (Eiffel Kulesi'nin arkasına düşüyormuş meğer.) İyi seçilmiş, bol kitap çeşidiyle, zengin ve ferah bir yer burası. Kitaplık görevlisi Harry Goldberg, katalogdan seçmiş olduğum iki kitabı bulmamda yardımcı oldu. Biri Massenet'nin anıları, öteki de Carl Van Vechten'in onun hakkındaki bir çalışması. Şöyle bir göz gezdirdim ama almadım, zira iade etme külfetine katlanmak istemiyordum. Her biri bir franka satılan üç dört düzine kadar eski kitap arasından iki tane seçerek, dışarı çıktım.

Kitaplıkta daha fazla vakit geçirebilirdim ama sokağı tercih ettim. Sokağa duyduğum bu özlem, kitaplığa varmak için yaptığım yaklaşık bir saatlik yürüyüşten kaynaklanıyordu.

Satın aldığım kitaplardan biri, Hallie Flanagan'la Coward-McCann'ın 1928 basımı *Shifting Scenes*'i; üstelik de fotoğraflı. Başlığın tamamı, *Shifting Scenes of the Modern European Theatre* [Modern Avrupa Tiyatrosu'nun Değişen Sahneleri]. Tabii, beni ilgilendiren bir konu bu. Ötekiyse, Amelie Posse-Brazdova'nın *Roman Roundabout*'u. O da, Dutton, 1934 basımı. Hayatımdaki iki önemli tarih! 1928'de, yirmi yaşına henüz girdiğim sırada, New York'a ulaşmıştım, nihayet. 1934'te de ilk kitabım yayınlanmıştı. Kitapların basım tarihleri, bana kendi dünyamda o tarihlerde neler olduğunu hatırlatmakta yardımcı olur. Satın aldığım ikinci kitabın, baskısı da cildi de çok güzel. Doğrusu, birincisi de kırk yıllık ömrü boyunca pek yıpranmamış. Hiç değilse bütünlüğünü korumuş.

80 numaralı otobüsle, Amerikan Kitaplığı yakınlarında bir yerden, oturduğum semtte bulunan Saint-Lazare Garı'na kadar geldim. Bilet iki frank, yani kırk sentti; yaklaşık iki millik bir mesafe için. Her şey eskisine göre ne kadar pahalı.

Hava aşırı nemliydi bugün. Saint-Lazare Garı'ndan Trinité'ye yürüyünceye kadar ter içinde kaldım. (Ama asıl konu bu değil.)

Mandıra ayrıntısı.

Sütçü dükkânındaki üç kızın da Normandiyalı kadınlara özgü gül pembe yanakları var. Tanesi otuz santimden altı iri yumurta, bir parça da İsviçre peyniri aldım, Fransa'nın burnunun dibinden gelmesine karşın peynir çok pahalı. Bir de Paris'te Danone diye bilinen yoğurt: Amerika'da Dannon. Acep kim ola?

Bundan elli yıl önce, annem, *Asbarez*'de [Meydan] ya da 1908'den beri Fresno'da yayınlanan günlük Ermeni gazetesi *Horizon*'da [Ufuk], Profesör Minasyan'ın bir yazısını okurken başını kaldırır, "*Madzun*, yiyin, diyor. En yararlı besinlerden biriymiş." derdi. *Madzun* yemediğimiz gün var mıydı ki? Yoğurdun Ermenicesidir *madzun*. Evin bir köşesinde her zaman koca bir çömlek yoğurt bulunurdu. Buzdolabında değil, zira o zamanlar henüz buzdolapları yoktu, soğutucular vardı; ama soğutucuya da konmazdı. İki ya da üç ölçü su bir ölçü *madzun*la karıştırılarak biraz tuz ilave edilir, yazları ferahlatıcı bir içecek elde edilirdi; gündelik uğraş ve sıcaktan dolayı terle atılan tuz böylece vücuda geri dönmüş olurdu.

Hastalık ayrıntısı.

Şiddetli bir ülser sancısıyla boğuşuyorum. Yılda iki üç kere başıma gelir bu. Ağrı, yürürken kendini hissettiriyordu. Yarım saat içinde üç tane gelusil tableti çiğnediysem de bana mısın demedi. Sigara ülseri azdırıyor, bütün bir gün içemedim tabii.

Keşke komik bir fıkra bilseydim. Bayılırım fıkralara. Oldum olası severim. Bazen ballandıra ballandıra anlatırım, bazen de yüzüme gözüme bulaştırırım.

İpin ucunu kaçırıp, fıkranın yaratacağı etkiden daha gülünç bir durum ortaya çıkınca, hikâyenin sonunu getirmekten de kurtulmuş olurum.

Büyük, gerçekten büyük bir şey söylemek istiyorum. Bugüne kadar kimse büyük bir şey söylemedi anlamında değil bu dediğim.

Büyük, artık büyük değil, o kadar.

Who?

Tuhaf sesli bir sözcük işte. İngilizce bilmeyenler ne düşünür buna ilişkin acaba?

3 Ağustos

Ağustosun en sevdiğim yanı gevşekliği. Aylak bir aydır ağustos; ben de aylaklık etmek istiyorum ama hiç de kolay değil bu, hatta imkânsız. Ama deneyeceğim her şeye rağmen.

İstasyon ayrıntısı.

Bu sabah ağır ağır Gare du Nord'a [Kuzey Garı] kadar yürüdüm. İstasyonda İngiltere'den, İsveç'ten, Almanya'dan gelmiş kızlı oğlanlı gruplar vardı; yazın tadını çıkarmış oldukları anlaşılıyordu. Delikanlıların çoğu sakallı, kızların tümü mini etekliydi. Gare du Nord'dan kalkan trenler Stockholm'a hatta Moskova'ya kadar gidiyor. (Dünyanın neresinde olursa olsun tren istasyonlarının tarifsiz bir çekiciliği vardır.)

Bütün gün son derece sakin geçti, gürültüden patırtıdan uzak, tıpkı temmuzda olduğu gibi.

Öğleden sonra La Rochefoucauld Sokağı'ndan Pigalle'e, Pigalle'den Saron'a kadar yürüyüp, Maubeuge'e indim ve Martyrs'e vardım.

Sözcükler.

İsimler.

Tauchnitz bir isim. Leipzig'li Bernard Tauchnitz. İki üç yıl önce oradaydım. Leipzig, ününü Aziz Tommaso Kilisesi'nden alıyor; gittim o kiliseye. Bach'ın yirmi çocuğuna bakmak için çalıştığı yeri görmek istiyordum. Bach kilisenin orgcusuydu.

Tauchnitz, İngilizce kitapların Avrupa'da satılmasına öncülük eden bir yayıncıydı. Ucuz ama özenle basılmış karton ciltli kitaplar yayınladı.

Benim kitaplarım da vardı listesinde, ama sonra savaş patladı; Tauchnitz işini kaybetti. Hikâyenin devamını bilmiyorum; bilseydim keşke.

Trinité'nin arkasında, Clichy Sokağı'ndaki küçük kitapçıdan bir franka Marie Corelli'nin *The Sorrows of Satan* [Şeytanın Kederleri] adlı iki ciltlik romanını aldım; 1896'da basılmış. Kitabın kapağından, Tauchnitz'in Paris'te iki şubesi olduğunu öğreniyoruz: biri, Madame Sokağı 39 numaradaki Henry Gaulon Kitabeviymiş ki, ben ona yetişemedim; ikincisiyse Galignani Kitabevi, 1935'ten beri alışveriş ettiğim yer. Adres aynı, Rivoli Sokağı 224 numara.

Ama ne Bernard Tauchnitz ne de mirasçıları hakkında hiçbir şey bilmiyorum.

Desen ayrıntısı.

Bir de karton kaplı, oldukça yıpranmış bir kitap aldım; John Crompton'un *The Life of the Spider*'ı [Örümceğin Hayatı]. İçinde desenler de var, bunlardan biri ağ yapan bir örümceği gösteriyor. Bir başkasında ise ağına düşürdüğü kocaman bir sineği salgısıyla boğmakta olan bir tür örümcek görülüyor.

Kitapları aldıktan sonra son zamanlarda Paris'te giydiğim üç çift ayakkabıyı boyadım. Bunlardan biri çok eski olsa da hepsinden rahat, üstelik de serin tutuyor; bu nedenle çoğunlukla onu giyiyorum.

Güzel bir gecenin fark edilmeksizin geçip gitmesine razı olmamalı. Paris sirenleri keskin sesleriyle dün gece Châteaudun Sokağı'nı iki kez çınlattı. Biteviye tekrarlanan tüm tiz sesler gibi çok tedirgin ediciydiler. Karşıdaki apartmanın daracık çatı katında annesiyle yaşayan küçük oğlan, pencereden sokağın öte tarafındaki

arkadaşına seslendiyse de karşılık alamadı. Seslenişi bir çığlık gibiydi adeta, ama gene de kulağa hoş geliyordu. Annesi engel olmadı çocuğa; aklı başında bir kadın.

4 Ağustos

İki uzun cuma gezintisi –eski sokaklar, yeni sokaklar, hayalet sokaklar, sahici sokaklar ve aniden Gare de l'Est [Doğu Garı]. Sakin bir istasyon, nerdeyse hiç hareket yok. Fotoğraf makinesini üç kez kullandım: bir franka şipşak dört fotoğraf; Paris'in en hesaplı alışverişlerinden.

Sayısal ayrıntı.

Saçma rakamlar vardır. Mesela, 1967. Oysa beş ay sonra beklenen 1968 O.K. bence.

Otuz üçer sente bir tarhun, bir de biberiye aldım; enfes yaz kokuları salıyor her ikisi de. Eve gider gitmez hemen birer saksıya dikip fesleğenin yanına yerleştirdim.

Kırmızı toprak saksıların kenarına konmayı seven büyük, sert kanatlı sinekler gitmiş; havalar serinlediği için herhalde. Bu otlar bana arkadaşlık etmek, hem de peynir ekmeğe bir nebze rayiha katmak için.

Yürürken çeşitli düşüncelere daldım ama hiçbirini hatırlayamıyorum şimdi. Senac Sokağı'ndan Ballu Sokağı'na girerken, 36 numarada, her biri bin dolara satılan eski piyanolar ve müzik kutuları gördüm. İyi durumda bir stereoptikon da vardı, bir çekmece dolusu merceğiyle yüz dolara. Oldukça iyi bir fiyat. Dükkânda daha bir alay ilginç öteberi vardı ama adam kapatmak üzereydi, ben de pek oyalanmak istemedim.

Perhiz ayrıntısı.

Clichy Bulvarı'nda yüz elli kiloluk bir sürtük gördüm, ama sürtmüyordu, oturuyordu tabiatıyla.

Dün, "Bu günler belki de hayatımın en mutlu günleri olacaktır." diyordum kendi kendime. Şu an ise en mutlu günlerim bunlar.

Özgürüm. Mutluluğum bundan kaynaklanıyor. Kimseye karşı yükümlülüğüm yok. Tüm borçlarımı ödedim; hayatımı kazanıyorum. Dilediğim gibi gidip geliyorum. İstediğim zaman yatıp, istediğim zaman kalkıyorum. Özgürüm. İçimden gülmek, bir şeyler söylemek geliyor.

5 Ağustos

Ne sigaram ne de kahvem kalmış. Ama dini bütün Mormonlar'ın aksine kendime azıcık çay demleyeceğim; Ermeni usulü, hafif, içinde tarçın kabukları, karanfil ve çay yaprakları olan.

Arada sırada kahve ve sigara perhizine giriyorum; bazen altı ay sürüyor. Ama tekrar başladığımda hiç pişmanlık duymuyorum. Aksine onlardan aldığım zevkin tadını daha çok çıkarıyorum.

Bu, kahvesiz sigarasız geçen beşinci gün henüz. Birinci gün zor geçti; ikinci de öyle. Ama üçüncü oldukça iyi gitti.

Ağustosta her gün yürüyüş yapmaya kararlıyım. Temmuzda olmadı, çünkü bir sürü iş vardı yapmam gereken, bu yüzden yürüyüşe zaman ayıramadım.

Yürümekten iyisi yok! Özgürlüğün gerçek ifadesi. Yürümek bir yere varmak demektir.

Tasarım ayrıntısı.

32 numaralı otobüs beni, öğle vakti Trocadéro'ya, İnsan Müze-

si'ne götürdü. Bir saat kadar, Henry Moore, Pablo Picasso, Max Ernst gibi Fransız ve İngiliz kökenli çok sayıda ressam ve heykeltıraşın koleksiyonlarından derlenmiş ilkel sanat eserlerini inceledim. Üsluplarındaki sağlamlığa diyecek yok doğrusu. İçlerinden biri, Afrika'da bir yerden, boru parçaları, çiviler, sac levhalar türünden sanayi artığı, kirli paslı malzemeden kocaman bir surat yapmış; etrafını saç niyetine halatla çevirmiş. Akıl almaz bir iş, kesinlikle ilkel, Afrika geleneğince, kimin elinden çıktığına ilişkin hiçbir ipucu yok.

Dönüşte ayakkabılarımı alıştırmaya çalışarak ağır ağır yürüdüm. Bunun için üç yıldır uğraşıyorum, zira San Francisco'da, Union Square'deki bir kunduracının sattığı ayakkabılar ayağıma dar geliyor. (Ama yavaş yavaş alışıyor gibiler). Seine kıyısındaki çınarların altı çok hoş; ırmakta gidip gelen altı düz, uzun teknelerden birinin güvertesindeki bir masada bir adamla kadın oturmuş; anlaşılan orda yaşıyorlar. Kıyıdaki sette her zamanki gibi beş altı yaşlı adam yüzlerini güneşe çevirmiş, derilerinin rengini canlandırmaya çalışıyor. Rıhtımda, her şeyden bihaber, körkütük sarhoş bir adam güneşte değil, gölgede yatıyor.

Champs-Elysées Tiyatrosu'nun bulunduğu Montaigne Sokağı üzerindeki, daha önce beş altı kez kaldığım, başka zamanlarda da dostlarımı görmeye gittiğim Plaza-Athénée'nin lobisini, yemek salonunu ve kütüphanesini ziyaret ettim. Oteller ev olamaz, onları çekici kılan da budur zaten.

Üç mil kadar, belki de daha fazla yürüdükten sonra, evin kapısına vardığımda, iyice ağırlaşan ayaklarıma rağmen bir de beşinci kata tırmanmam gerekiyordu. Ama hiç sorun olmadı bu, bir kere alışınca gerisi kendiliğinden geliyor.

Öğleden sonra tekrar sokağa çıkarak, bu kez Saint-Lazare Sokağı'ndan Lamartine'e doğru yürüdüm. Lamartine'den daha ayrılmadan, tezgâhlarını sokağın dışına çıkartmış eski bir kitapçı keş-

fettim. Paul Morand'ın 1929 tarihli, özenle basılmış bir kitabını iki franka aldım. Eski bir kitabın yaprakları arasında, Fresno'daki ortaokulda zorunlu okuma parçaları arasında yer alan, Henry Wadsworth Longfellow'un *Evangeline* adlı şiiri çıktı karşıma. Ona da bir frank verdim. Bir Tauchnitz'i elli, içinde İngilizce notlar bulunan Yunanca bir kitabı seksen santime aldım. Hepsi seksen sekiz sent etti. Bu türden kitapları hemen her gün, incelemek, zevkini çıkarmak, orasından burasından okumak ve düşünmek için, beni birkaç dakika oyalasınlar diye alıyorum –sinemaya ya da tiyatroya para vermek istemediğimden.

Söz söyleme sanatıyla ilgili ayrıntı.

Her iki yürüyüşte de, acaba bugüne kadar kayda değer bir şey söylenmiş midir diye merak ettim. Alıntılanan ya da hatırda kalan çok şey var kuşkusuz. Çeşit çeşit hikâyeler anlatılmış, tarih yazılmış, raporlar düzenlenmiş, açıklamalar yapılmış da, gerçekten bir şey "söyleyen" olmuş mu?

Eh, tabii, muhtemelen arada sırada. Zamanında ne söylenmişse yerindeymiş gibi gelmesi ama aslında hiçbir şey ifade etmemesi pekâlâ anlaşılabilir. Yüceltttiğimiz her şey, üzerinden zaman geçince bu kaderi paylaşmıyor mu zaten?

6 Ağustos

Hezeyan ayrıntısı.

Dünyanın dört bir yanında, ha bire bir şeyler oluyor. Bir bir saymaya ihtiyaç yok ama eğer bazılarını belirtmezsem, ne demek istediğim anlaşılmayabilir. İsrail, dünyanın en güçlü küçük devleti olduğunu Mısır, Ürdün ve Suriye'ye yıldırım saldırısı düzenleyerek kanıtladı. Yahudiler, Güney Amerika'da Alman katillerden birini

daha yakaladı. Brezilya, zanlının Almanya'ya iadesine izin verdi: Stangl adında, elli dokuz yaşında yaşlı bir adam. New York Yankees'in eski yöneticisi, ünlü Casey Stengel ile aynı soydan belki de. Galler, Aberfan'da, madeni atıklardan oluşmuş bir tepenin kayması sonucu, 120'si çocuk olmak üzere 150 kişi hayatını kaybetti, tamamen ihmal yüzünden. Büyük kentlerin kalabalık varoşlarındaki isyancı siyahları onaylamasa da, ABD'li boksör Muhammet Ali'nin Japonya'daki bir yarışmaya katılmasına izin verilmedi. U Thant, Güney Vietnam'da savaşın sürmesi için hiçbir neden bulunmadığını söylüyor. Johnson ise bir Birleşmiş Milletler temsilcisiyle tartışmaya girmeye niyeti olmadığını açıklıyor. Tek başına yelkenli bir tekneyle dünya turunu tamamlayan Sir Francis Chichester, İngiltere Kraliçesi'nce onurlandırıldı; oysa, artık yegâne soylu rekabet alanı olan denizde, aynı başarıyı göstermiş olan yarım düzine insan daha vardı. Stalin'in kızının kaleme aldığı, *Twenty Letters to a Friend*'in [*Bir Dosta Yirmi Mektup*] enfes bir üslupta, hiç umulmadık bir çalışma olduğu söyleniyor. Özel bir uçakla kaçırılan Moise Tshombe, Balear Adaları'na indirilmesi beklenirken, Cezayir'e götürüldü; hükümet, Kongo'ya geri gönderilmesine karar vermiş olmasına rağmen, besbelli ABD baskısı yüzünden, hâlâ Cezayir'de tutuyor. Zaten hasta bir adam; belki de Kongo, hakkındaki idam hükmünü yerine getirmeden ölecek.

Bu olaylardan, bu meselelerden, bu insanlardan nasıl bir anlam çıkarılabilir?

Şöyle ki: insanların başına gelenler; yapılan hatalar, yanlış anlamalar ve efsaneler yüzünden hâlâ.

Almanlar, üstün ırk efsanelerinin gerçekleşmesini Yahudiler'in engellediği varsayımını öne sürdüler. Stangl, Almanya'nın savaşı kazanacağından hareketle, besbelli daha da yükseleceğini ummuştu. Aberfan trajedisi, dağ gibi koskocaman bir yığının yerinden kıpırdamayacağı yolundaki yanlış inançtan dolayı meydana geldi.

Muhammet Ali, Amerikan ordusunda askerlik yapmayı, siyah bir Müslüman vaiz olduğu için reddettiği inancında olsa da, bunun dışında çok sayıda geçerli nedeni olabilir. Bunlardan biri, herhangi bir gencin ya da erkeğin (üstelik de dünya ağırsiklet şampiyonu ise) eğer istemiyorsa, hiçbir orduya katılması için bir neden olmadığıdır.

Bundan yüz yıl önce olmuş olayların aynıları yaşanıyor gene: insanlar böyle.

Her zaman olanlar bundan ibaret.

7 Ağustos

Yoldan çıkma ayrıntısı.

Hiç böyle bir ağustos olmamıştı. Bütün yaptığım; masa başında bazı işleri hallettikten sonra, sokağa çıkıp otobüsle Trocadéro'ya kadar gitmek ve yürüyerek eve dönmek; öğleden sonra ise bu kez metroyla yola çıkış, bir ağaç altında vakit geçirerek çok cana yakın, yeni evli bir çiftle ahbaplık. Hepsi bu.

Ünlü siyah şairlerden biri, ünlü bir beyaz ressama, "Sen, sosyetik Yahudiler'e resim yaparak onlara uşaklık etmekten başka işe yaramayan bir Yahudisin!" demiş. Arkadaşı bu sözlerden incinmiş; uşak dediği için değil de, tiksintiyle "Yahudisin!" dediği için. Hiç kimse, günün birinde adından, ırkından, dininden, mesleğinden ya da yaşama tarzından ötürü tanıdığı biri tarafından tacize uğrayacağından kuşku duymamalı.

Ağustosta buna benzer altı ya da yedi gün daha olmuştu aslında! Tıpkı böyle altı ya da yedi yüz ağustos günü. İnsan gelişigüzel sarf ediyor bu gibi sözleri; çünkü hava biraz güzel olunca abartının da dozu artıyor.

Hem yürüdüm, hem otobüse bindim. Harika bir gündü.

Mesele zengin olmaksa, otuz üç yıl önce zengin oldum ben. Mesele, ne zenginlikle ne de fakirlikle bağlantılı. Ama fakirlikle daha yakından ilintili. Fakirleşmek de bir tür başarı adeta; kolayına da gerçekleşmiyor. Tolstoy fakir olmak için uğraştı, ama kimi mantıklı insanlar buna engel oldu –karısı, yayıncısı. Telif haklarından vazgeçmek istedi. Günümüzde bunu yapmak isteyene gülünür. Kimin işine yarar ki!

Bu dairenin arka odasında kâğıtlar, kitaplar, mektuplar, elyazmaları ve her türden çerçöple uğraşıp durdum. Adıma gelmiş bir alay şey vardı. Hepsi de süprüntü, ama her biri ayrı ayrı büyüleyici.

Herald'da yer alacak değerde biri ölmemiş bugün.

Geçen yıl Sanger'de yeni açılan Halk Kitaplığı'na uğradığımda, kütüphaneci hanıma, eski Fresno Halk Kitaplığı'nda görevli Bayan McCardle'dan haber var mı diye sordum. "Neden kimse onun hakkında hiçbir şey yazmadı, anlayamıyorum!" dedi bana.

Birileri yazmalıydı. Hakkında bir şey yazılmadan kimse bu dünyadan göçüp gitmemeli.

8 Ağustos

Dün hava öyle sıcaktı ki, bir an önce dışarı fırlayıp, avare dolaşmaktan başka çare yoktu. Bugünse tam tersi. Gökyüzünden sular boşanıyor; her yer su içinde, ne var ne yok ıslatan kurşuni bir Paris seması.

Sabahleyin, evden çıktıktan bir saat sonra, iki franka aldığım, sürgündeki bir Rus prensesinin kendi kaleminden çıkmış hikâyesiyle, Q'dan yani Arthur Quiller-Couch'tan bir romanla, ilikleriyime kadar ıslanmış olarak eve döndüm. Gittiğim kitapçı, geçen gün Montholon'un başında, yani Lamartine'in devamı olan (kuzey yönünde miydi?) caddede keşfettiğim dükkândı. Paris'in sokaklarına

verilen adlar hep böyle karışıklık yaratır; ben de bu gibi ayrıntıları bir türlü aklımda tutamam. *The Murders in the Rue Morgue*'u [*Morgue Sokağı Cinayetleri*] bile okuyamadım; halbuki Fresno Halk Kitaplığı'nda, hakkında bunca şey duyduğum bu kasvetli hikâyeyi okumak için bir hayli gayret sarf etmiştim. Herkesin kitabı olağanüstü bulmasının sebebini anlamak istiyordum; yeni bir yazar, ruhsuz ve değersiz bir şey yerine, buna benzer bir eser yazmayı nasıl bilebilirdi? Oysa bana göre, Poe ruhsuz ve değersiz bir şey yazmıştı ama herkes onu olağanüstü buluyordu; bunu çözümleyebilmek, benim için Morgue Sokağı'ndaki cinayeti kimin işlemiş olabileceğini tahmin etmekten daha zordu. (Sanırım cinayeti bir maymun işlemişti, bu da bizzat alakasız bir durum yaratıyordu.)

Yetersizlik ayrıntısı.

1928 Ekimi'nde, New York'ta "Maymunların Zihniyeti" adlı komik bir yazı yazmış, *The Brooklynite* adlı derginin yayın yönetmenine postalamıştım. Sonradan bana metni kaybettiklerini söylediler. Geçenlerde *The Mentality of Apes* [Maymunların Zihniyeti] adlı bir kitap çıktığını görerek bununla ilgili kendi düşüncelerimi yazmalıyım diye düşündüm. Benim maymunlarım, anlaşılacağı üzere insanlardı, ama aslen maymun oldukları iddiasındaydım; zaten metin de kaybolmuştu. O zaman yirmi yaşındaydım, aradan otuz dokuz yıl geçmiş. Yazıyı kaybeden maymunun talihi açık olsun. Yoksa çalmış mıydı, kim bilir.

9 Ağustos

Alexandre Köprüsü'nün yakınında, Seine Irmağı kıyısında dar bir çiçek yatağı keşfettim. Başarılı bir bitki kaldırma operasyonu için durumu dikkatle inceledim ve en uygun zamanda taze bir ay-

çiçeği fidanını kökünden sökerek, bir saat kadar kucağımda taşıdıktan sonra, tomurcukları düşmeden ve yaprakları solmadan eve getirip, büyücek bir toprak saksıya dikmeyi başardım. Aslında ayçiçekleri, yabani otlar kadar dayanıklıdır. Nerede, hangi koşulda olursa olsun yetişirler.

Yürüyüşe çıkmamın nedeni basitti. Dünkü kış yağmurunun ardından hava birdenbire o kadar güzelleşmişti ki dışarı çıkıp biraz yürümemek, nereye çıkacaklarını öğrenmek için yeni sokaklara vurmamak imkânsızdı. Dar Lévis Sokağı'nda kibar görünüşlü yaşlı hanımlar meyve kutularını karıştırarak atık sebze ve meyveleri evlerine götürmek için bir kenara ayırırken, bir yandan da dünyanın en olağan işini yapıyormuşçasına gevezelik ediyorlardı. Hanımlardan biri çöpe atılmış çiçeklerle ilgilendi.

İçinde sekiz on tane balık kafası bulunan küçük sandıklardan burnumun direğini kıracak bir balık kokusu geliyordu, ama hiç kedi yoktu görünürde. Sadece, yeni doğum yaptığı torbalaşmış karnından belli olan kocaman, kahverengi bir köpek dolaşıyordu ortalıkta –bazı köpeklerin dişiliği hiç belli olmuyor, bazıları da erkeğe benzemiyor.

Sonunda, büyük bir anıtın göze çarptığı küçük bir alana vardım: taştan kaidesi oymalarla süslüydü, üzerine bir adam oturtulmuştu, meğer Alexandre Dumas imiş bu adam. Kitaplarının adları yazılı olan kaidenin etrafında kahramanlarını tasvir eden, insan boyundan büyük heykeller vardı. *The Count of Monte Cristo* [*Monte Kristo Kontu*] ve *The Three Musketeers* [*Üç Silahşörler*] gibi süfli romanların yazarıdır Dumas. Belki de iyi hikâyelerdir; ancak bunu bilmem pek mümkün değil, zira onları okumayı asla başaramadım.

Wagram'dan Etoil'e, ordan Tilsitt'e, Champs'dan V. George'a ve nihayet ırmağa ulaşıp da ayçiçekleriyle karşılaşınca eve gelmiş gibi oldum. Bu öyle hoşuma gitti ki sabah uyanınca sapsarı bir güneş göreyim diye onlardan birini eve götürmek istedim.

Üç saat taşımak için ağır bir yüküm ben. Ama yine de değdi doğrusu.

10 Ağustos

Gökyüzü gene çatırdıyor, sessiz parlayışlar, şiddetli gök gürlemeleri, ardından deli gibi yağan yağmur, bardaktan boşalıyormuşçasına.

Gene uzun bir yürüyüş yapayım diyordum. Ama sabah postasını, bir somun ekmek ve *Herald*'ı alarak tekrar yukarı çıktım. Niyetim bazı şeyleri düzene koymaktı, ancak biliyorum, artık imkânsız bu. Yine de, her şeyi elden geçirmeye kararlıyım; vaktim olduğu bir gün bu işi yapmak üzere onları bir kenara ayırdım. Bugün de öyle bir gün aslında. Ve kırk yıl öncesine ait çok ilginç şeylerin yanı sıra yakın geçmişten iç karartıcı şeyler buldum: kumarla ilgili.

Bundan kırk yıl önce San Francisco'dayken, sanki asıl mesleğimmiş gibi kumara dadanmıştım, başka hiçbir şekilde ulaşamayacağım bana özel bir cennette yaşıyordum sanki.

Önemli İşlere ilişkin not.

Birkaç dakika önce, kitaplarımdan biri hakkında yazılmış bir eleştiri okudum: *Here Comes There Goes You Know Who* [Geldi, Gidiyor; Adı Lazım Değil]. Esas konusu kumar olan, 1959 ve 60'ta Avrupa'daki bir taşkınlığı anlatan bu kitabı 1960 sonlarında bu evde yazmıştım. Eleştiri, Henry David Thoreau'nun biyografisini yazmış olan, uzun zamandır da *The New York Times*'da tiyatro eleştirileri yazan Bay Brooks Atkinson tarafından kaleme alınmış. Kitapta, başka şeylerin yanı sıra, oyunlarımda heyecan uyandırmaya çalışmadığımı yazmıştım. Bu, karakterlerimin heyecanlanmasına izin vermediğim anlamına geliyordu. Genellikle, bir oyunda herkes

heyecanlanmazsa, o oyunun tiyatrodan sayılmayacağı yolunda yaygın bir kanı vardır. Eleştirmen, heyecanlılığı, duyarlılık, sıcakkanlılık olarak yorumlamış ki benim oyunlarımda bol bol bulunan tamamen başka bir şey bu. Ama artık uyarmak için çok geç, ayrıca önemi de yok.

İnsan budalalık etmek istemez elbette, ama eder işte. Efendim, daha elli dokuz yaşındayım ve memnun etmek istiyorum insanları. Çok gayret edeceğim bunun için ve Tanrı'nın izniyle başaracağım.

11 Ağustos

Bayan Humphry Ward, Henri-Frederic Amiel'in güncesinden seçmeleri küçücük bir kitapta toplamıştı; 1930'ların başlarında bir gün, Larkin çarşısındaki bir sahafın sokak sergisinden beş sente almıştım bu kitabı. Carl Sokağı 348 numaradaki evime doğru yürürken, bir taraftan da kitabı karıştırıyordum. Kadının adı bende hiçbir çağrışım uyandırmıyordu: Bayan Humphry Ward; bugüne kadar da hakkında hiçbir şey öğrenemedim. Güzel bir cildi ve kaliteli bir baskısı olan küçük kitaba yazdığı önsöz çok hoştu. Daha sonra Halk Kütüphanesi'ndeki kataloğa bakarak, Amiel'in güncesinden bir bölüm daha buldum; bundan bir süre sonra satın aldığım elden düşme kitaplarda da günceden seçilmiş başka bölümler vardı.

Amiel'in anıları bugüne kadar tutulmuş en uzun günlüklerden biri. Yarım yüzyıl boyunca, belki de daha uzun bir zaman, sadakatle her gün yazmış. Yazdığı bazı şeyler son derece ilginç; ama zaten her gün yazınca, yılda bir önemli bir şey söylenir nasılsa. Amiel'in de ayda bir, hatta bazen haftada bir dişe dokunur bir şey söylediği olmuş. Ama işte o kadar. Ne denilebilir ki! Mesela Shakespeare gibi, tüm insanlığın değilse de, yüzlerce insanın kişiliğine bürünebilen yaratıcı bir yazar değildi Amiel. O, Amiel'di sadece. Halbuki

Shakespeare, bir sürü başka insan olma telaşından, Shakespeare olmayı dert edecek halde değildi sanırım. Amiel'in hayatı ise çok tekdüzeydi; ne bir yere gitmiş, ne bir şey yapmış, ne belasını aramış, ne de bir dava uğruna mücadele etmişti. Bir karısı bile olmamış, bir aileye babalık etmemişti. Gene de her gün yazacak bir şeyler bulabilmiş, on dokuzuncu yüzyılın sonunda Bayan Humphry Ward'un ilgisini çekecek ve bir kısmını derleyerek güzel bir önsöz yazmasına yol açacak kadar dikkate değer olabilmişti. Üstelik yirminci yüzyılın üçte biri geçmişken ya da bana sorarsanız cehenneme havale edilmişken, beş sent verip satın aldığım bu küçük kitapta ben, bir değil iki ilginç insan keşfetmiştim –Amiel'in kendisi ve Bayan Humphry Ward.

Âşık olmuş ama hüsrana uğramıştı Amiel; belki de evli bir kadını sevmişti de kadın evliliğini bozmak istememişti; ama âşıkken duyduğu ıstırap günlüğe bambaşka bir canlılık kazandırmıştı. Aslında günlük hep canlı sayılırdı ama kendi halinde bir canlılıktı bu. Bayan Humphry Ward ise Humphry Ward'la evlenmiş, ancak anlaşılan günlük tutmamıştı; tuttuysa bile kilitli bir çekmeceye koymuştu.

Günlük tutan kimse, içinde bulunduğu durumu kavrayabilmek için yanıp tutuşur. Bunun yegâne yolu ise günü gününe yazmış olduğu hatıratına başvurmaktır dilediği zaman. Yoksa her şey unutulur gider. Amiel de bir şeyleri çözmek için daha önceden yazmış olduklarını hiç okumuş mudur acaba?

Bilemiyorum. Günlüklerinde örneğin on yıl önce yazdıklarını okuduğuna dair bir şeye rastlamadım. Günlük tutmak konusunda kendine mahsus sağlam bir felsefesi olduğu aşikâr. Bunun en dürüst –ve yazmak istediği yegâne– yazı şekli olduğunu hissediyordu.

12 Ağustos

Geçen gün Seine kıyısındaki setten yürüttüğüm bitki hâlâ tek çiçek açmadı; halbuki beş tane güzel koncası var. Acaba yeterince güneş göremediği için mi gün ışığına çıkamıyor altın sarısı taç yaprakları? Fesleğen, tarhun ve biberiye de büyücek kırmızı toprak saksılarında öylece duruyorlar. Hava muhalefet ediyor onlara.

Bu hava bana göre de değil aslında; halbuki ben kötü havadan gene de az çok hoşlanırım –yazarlar için biçilmiş kaftandır. Zaten hava berbatken masalarının başına oturup da yazmayacaklarsa, ne zaman yazacaklar?

Kızımla oğlum, 1959 yazında Paris'te bende kaldıklarında ağustosun böyle olduğunu hiç hatırlamıyorum; aslına bakarsanız şimdiye kadar Paris'te hiçbir ağustos böylesine ıslak ve kasvetli olmadı. Bunu derken, en ıslak, en kasvetli, en karanlık günlerde bile güneşin ve güzel havanın birkaç saatliğine de olsa kendini gösterdiği oluyor. Yakında düzelir nasılsa. Bundan sekiz yıl önce oğlumla hemen her gün taksiyle koşu alanına gider, yarışlara oynardık. O on beş, ben elli bir yaşındaydım. Bu gibi şeyler takılıyor kafama.

1918'de Fresno'da, uzaktan akraba olan bir amcayla sohbet ederken, adam yoldan geçen bir gencin selamını almış, "Kimdi o?" diye sorduğumda ise "Pek emin değilim ama oğullarımdan biriydi galiba." demişti.

Bundan otuz yıl önce, Tolstoy'un oğulları ve kızları hakkında yazdıklarını ilk kez okurken büyülenmiş, hayran olmuş ve çok şaşırmıştım; zira onlardan kendisiyle aslında hiçbir bağları yokmuş gibi söz ediyordu, bu da bana çok garip gelmişti. Çocuklarını seviyor muydu? Bir babanın çocuklarını sevmemesi mümkün müydü? Bana bu bütünüyle imkânsız görünüyordu.

Zaman nasıl da geçiyor. Çocuklar büyüdükçe kişilikleri meydana çıkıyor; onlara yeniden alıcı gözüyle bakmak, haklarında yeni-

den karar vermek gerekiyor. Her biri ayrı bir kişilik, ama tam da oluşmamış –çok genç henüz.

Ne var ki 1959'da üçümüz Victor Hugo Caddesi'ndeki evde üç ay kaldığımızda çok eğlenmiştik, durmadan da tartışırdık, ama aslında çok eğlenirdik. Çok da hüzünlüydü, öylesine keder vericiydi ki şimdi bundan bahsetmek mümkün değil. Hayat böyle işte. Çocukları olmayan ne demek istediğimi anlayamaz.

13 Ağustos

Kendimi hep çok genç bir adam olarak tahayyül ediyorum, sonra artık böyle olmadığımı hatırlamakla kalmıyor, öyle olmadığımın "farkına" varıyorum. Çoktandır hareketlerim genç bir adamınki gibi değil; eskiden yataktan fırlar, doğru duşa koşar, ardından üst üste üç dört fincan sade kahve içtikten sonra, sigaranın birini söndürüp öbürünü yakarken, bir yandan da günümü planlardım –yok hayır, bu planlama işi çok daha sonra, yaşlanınca başladı. Gençliğimde kalkar kalkmaz, evden dışarı atardım kendimi. Plan filan gerekmezdi o zamanlar. Ama üstesinden gelmeyi kafama koyduğum şeyler olurdu daima. Çok fazla düşünmezdim; yapardım.

Kafama koyduğum şey gerçekleşmeliydi, benden daha iyisine mi kısmet olacaktı ki? (Saati kazanan da ben değil miydim?) Aslına bakılacak olursa, inanmakta güçlük çektiğim şey nasıl olup da hâlâ hayatta kaldığım. Artık ne kazanabilirim? Kendim için hiçbir şey istemiyorum; ihtiyacım yok ki. Herkes için olmadıkça ne yararı var? Gençliğimde de tıpkı böyle düşünürdüm; ancak yazarak bir işe yarayabileceğimi anlamazdan çok önce de böyleydi bu. Şimdi de aynen öyle olduğunu hissediyorum; başka türlüsü mümkün değil zaten. Ama bu tutumun birilerine yararı olacağına inanmanın

da safdillik olduğunun farkındayım; para herkese dağıtılınca para olmaktan çıkacak, topyekûn yoksullaşmaktan başka bir sonucu olmayacak. Para ancak çoğunluktan esirgenip, birkaç kişinin elinde toplanınca paradır. (Bu fukara takımı parayla ne yapacağını bilmez zaten, der zenginler).

Ama yalnızca yoksullardır gerçek insanlar; aç acına akın akın gelir, çalışır çabalar, doğurur ve ölürler; doğanın muazzam ekolojik dengesini sağlarlar böylece. Zenginler bunun dışındadır, onlar aslında insan soyuna mensup sayılmazlar. Ait oldukları soy, tahayyül etmekten hoşlandıkları gibi üstün değildir asla. Yoz bir soydur, doğayla ilgisi olmayıp, dünyevidir.

Yeni giysilere bayılan, gürültücü, neşeli, ele avuca sığmaz bir delikanlıydım. Pejmürde, çapaçul, özensiz haliyle aylak aylak dolaşarak hiçbir yere varamayan kocamış bir herif oldum. Peki neydi beklediğim? Ün ve para gibi maddi isteklerin hepsine kavuştum; ama bunların hepsi de eninde sonunda sadece kendime yaradı. Halbuki böyle bir düşünceyle çıkmamıştım yola.

14 Ağustos

Ağustos günlerinin gerçek ağustos gibi berrak, mutedil yaz günleri olmasını beklerdim. Ama işte bu pazartesi, tıpkı bir kış günü gibi; ruhun, hatta etin örttüğü kemiklerin dahi reddettiği bir durum. Ağustos böyle mi olur? Mümkün mü bu? Evet, ağustostayız ve tamamen ters her şey. Ama bu terslik ne kadar gidebilir böyle? Mevsimler karıştı biraz, ancak ölüm yok ya ucunda. Yani bir ihtimal, ani değil de ağır ağır gelecek bir ölüm olabilir belki de.

Bugün iki kez sokağa çıktım; birincisinde yağmur çok şiddetliydi, ikincisindeyse ahmak ıslatandı. Daha şık görüneyim derken, tam aksi olmuş, uçları tuhaf bir biçimde kırpılmış pos bıyığımla bir

hilkat garibesine, adeta bir hortlağa dönmüştüm. Eski salak görünüşüm gülünçleşmişti, hepsi bu.

Böylece, bundan on yıl önce New York'tan yanlışlıkla satın aldığım külçe gibi deri ayakkabılarımla yola koyuldum; çok az kullanmış olduğum halde, insan ayağına değil de bir mandaya göre olduklarını anlayacak kadar giymiştim. Ama bu yağmurda pekâlâ münasiptiler; benim de mandadan farkım kalmamıştı zaten.

Opéra'daki büstler arasında Bruneau'yu aradım ama yoktu. Massenet'yle beraber çalışmıştı, ama Massenet de yoktu orda. Bundan on ya da on bir yıl önce Massenet'nin, içinde fotoğraflar da olan özyaşam öyküsünü karıştırmış, orasından burasından birkaç kelime okumuştum. Ama ne yazık ki tüm yetenekli insanlar gibi o zavallı da kendini beğenmiş sersemin tekiydi.

15 Ağustos

Böylesine, köpek gibi yaşamak denir ama benim hayatım bu. Ter dökerek yaşamaya devam edeceğim; tıpkı az önce Provence Sokağı'ndan Richer'ye, oradan (Amerikalılar'ın mutlaka görmeleri gerektiğine inandıkları) Folies'ye, Sainte-Cécile'den aşağıya, Petites-Ecuries Sokağı'na, sonra yukarıya doğru Faubourg Saint-Denis'e –sokak adlarını bu denli dikkatle takip etmek pek âdetim değildir aslında– ve nihayet, bir franka üç dakikada şipşak dört fotoğraf edindiğim Gare de l'Est'ye kadar bir buçuk saatlik bir yürüyüşte ter döktüğüm gibi.

Dün aynı işi Olympia'da yaptım; bu kez bir franka "beş" resim; ama Gare de l'Est'deki makine daha iyi sonuç vermişti.

Sonra Saint-Denis'ye geri dönerek küçük Arc'a geldim; büyük caddeden aşağı doğru yürürken Gymnase Tiyatrosu'nun önünden geçtim; bir zamanlar, o tiyatroda, altmışında umutsuzluğa kapılıp

da, kendisini genç adamları yetiştirmeye adayarak teselli bulan o müthiş havalı kadınlardan biri hakkında bir oyun izlemiştim. Bu türden kadınları konu edinen oyun ve roman yazarları var mıdır hâlâ, kimbilir? Anneleri ya da babaları hakkında yazanlar var mı acaba?

Beş kat merdiven tırmanmak kan ter içinde bıraktı beni. Olabildiğince hızlı çıktım ama Fresno'da kuryelik yaptığım günlerdeki gibi basamakları ikişer üçer tırmanarak değil; o zamanlar Rowell Binası'ndaki asansörle yarışır ve ondan daha önce ulaşırdım beşinci kata. O zaman da basamakları ikişer üçer çıkarken dördüncü kattan sonra bacaklarımın yorulduğunu hissederdim; canım sıkılırdı buna.

16 Ağustos

Aslında incir çekirdeğini doldurmayan bir sürü parlak yazı var. İyi yazarların hepsi bir alay boş laf ediyor; kaçınılmaz bu. İnsan anlayışsızlık göstermese de, şaşırmaktan kendini alamıyor; çünkü bu saçmalıkların büyük bir kısmı Kitabı Mukaddes'ten izler taşıyor.

Sıkıntılı düşünceler.

Yataktan hasta kalkmak, kasvetli bir güne uyanmaktan daha beter. Asıl kendi iç dünyanızdır içinde yaşadığınız. Benimkinin genel olarak iyi olduğu söylenebilir; ama hayatımın hiçbir döneminde tamamen sorunsuz ve düzgün yaşadığım olmadı. Her zaman ters giden bir şey olurdu; işler gerçekten yolunda ve keyifler yerindeyken bile bu böyleydi. Böyle zamanlarda işin tadını iyice çıkarmak amacıyla denenmedik şey bırakılmaz, kahve, sigara, arkadaş, gezme, bira, viski, kumar, seks, kahkaha, sohbet gırla giderdi. Gençlikle sağlık buna yaramayacaksa, neye yarar Tanrı aşkına? Ölüm-

süzlük, bir sandalyede oturtularak, sonsuza dek geçerli olacak yazılı bir şeyler bırakılmasını istemek olabilir mi? Nerdeyse bir cürümdür bu. Ne var ki bu hastalığa yakalanan biçareler ya da bunu meslek edinenler, oturdukları yerden bir şeyler söylemeyi gerekli görüyorlar –Ulu Tanrım, bir şey söyle, herkesin duymaya ihtiyacı olan şeyleri söyle! Söylemeyi becerebildikleri şeyler kuşkusuz harikulade, muhteşem, güzel ve inanılmaz olacak; ne kahve, ne sigara, ne seyahat, ne arkadaş, ne bira, ne viski, ne kumar, ne seks, ne kahkaha, ne sohbet ne de zevkten dem vurulacaktır! Oysa savunmasız, muhtaç bir bedendeki zavallı tutsağın bir anlık özgürlük namına isteyeceği şeylerdir bunlar. Bunlar yoksa, özgürlük de yok demektir; ya da kölece tutsaklıktan bir özgürlük hikâyesi yaratmalı, bunu en yüce özgürlük biçimi olarak şekillendirmelidir. Öteki meseleye gelecek olursak, o da hüzünlü ve çoğu zaman teselli vermekten uzaktır; çünkü kahve, sigara ve tüm ötekiler insanı darmadağın edebiliyor; unutkanlık, öksürük, dahili tesisatta çeşitli sancılar, kalpte ya da kol ve bacaklarda şiddetli ağrılar, ilişki kopukluğu, yön duygusunu yitirme ve hepsinden öte hiçbir şeyden tat almama var sonuçta.

İnsan, günlerini, yıllarını erdemle, olgunlukla geçirmek için ne yapabilir? Bunun milyonlarca ifade biçimi vardır ama sonuçta hepsi aşağı yukarı aynı kapıya çıkar: kendi kurallarına göre, kendi hakikatine sadık kalarak, kendini gözeterek, beklentilerinin doğrultusunda en uygun üslubu seçerek, anlamlı bir şekilde ve hiç kimseye zarar vermeksizin elinden geleni yapmak.

17 Ağustos

Elinde tuttuğu sıcak su musluğuyla evin içinde dolanan tesisatçı felaket haberini veriyor. Yüzündeki ifade, kızlarının üçü de

oyuncu olan ünlü aktör Richard Bennett'in, filmlerinden birinde, geminin ambarındaki yelken yığınının altına saklanmış olan adamın suratına bakıp da yelkeni gerisin geri yüzüne çarparak "Veba!" derkenki edası tıpkı.

Fransızca konuştuğu için, adamın dramatik açıklamalarını anlayamıyorum; bunun üzerine, "Kaput!" diyor. Ben de ona İngilizce "Kaput ama tamamı değil, belki içindeki küçük bir parça, contası filan eskimiştir." diye karşılık veriyorum.

Şimdi de, (alt katlardaki sigortacıların da ifade edebileceği gibi) benim kuramım doğrultusunda bir şeyler yapmaya çalışıyor.

Sigortacılar dünyanın her yerinde aynı; özelliklerinin ne olduğuna parmak basmak pek kolay değil, ancak her ne olursa olsun, saldırganlar –her an bir şeyin üstesinden gelmişçesine gülünç bir heyecan içindeler: açgözlülüğün, satışın, başarının, para kazanmanın. Bütün gün durmadan merdivenleri inip çıkıyor, kapıları çarpıyorlar.

İşte bütün bunlarla başa çıkmak zorunluluğu var; memnuniyetle katlanabilirim buna. Zira her tahammülfersa insanın bir kahraman olduğunu unutmamak gerek.

Bir haftadan beri ilk kez bu sabah güneş açtı; ben de yürümeye elverişli, güzel, aydınlık bir havada hızlı adımlarla Galilée Sokağı 33 numaraya, Cincinnati'li avukat Peter Caldwell'in ortağı Aram Kevorkyan'ı ziyarete gittim. Sonra, Trocadéro'dan 32 numaralı otobüse bindim, ikide geleceğini söyleyen tesisatçıyı bekletmek istemiyordum; ta beşte geldi.

Tabii tesisatçı olmak kolay değil, sigortacı olmak belki daha da zordur, ancak, ikisine de ihtiyacı var insanın; yoksa banyodaki sıcak su musluğundan su akıtmak ya da öldükten sonra yirmi bin dolar almak mümkün olamaz.

London Times'ın "andıklarımız" sütunu gerçekten inanılmaz. Fransa'da ateş altında çarpışırken ölen, 1918'de denizde kaybolan

ya da 1944'te vurulmuş olan sevgili oğullarını anan İngiliz aileleri bunları yazanlar. Harikulade güzel. Lakaplarıyla hitap edilen genç adamlar hayattaymış da, *The Times*'taki mesajı okuyabilecekmiş gibi sanki.

18 Ağustos

İşte, tadına doyum olmayan fantastik resimlerin ustası Belçikalı René Magritte de öldü.

Ölüm ölümdür elbette, ama bugüne kadar hâlâ aklımdan çıkmayan, Kaliforniya sahilinde, Malibu Yolu 24848 numaralı evin önünde bundan on dört yıl önce tanık olduğum ölümdür.

Bu bir karabatağın ölümüydü.

Küçük kuş hava kararmaya yüz tutarken denizden çıkıp, plajın ıslak kumlarına konmuştu. Sonra üç metre yükseklikteki bir kayaya tırmandı, derin olmayan bir çukurun içinde arkasını denize, güneşe ve hayattaki tüm öteki canlılara döndü, beklemeye koyuldu.

Onu biraz izledikten sonra taş toplaya toplaya yürümeye devam ettim, bir saat sonra geri döndüğümde güneş batmış, karabatak kayalıktaki küçük çukurun içine daha çok sokulmuştu. Yanı başındaki kumsalda öteki karabataklar yaşama telaşı içindeydi. Ölmekte olan kuşa aldıran olmadı. Kuş da sanki ilgilenilmemeyi tercih ediyordu. Ölüm mahremdi; hiç kimse, hiçbir şey onu engelleyemezdi.

O gece karabatak hiç aklımdan gitmedi, sabaha çıkmayacağını düşünüyordum, ama sabahleyin kayalıktaki çukurun kenarına büzülmüş duruyordu hâlâ. Öğleden sonra da her şeye sırtını dönmüş olmasına karşın hayattaydı.

Ölüm herhangi bir canlıya yavaş yavaş gelebilir. Karabatak o çukura ölümü beklemek için sığınmıştı; kara köpeklerden, o köpeklerin sahiplerinden, plajdaki kalabalıktan kurtulmak için.

Köpekler kuşu ölümüne kovalayacak, insanlar onu kurtarmaya çalışacak, Amerikan tıbbının insanlara uygulamak zorunda olduğuna inandığı türden, korkunç kurtarma çabalarıyla onu öldüreceklerdi.

Akşamüzeri evimin önünde denizin yükselişini izlerken kuş geldi aklıma; birkaç yüz metre yürüyerek sığınmak için bulduğu yere vardım.

Nihayet ölmüş, sığındığı oyukta tek başına, dürüstlüğü ve onuru yara almadan, yararsız bir nesneye dönüşmüştü.

İnsanlarda bu böyle olmuyor. Onurun bir miktar korunabildiği ölümler biliyorum, ama kim olursa olsun, insan ölümünde aykırı bir şey var hep; çünkü insan, ölümü tevekkülle karşılayan bir yaratık olmadı asla. Tanrı'yı icat etti, cenneti, ebedi hayatı, ruhun bir bedenden başkasına geçmesini ve ölümün reddiyesi olan daha nice şeyi.

Ama belki de bunların hiçbirini icat etmedi. Doğrusu bilemiyorum. İnsanlar haklı, kuş yanılmış olabilir. Bir ihtimal, karabatak tanrısal meddücezrin keyfini çıkarıyordur şimdi, kim bilebilir.

19 Ağustos

Hiçbir şey, dün bütün gün çektiğim, doğru dürüst bir açıklaması bile olmayan ülser sancısından daha şaşırtıcı, katlanılması güç ya da bezdirici olamaz. Acayip bir sancı bu. Bir tesadüf ya da kaza sonucu meydana gelen ani bir şey değil. Kafanı vurursun bir yere, canın yanar, ama nihayetinde geçer gider. Halbuki ülser sancısı keyfi istediği zaman gelir ve dilediği kadar kalır. İnsanı çıldırtacak kadar uzun süren, kunt bir ağrıdır bu. Hayatın yaşamaya değer olmadığına şüphe götürmeyecek şekilde inandırır insanı. Akıl almaz şeyler yapmaya kalkışır, midenin yarısını kesip alacak ameliyatlara

bile rıza gösterebilirsin o sırada; böylece ülser illetinden kurtulacağını sanırsın.

Ama öte yandan başka zevklerden de mahrum edilirsin, hayatın tadı tuzu kaçar; yemeden içmeden keyif almaz olursun. Sancı dayanılmaz şiddette gelir ve bir de uzun sürerse, çıldırmak işten değildir; işte o zaman, ancak bıçak altına yatarsan kurtulacağına inanırsın.

20 Ağustos

Benim için sürpriz değil bu sancılar; ancak ne kadar çok hastalandığım, sancının beni ne sıklıkta yokladığı, zamanımı ne oranda onunla boğuşarak geçirdiğim can sıkıcı bir konu sadece. Buna mukabil sağlığım mükemmel diyebilirim; çünkü nefesim güçlü, gözlerim keskin, enerjim yerinde, inanılmaz bir dirence sahibim.

Gene de beden (dolayısıyla ruh) hastalık denen bu Sakatlık'tan örseleniyor. Beden de, ruh da ta başından beri böyle bir saldırı altında olduğu için, arada sırada ben de doğdum doğalı hasta olduğumu sanmaktan kendimi alamıyorum. Bunda doğruluk payı yok değil, herkes öyle sanabilir; hastalık sağlığın bir bölümü, benim kişisel sağlığımın bir parçası olmalı; herkes için söylenebilir bu.

Hastalık zararlı bir şey, ama geçtikten sonra, hayata yeniden kavuşuyor insan. Hiç kesintisiz, haftalarca, aylarca sağlıklı yaşansa da, kanıksanmaması gereken bir şey sağlık.

Eskiden bütün bir mevsimi hastalanmadan geçirdiğim olurdu; telgraf kuryeliği yaptığım zamanlar deli gibi çalıştığım halde bütün bir yaz boyunca sadece yorgunluktan şikâyet etmişimdir. Uykuda bile çalışmayı sürdürür, bisikletimle kenti baştan başa dolaşır, vadide yetişen ürünlerin kasalara doldurulup ülkenin bütün büyük

şehirlerine gönderildiği depolara gidip gelirdim durmadan. Ama sabah olur olmaz, birkaç saatlik kuş uykusundan ve belki de sadece bir saat deliksiz uykudan sonra dipdiri kalkardım. İştahla kahvaltı eder, bir an önce işe gitmek için sabırsızlanırdım.

Yıl içinde ara sıra hastalandığım olurdu. Bunun tabiatımdaki kederden mi, ailemden mi, yoksa soyumdan mı kaynaklandığını bilmiyorum; hiç değilse bir kısmı öyle olmalı. Eğer hasta olma gizilgücüne sahipsek, o zaman hastalık bir tür şans ya da ruh hali olarak kabul edilebilir. Böylece kimi zaman basit, kimi zamansa vahim ve karmaşık bir tarzda hastalanırız.

Her halükârda Tanrı yardımcımız olsun.

21 Ağustos

İşte, nihayet muhteşem bir gün; sabah altıda evin arka tarafına vuran kuvvetli güneş, saatler ilerledikçe etkisini artırdı, tüm sadeliğiyle bol ışık, sıcaklık, mutluluk ve sevgi dağıttı.

Sokaklardaki ışığın peşine düştüm, sonunda St. Augustine'e vardım. 1959'da Paris'e geldiğimde kapkara bir anıttı, iki yıl önce üzerine kum püskürterek temizlediler ve eski kusursuz yanık rengini aldı; sadece madeni kubbesi güzel siyahiliğini koruyor.

Sonunda içine de girdim. Gıcırdayan sert tahta zemini onarıma muhtaç, ama idare eder. Katolik Kilisesi'nin Birleşik Devletler Hükümeti'nden daha zengin olduğu söylenir (kimi düşmanlarınca), ama kiliselerin tümünün yer döşemesi harap durumdadır. Roma'daki Kilise'nin dünyanın dört bir yanında (gayrimenkul, sanayi, bankacılık ve deniz ticaretinden başka, uyuşturucu, kumar ve kadın ticareti de dahil olmak üzere) para getirecek her şeye yatırım yaptığı bilinen bir gerçek. (Ama zaten hepimiz dünyanın günahkâr olduğunu biliyoruz). Katedralin derinliklerindeki pencere-

nin renkli camı, doğrudan güneş ışığı almasa da, bir hale içinde girişe hoş bir mavi ışık yansıtıyor.

Ama bu katedralin önemi yıllanan güzelliğinde değil; oraya giden insanlar için nasıl bir anlam taşıdığında; halbuki bu anlam derin olduğu kadar, yüzeysel aynı zamanda. Ya da basite indirgeyecek olursak, çok beşeri.

Ön kapıdan girip arkadan çıktım, çıktığıma da sevindim doğrusu. Bu anıtsal kiliselerin içinde, Westminster Abbey de dahil olmak üzere, ancak iki üç dakika kalmaya tahammül edebiliyorum. Bu gibi etkileyici mekânlar bende bir etki uyandırmıyor, dahası biraz içimi karartıyor.

Malesherbes'den yukarı doğru çıktım, ne var ne yok göreyim diye; daha doğrusu 32 numaralı otobüsle geçerken birkaç kez gözüme ilişen bir sahafa uğramak niyetindeydim. Kapısının önündeki sandıklarda eski kitaplar görürdüm hep; ama o gün dükkân kapalıydı. Bu mevsimde her dükkân yılda bir kez olmak üzere bir aylığına kepenk indiriyor. Yıllık tatil deniyor buna; çok da makul bir âdet, ama Amerika'da asla yürümez. (Niye dükkân kapatılsın ki? Personeli dönüşümlü çalıştırırsın, olur biter.)

Görülecek binalar, kapı aralıkları, koridorlar; küçük, pis, müziç, yaşlı köpekleri ayaklarının dibine kıvrılmış, sandalyelerinde oturan ihtiyar hanımlar vardı. Varlıklı bir aileden on iki on üç yaşlarında bir oğlanla bir kız gördüm. Duruşları, davranışları vakarlı ve saygılıydı, sadece çevrelerine karşı değil, birbirlerine karşı da.

Amaçsız ve hedefsiz bir yürüyüştü benimki; özgür, içimden geldiği gibi, dolayısıyla da tatminkâr. Trafiğe kapalı, hoş gölgeli bir çıkmaz sokakta Çin Müzesi, No.48 levhasını görünce bir an için içeri girmek istedim, ama sonra güneş daha çekici geldiğinden vazgeçtim. Aslında tek güvendiğim doktor o; bir de işi zamana bırakır ve istirahat edersen, Henry Wadsworth Longfellow'un dediği gibi, kapıyı doktorların yüzüne kapamanın en emin yoludur.

Yaşı ilerleyen ve eskiden yaptıklarını artık yapamayacağını hisseden bir yazarın yapması gereken en mantıklı şey, kafasını buna takacak yerde, kendini zora koşmadan ve dünya çapında bir tür kahraman olma zorunluluğu duymadan; zamanla her şeyin değiştiği gibi kendinin de değişmiş olabileceğini kabul ederek yaşamaktır.

Makul olan budur, ama söylemesi kolay tabii. Kendi içindeki sönüşü hisseden, artık dünyada adının anılmadığını, milyonlarca yeni okurun kitaplarından haberdar olmadığını, gençliğinin geçip gittiğini fark eden pek çok yazar, bundan dolayı ömrünün geri kalan yıllarını mutsuzluk içinde geçirmiştir. Tuhaf olan ise insan karakterinin çeşitliliğini tüm incelikleriyle tahlil eden bir yazarın, kendisiyle ilgili bir konuda gösterdiği zaaftır. Bir yazarın, hayattaki amacını gerçekleştirmiş olduğu için mutluluk duymak hakkıdır, ama bu basit olguyu dallandırıp budaklandırarak onu yabancı ve gereksiz meselelerle içinden çıkılmaz bir hale getirmek hatadır. Çalışan öteki insanlar, kendileri ve işleri hakkında bu türden yanlış değerlendirmelerde bulunmazlar. Çiftçi, ürünü tüketildikten sonra hatırlanmadığı için gözyaşı dökmez. Ayakkabı üreticisi ayakkabıları satın alındığı, giyildiği, eskiyince atıldığı için üzülmez. (Ancak ben onları bir türlü atmaya kıyamam, saklarım. Yalnız ayakkabıları değil, başka pek çok şeyi atamam.)

Kendinden önce çok sayıda nitelikli yazarın göçüp gittiğine tanık olan aklı başında bir yazar, onların öldüğü yaşta, diyelim otuz sekiz, kırk dört ya da elli iki yaşında, kendisinin de ölmüş olabileceğini varsayıp, hâlâ hayatta kaldığı için olağanüstü bir şansa sahip olmaktan mutluluk duyarak yaşamalıdır. Dehasına, tükenmeyen enerjisine, hayal gücüne ve çalışma yeteneğine bir şeyler olmuş olsa da, hâlâ tek parça kalabilmesi yeterince memnuniyet duyulması gereken bir durumdur.

Ama mantıklı olmak kimin umurunda?

Sonunda buna mı geldik? Kim aklı başındayken mantıklı olmak ister?

İşte, sanırım ben öyleyim.

Bu sabah altıda güneşin inanılmaz aydınlığını gördüm; sonra yeniden yattım ve biraz daha uyudum. Uyudum ve rüya gördüm, uyuduğumun ve rüya gördüğümün farkında olarak bundan keyiflendim, on bir civarında kalktım; güne böyle ileri bir saatte başlamaktan tarifsiz bir sevinç duydum. Sokağa çıkıp yürüdüm.

Muhteşemdi; ölümsüzlüktü benim için. Châteaudun'den La Fayette'e, Bleu'ye, Saint-Denis'ye, oradan San Francisco'daki eski Crystal Palace'a benzeyen Marché St. Quentin'e kadar yürüdüm, sonra eve döndüm.

Oraların hükümdarıydım.

23 Ağustos

Biri benim kumar oynarmış gibi yazdığımı söylemişti. Bu gözlem pek de yanlış sayılmaz. Tabiatımda atılganlık ve tehlikeli işlere girme eğilimi var. Bu yüzden kimi zaman göklere havalanırken, kimi zaman yüzüstü düşüyorum. Her ikisi de geliyor başıma.

Az önce tam çalışmak üzere masamın başına geçmişken, Grundig radyonun en son düğmesine bastım. Bu düğme Paris'in klasik müzik istasyonuna ayarlı, yani ben klasik müzik istasyonu diyorum ona. Çalışırken, daha önce belki binlerce kez dinlediğim parçalar çıkıyor karşıma; kişisel bir anlamı var bunların. Çok iyi bildiğim bir müzik olsa da, bir an için adını koymakta zorlanıyorum; çünkü benim için özel anlam taşıyan böyle sayısız parça var. Derken hiçbir tereddüte yer vermeyecek şekilde bir piyano parçası duyuluyor: George Gershwin'den "*Rhapsody in Blue*".

1920'lerin ünlü cazcılarından Paul Whiteman, Carnegie Hall'da bir konser verecekti; o günler için çok yeni ve cesaret isteyen bir işti bu. Konserin hiç akıllardan çıkmayacak bir iz bırakması için değişik bir şey yapması gerektiğini düşünüyordu Paul. George Gershwin müzikal komediler için çok hoş besteler yapıyordu. Whiteman, Gershwin'e telefon ederek, özel bir beste yapmasını rica etti; ama vakit çok dardı, sözgelimi önümüzdeki salıya yetiştirilmek üzere, yani hemen. Gershwin itiraz etti önce, ama ardından (benim gibi) hemen işe koyuldu. Birkaç gün geçmeden "*Rhapsody in Blue*" çıkmıştı ortaya. Orkestrasyonunu Ferde Grofé adında biri yaptı. Whiteman icra etti ve Amerikan müzik tarihine yeni bir sayfa eklenmiş oldu.

1924 sularındaydı bu olay. Gershwin yirmi altı, ben on altı yaşındaydım. Her sabah kurgulu gramofona "*Rhapsody in Blue*"yu koyar, beden egzersizlerimi yaparken ve giyinirken hep onu dinler, sonra işe giderdim.

1928'de ilk kez New York'a geldim. George Gershwin de aynı şehirdeydi ama tabii hiç karşılaşmadık. 1928'de başka kimseyle de karşılaşmadım.

Ama 1935'te Avrupa'ya ilk ziyaretimden dönüşte, New York'taki büyük bir toplantıda Gershwin'le karşılaştım. Ona "Nasıl başarabildin bunu? Gençliğin, umutların ve hüznün müziği. Yeniden böyle bir şey besteleyebilir misin?" diye sordum. Gershwin nasıl yaptığını anlatmaya çalıştı bana; tekrar yapabileceğini aklının kesmediğini söyledi.

Bundan birkaç yıl sonra da dehası ve bir beyin tümörü canını aldı.

24 Ağustos

Ve geçen cumartesi Londra'da, Paris'ten aşağı yukarı dört yüz mil ötede Jimmy Campbell öldü; altmış yedi yaşındaydı. *The Sunday Times*'da, oldukça meşhur şarkılarından, "*Show me the Way Home*" [Bana evin yolunu göster] ile başka birkaç şarkısından söz edilirken, Birinci Dünya Savaşı sırasında herkesin dilinde olan, "*When It's Apple Blossom Time in Normandy*"den [Normandiya'da elmalar çiçek açtığında] hiç bahsedilmemiş. Onun yerine başka bir şarkısı anılmış. Bahsi geçen dört şarkıyı da bildiğim halde, şimdi hiçbirinin adını hatırlamamam tuhaf.

Bu haftanın başında, 22 Ağustos Salı akşamı, George Calderon'un çevirisi olan, *Two Plays by Tchekhof: The Seagull, and The Cherry Orchard*'ı [Çehov'dan iki oyun, *Martı* ve *Vişne Bahçesi*] okumak istedim. Ve rasgele *Vişne Bahçesi*'ni açarak okumaya başladım:

Zengin köylü Lopakin, kederli Bayan Ranevski'ye, "Sizi memnun edecek sevindirici bir şey söylemek isterdim ama (saatine bakarak) artık gitmeliyim. Konuşacak zaman yok. Ama iki üç kelimeyle anlatmaya çalışayım. Sizin vişne bahçesi, ipoteği kaldırmak için satılacak bildiğiniz gibi. Satış 22 Ağustos'ta, ama sakın bunu dert etmeyin sayın bayan. Rahat rahat uyuyun. Bundan çıkış yolu var; siz hele benim planımı dinleyin dikkatle."

Uzun lafın kısası, ben tam 22 Ağustos'ta, 22 Ağustos hakkında bir şey okuyordum.

Bu tesadüf, Calderon'un aktardığı, soluk alıp veren Çehov'un canlı Rusya'sı kadar olmasa da, pek hoşuma gitti.

Geçen pazar, *London Times*'da Jimmy Campbell'in ölümünü okurken, radyoda bundan elli yıl önce Fresno'dayken beni çok duygulandıran bir parça çalıyordu: "Picardy'de güller soluyor/ ama hiç solmayan bir gül var ki/ o kalbimde gömülüdür." İşte bu minval üzere bir takım duygulu sözler.

Yani demek istediğim, çok güzel bir şarkı; bir İngiliz askerinin Picardy'li bir kıza ilan-ı âşkı. İşte bir tesadüf daha.

Bir şarkıdan daha sade ya da daha hakiki bir şey var mıdır? Bir şarkı "yazmaktan" daha inanılmaz ve tatminkâr başka bir şey olabilir mi? Ben başka bir şey düşünemiyorum. Ben de şarkılar yazdım; hem sözlerini hem de müziğini. Yazdığım bazı şarkı sözlerini başkaları besteledi. Bu şarkıların çoğunu hâlâ beğenirim; ama kimi mucizevi şarkılar kadar değil. Günün birinde, Tanrı'nın izniyle, çok güzel bir şarkı yazacağıma inanıyorum.

Jimmy Campbell konusunda aklımı karıştıran, onun şarkıların sözlerini mi, yoksa müziğini mi yazdığı. Jimmy Monaco, Amerikan şarkıları için gelmiş geçmiş en güzel güfteleri yazdı. Ama bu şarkılar ondan başka beş ya da altı kişiye mal edildi kimi anma yazılarında. Peki sözleri yazan kim, müziği yazan kimdi? (Ama bu meseleyi çözemesek de pek zararı yok.)

25 Ağustos

Asırlardır yazıp da aslında hiçbir şey söylemeyen yazarlar ne mene bir akla sahiptir? Nasıl olup da yazmayı sürdürmüşler? Sıkıntıdan ölmemeyi nasıl başarmışlar?

Hikâye anlatanlardan söz etmiyorum.

İyi hikâye anlatan biri zaten söyleyeceğini söylemiş demektir.

Ben hikâyeci olmayan yazarlardan söz ediyorum; işi gücü sadece yazarlık olanlardan. Kendine mahsus fikir ve kanaatleri olan, bunları başkalarına ileten, bir felsefesi olanlardan... Bu yazarların yazmayı sürdürmelerini sağlayan nedir? Yani, idare etmeyi nasıl beceriyorlar?

Dilbilgisi.

İşin püf noktası bu işte.

Katıksız dilbilgisi, dilin basit kurgusu.

Ama sözlerimi geri alıyorum. Yazarların yazıp yazıp da hiçbir şey söylememelerinden daha inanılmaz olan başka bir şey var; bu da zenginlerin gittikçe daha zenginleşmesine karşın, hep yoksul olmaları.

Yok hayır, bunu da geri alıyorum.

Benim bahsetmek istediğim ne yazarlar ne de zenginler; evrensel olduğu kadar nafile olan insanlık durumu.

Ne nafiledir, ne değildir? Şu söylenebilir ve bunu söylemek nafile değildir: nafile addedilmeyen hiçbir şey nafile değildir. Nafile addediliyorsa, nafiledir.

26 Ağustos

Bu ağustos günleri benim için muammalı olduğu kadar, sevindirici de. Ağustosun bitmesine sadece birkaç gün kaldı ve işte pek yakında altmışıma basacağım.

Paris'te, geçmiş ağustoslarda anılmaya değer günler geçirdim; özellikle 1959 Ağustosu'nda. Oğlumla kızım benimleydi; oğlan on altısında, kızsa on dördündeydi. Birlikte geçirdiğimiz harika zamanlar kadar, birbirimize karşı içimizde birikmiş olan taşkın öfkeyi de unutamıyorum. Oğlumla ve kızımla olan ilişkim sayesinde kendim hakkında bazı temel şeyler öğrendim. Bunların kiminden acı duydum. Oğlumun, benim onun yaşındayken olduğum gibi olmaması, hatta hiçbir bakımdan bana benzememesi feciydi. Yakın akrabalarımızdan hiç kimseye de çekmemişti; belki birazcık babama benzediği söylenebilirdi.

Öte yandan kızım şeker mi şekerdi. Neşeli, anlayışlı, canlı, güzel ve ağabeyini hizaya getirmekte kararlıydı.

Bir örnek verecek olursam, onları bir gün Orly'den alıp, Victor

Hugo Caddesi 171 numaraya götürmüştüm. Oralarda dolaşırken birden oğlumun suratı asıldı, kavgacı bir havaya girdi, kaba ve zıttıma gidecek sorular sormaya başladı. Sabrımı taşırarak, sokak ortasında avaz avaz bağırttı; bunun üzerine New York'a geri dönmek istediğini söyledi, ben de ne kadar erken gidersen o kadar iyi edersin, demekten kendimi alamadım. Bunun üzerine kızım müdahale ederek, her şeyi bir dakika bile sürmeden yoluna koydu. Doğrusu çok şaşırmış ve müthiş etkilenmiştim.

O ağustos, yani bundan tam sekiz yıl önceki 1959 Ağustosu, birçok bakımdan hayatımın en önemli dönemlerinden biridir. Lanet olsun, sadece gençliği geride bırakmakla kalmamış, orta yaşı da devirmiştim, elli bir yaşındaydım; ama hâlâ çılgın, tezcanlı, küstah, kendine güvenli, cüretkâr, sabırsız, güldüren adamdım eskisi gibi. Kimi istisnalar dışında; şöyle ki hâlâ suratsız, sert, öfkeli, küfürbaz, salak, ağır, karışık kafalı ve akılsız herifin tekiydim eskiden olduğu gibi.

Ama insanın doğası değil mi bu, sürekli hata yapmak?

27 Ağustos

Her gün yazmanın amaçlarından biri, ileride belirli bir dönemde günlerin nasıl geçtiğini bilebilmek, yazanın nerelere gittiğini, ne gibi düşüncelere sahip olduğunu, madden ve manen sağlıklı olup olmadığını şöyle böyle öğrenebilmektir.

Ama "geçmişte" işlerin nasıl gittiğini öğrenmenin ne yararı var? Asıl önemli olan işlerin "şimdi" nasıl gittiğini bilmek değil mi?

Tabii, yaşanan an çabucak geçip gidiyor; insan ne olup bittiğinin farkına bile varmıyor; belleğinin aksaklıklarına havale ediyor yaşananları.

Eğer profesyonel bir yazar, günlüğüne her gün beş ya da on da-

kika ayırsa, on yılda, yazmış olduğu sözcüklerden çok kalın bir kitap meydana gelir, Kutsal Kitap büyüklüğünde bir cilt. Öyle ki, çalakalem yazılmış bu notlar, günün birinde yazarının zamanında tahmin edebileceğinden çok daha derin bir anlam taşıyabilir.

Ancak meselenin püf noktası bu değil.

Bence şu: eğer bir yazar her gün bir şey yazması gerektiğini biliyorsa ve bunu yerine getirirse, zamanında yazdıkları ne kadar saçma ve gereksizmiş gibi gelse de, bu sayede ileride daha iyi yazabilmesi mümkün olacaktır.

Böylece her gün yazma alışkanlığı edinmekle, bir yılda istediğinden çok daha fazla yazmış olacaktır. Mesele o ki, Dostoyevski ve Balzac örneklerinde olduğu gibi, kazancını delice harcamış ya da kumarda kaybetmiş olduğundan, borçlarını ödeyebilmek için, burnunu kitaptan çıkarmadan yazmak "zorunda" kalmasın...

Yazarlar, üstün yetenekli olsalar da, çalışmamak için bir bahane ararlar her zaman. Bunu bulmaları da zor olmaz. Yazmamak için o kadar çok makul sebep vardır ki. Hakkında yazarak bir dakikasının bile ziyan edilmesine izin verilmeyecek kadar güzel, nadide, değerli ve latiftir hayat. Dünyanın tadını çıkarmak için yeterince para her zaman vardır –otellerde en iyi odalarda kalmak, en güzel evleri satın almak, en nefis yemekleri yemek, en zarif giysileri, en rahat pabuçları giymek, en değerli insanların meclisinde bulunmak– evet, bu da parayla mümkün olan bir şeydir ve herkese açık değildir bu kapı. Hatta kadınların aşkını kazanmak bile paraya bağlıdır. Evlendiğin kadının davranışı bile. Bu böyle uzar gider.

Profesyonel yazar bütün bunlara rağmen gene masasının başına döner. Neden? İnsan davranışlarında uzmanlaşmış kişiler bunun sebeplerini açıklamaktadır. Bu sebepler içinde bir gerçek kırıntısı da yok sayılmaz. Ancak bir yazar eğer yazmayı bırakırsa, yerine başka bir şey yapacaktır muhakkak.

Marangoz niye ev yapar?

Herkes yaptığı işi aynı sebepten yapmaktadır. Bir şey yapıyor olmak için. Öyle boşu boşuna oturamazsın.

28 Ağustos

Malibu'da, kumsaldaki evime gelmişti. Sesi derin, sıcaktı ve garip bir alçakgönüllülükle yüklüydü.

Ona, *The Cave Dwellers* [Mağara Sakinleri] adlı oyunumun bir nüshasını göndermiş ve oyunda adı *The King* [Kral] olarak geçen yaşlı adam rolünü oynamasını teklif etmiştim. Oyunu aldıktan bir hafta sonra bir mektup göndererek kendisine telefon etmemi rica etmişti. Telefonda ne zaman ziyaretime gelebileceğini sordu. Ne zaman isterse benim için uygun olduğunu söyledim. O zaman, aynı gün öğleden sonra iki buçukta, dedi. Ve saat tam iki buçukta, tepeden inen Malibu Yolu'ndan eve kadar uzanan tahta basamaklarda ayak seslerini işittim. Kumsalda, gelgitin yirmi dört saatte iki kez evin altından akıp gittiği böyle bir evde yaşamak çok hoşuma gidiyordu. Ama bu ev, çok para kazanmış bir yazar için –iki milyon dolar, dile kolay– inanılmayacak kadar aleladeydi. Bense bayılıyordum ona. Her sabah verandadaki aydınlığa ufacık kertenkeleler gelirdi. Bahçede, domateslerin gölgesinde parlak renkli bir yılan yaşar, ara sıra ortalıkta gezinirdi. Kızıl bir sincap daldan dala dolaşır, yusufçuklarla sinekkuşları hiç eksik olmazdı. Saçaklarda bir çift atmaca yuva yapmıştı. Bazen arka balkonun altında ayıbalıkları uykuya çekilirdi; öksürükleri öyle güçlüydü ki, bu kadar şiddetli soğuk almış olan kim acaba, diye merak etmiştim önceleri.

Siyah kanepede oturdu, bir saat kadar sohbet ettik. *The King* rolü için ondan mükemmeli olamazdı, ama sonuçta vazgeçti.

Paul Muni geçen hafta öldü.

İnsan* bütünüyle alay konusu bir varlık mıdır, yoksa sadece gençlikte mi söz konusudur bu? Ya da aksine, bundan daha iyi bir şey olmadığına ilişkin kanıtlar ne kadar güçlü olsa da; hayatta hiçbir şey olmasa da, sadece kendisinin, çoluk çocuğunun, dostlarının ve düşmanlarının onu sıra dışı, uyumsuz biri olarak algılamış olması mümkün müdür?

İnsan neyse odur; hakkında bir karara varmak kolay değildir. Bir alevdir o, gerçekliği akışkandır, ne kendisi ne de gerçekliği ele avuca sığar. Yakalamak istediğinizde, çoktan uzaklaşmış, değişmiş, yükselmiş ya da yok olmuştur. Müthiş bir hiçtir o, tahayyülün fevkinde bir hiçtir.

Durmadan gelmekte ve gitmektedir. Uğradığı yerlerde, yapmak durumunda kaldığı işlerin her türden döküntüsünü bırakır –muazzam mühendislik işleri, inşaat, mimari, sanat ve icatlar, silah üretimi, iş araçları, el araçları, taşıma araçları, yıkım araçları: mikroskop, teleskop, keman, piyano, tekerlek, makine, asansör, demiryolu– iki parça paralel çeliğin tüm dünyayı dolanmasının, madeni tekerlekler üzerinde her gün milyarlarca ton yükün, milyonlarca mil kat etmesinin ne büyük bir çılgınlık olduğunu bir an durup düşünün hele. Akıldışı bir şey bu ama dünyayı dünya yapan da o: bedeline değmediğini söyleyip de şikâyette bulunan deli değilse nedir? Boş ver, bırak kendi haline.

Gemi, tüfek, traktör, buldozer, bunları bilhassa gelişigüzel sıralıyorum, bir çocuk yuvasındaki oyuncaklarmışçasına. Ama daha üst düzeyde roketler, uzay araştırmaları, nükleer güç söz konusu;

* Yazar "man" sözcüğünü kullanıyor daima. "Man" İngilizce'de adam, erkek, erkek cinsi anlamına geldiği gibi, insan, insan türü anlamına da geliyor. Çeviride her iki cinsi de kapsayan insan sözcüğünü tercih etmiş olmama rağmen içim pek rahat değil, çünkü, William Saroyan'ın, güncesinden edindiğim izlenimle, "man" sözcüğü kapsamında kadınları da düşünmüş olabileceğine ihtimal vermiyorum. (ç. n.)

bunlar da belki çocuk oyuncağı ama gerçekten muhteşem.

Ancak hiçbiri akla yakın değil; ne makul, ne de haklı. Hepsi, insanın kendince kabul görmesini önleyici bir süreç olarak işliyor ve hayatın tadını çıkarmasını engelleyerek daha büyük bir kargaşaya neden oluyor. Dolayısıyla ölüm her insan için kişisel bir zafer olurken, iktidar, mantık ve anlam gibi nedenler başarısızlığın kalıpları haline geliyor. Boş verin başarıya...

Bir şaka mıdır insan? Elbette, bir şaka olarak algılanması mümkün olmayan türden bir şakadır; belki de daima hareket halinde olduğu için. Henüz ortaya çıkmamış bir varlık o. Hiç var olamayabileceği gibi, başka bir şeye dönüşebilecek, belki de kendinden kısa ya da biraz daha uzun yüzlerce prelüdden önceki kısa prelüd, her biri bir tür anlaşılmaz oyun olarak algılanan, ancak en son prelüd icra edildikten sonra artık hakikatin billurlaşmaya başladığına inanılacak, yeterli sebep bulunan bir durum; insanın çeşitli yollardan, kâh yılankavi hareketlerle, kâh zikzaklar çizerek, kâh düz bir çizgi izleyerek, kimi zaman tökezleyerek, yeni başlangıçlar ve duraksamalarla daima kendi hakikatine doğru yöneldiği gözlenir; ancak bu hareketlilik sonunda, geçmişinin kendisine yararlı olduğu noktaya gelinir; öyle ki artık insanlık gerçeğinin tüm karmaşa ve başarısızlıkları, çılgınlık ve acılarıyla kaçınılmaz olan, sadeliği kadar ihtişam ve sevinciyle de haklı, doğru, makbul ve yararlı, kesinlikle yanlış olmadığının anlaşıldığı bir eşikte durulmaktadır.

30 Ağustos

Başkalarını gözlemlediğim zaman, yani başka ailelerin çocuklarını, kendi çocuklarımı ve Armenak Saroyan'la Takuhi Saroyan'ın dört çocuğundan biri olan kendimi düşünürüm. Başkalarının çocuklarının ne kadar aklı başında, terbiyeli, becerikli, saygılı ve ne

yapacaklarının kestirilebilir olduğunu, buna karşın benim halkımın çocuklarının, insanları hayretten hayrete düşürdüğünü görür, şaşar kalırım. Öteki çocuklar kim oldukları, bu dünyadaki yerleri ve yapıp ettikleri konusunda fevkalade rahattır. Oysa biz Ermeniler için bu ta en başından beri müthiş bir mücadeledir.

Sonunda, belki de hepimizin deli olduğu hükmüne vardım, ama bir tımarhaneye kapatılacak türden değil. Bizler öfkemizi, toplum ya da tıp yetkilileri üzerimize varmadan bastırmayı biliyoruz. İçimizde kaçık olmayanlar parmakla gösterilecek kadar azdır. Bunu aşağı yukarı "hep böyle" olduğumuz anlamında söylüyorum; yani eskisine göre daha beter olduğumuz sanılmasın. Her şeye kusur buluruz. Kokuşmuş bir dünyada yaşadığımızı bilir, ama bu gerçeği kabullendikten sonra bile, dertlenmekten kendimizi alamayız; hatta arada sırada öfkeden köpürdüğümüz de olur. Ailenin çeşitli kollarını gözümün önüne getirdiğimde, uysal, sıradan, ciddi, uyumlu, hevesli, saygılı, talepkâr olmayan, hoş, becerikli, ne istediğini bilen, uzun lafın kısası, öteki nazik insanlarda rastlanan özelliklere sahip bir tek aile bile bulamıyorum. Kaçıklık ailemin her kolunda kendini gösteren başat bir özellik. Çatlak olmayan birini bulmak mümkün değil. Neden böyle? Nasıl bu hale geldik? Cevabı yok bu soruların tabii.

31 Ağustos

Bugün ayın otuz biri; 1967 Ağustosu'nun son günü. Tam elli dokuz yaşındayım; buna şaşmakla birlikte sevinçli ve gururluyum. Kutlamak için tıraş oldum, banyo yaptım, temiz giysiler giydim ve tam alt kata indiğim sırada La Fortune'ün kapısı hızla içeri doğru açıldı; önce ellisinde şişman bir kadın, ardından kırk yaşlarında, onun arkasından da otuzlarında bir kadınla üç genç kız, onların peşinden

altı genç adam... Bir an önce masalarını terk ederek, sokağa, güneşe çıkıp, bir şeyler atıştırma telaşıyla merdivene hücum ettiler.

Ben beş kat merdiveni inerken öteki dairelerde çalışanlar da sökün etti. Posta kutumun önünde durduğumda, yanımdan konuşmadan, sessiz sedasız, çevreye uyum sağlayamamış göçmen bir hayvan sürüsü gibi geçip gittiler.

Chateâudun'den Notre-Dame de Lorette'e yürüdüm; kilisenin önünde çoğunluğunu otuz yaşın altında gençlerin oluşturduğu bir Alman turist kafilesini getiren iki büyük otobüs duruyordu.

La Fayette'ten yukarı doğru yürüyünce, vitrininde küçücük bir bahçe içinde kocaman bir ayçiçeği, bir çift boz renkli yaşlı kumru, bir çift genç kumru, kapkara, iri bir kuzgun ve sarı kırmızı alacalı tüyleriyle şipşirin dört minik kuş bulunan bir ayakkabı tamircisi vardır.

Boyu bir buçuk metreden kısa, kaba, kunt yapılı, cavlak kafalı, esmer bir Ermenidir. Nevi şahsına münhasır, sevimli, saygı görmeyi hak eden bir adamdır. En yakın zamanda ona tamir etmesi için bir çift pabuç götüreceğim.

Memurların nerdeyse işgal ettiği bulvar, güneşin altında fevkalade çekiciydi. Büyük bir mutluluk içindeydim. Tarifsiz bir hoşnutluk duyuyordum –kendimden değil, dünyadan, insan soyundan hoşnutluk.

"Elli dokuz yıl..." diye düşündüm. "Ne büyük adamlar otuzuna, otuz beşine, kırkına, kırk beşine, ellisine, elli beşine varmadan göçüp gitti! Halbuki ben, altmışıma merdiven dayadığım halde, hâlâ dipdiri ayaktayım.

(Bu monolog aynı minval üzerine sürer gider).

Yetmişlerinde hâlâ çalışan otuz bir çocuklu Bach geldi aklıma. Kuzenim Kurken bir gün bana Verdi'nin en güzel operasını –*Aida*'ydı belki de– seksen yaşında bestelediğini söylemişti. Altmışından sonra uzun zaman yaşamış ve çalışmalarını sürdürmüş çok in-

Fotoğraf: Ara GÜLER

"Boyu bir buçuk metreden kısa, kaba, kunt yapılı, cavlak kafalı, esmer bir Ermenidir. Nevi şahsına münhasır, sevimli, saygı görmeyi hak eden bir adamdır..."

san var. Hatta doksanında bile, Bernard Shaw bunlardan biri. Durum böyle olunca altmış yaş ne ki? Bir çok bakımdan daha dünkü çocuk sayılır.

Ottawa'daki pasaport foroğrafçılarıyla kıyaslandığında Karsh* neyse, Paris'teki öteki makinelere nazaran Gare de l'Est'deki fotoğraf makinesi de o. Hafta başında, elli dokuzuncu yıldönümümde fotoğraf çektirmeyi düşünmüştüm ama olmadı.

Daha sonra, kendimden hoşnut, Strasbourg'dan aşağı büyük bulvarlara doğru yürüdüm. Kendimi iyi hissetmemin belirgin bir nedeni yoktu; ne yeni, ne birdenbire olmuş bir şey, ne ansızın kazanılmış bir başarı, ne de yeni bir keşif ya da ilham söz konusuydu.

Gene de müthiş keyifliydim. Peki neden? Belki de, burada bulunduğum, ben, kendim olduğum için, bir hayal, bir kuruntu ya da bir filmden ibaret olmadığım için mutluydum. Ben, ağustosun son gününde, elli dokuzuncu yılımın en son gününde hâlâ yürüyordum ve hâlâ özgürdüm.

* **Yousuf Karsh:** 1908 Mardin doğumlu, ailesi ile birlikte, son derece güç koşullar altında 1924'te Kanada'ya göç etmiş Ermeni fotoğraf sanatçısı. Bastonlu Churchill ve balıkçı yaka kazaklı Hemingway portreleri, portre fotoğrafçılığının en ünlü örneklerindendir.

Kasım Günleri

Fresno, 1968

8 Kasım

1968 Kasımı, Fresno'dayım ve bundan tam elli yıl önce Güney Pasifik rıhtımından çeyrek mil uzaklıktaki sıra evlerden birinde, her gün birlikte olduğum biri aklımdan çıkmıyor. İkimiz de çocuktuk o zamanlar ve tuhaf ama hâlâ öyleyiz.

Birkaç gün önce Olimpiyat Oyunları sırasında, bir gazetede Christopher Rand'ın Mexico City'deki bir otelin balkonundan yere çakılarak öldüğünü okudum. Onunla, 1936'da San Francisco'da, Market Street'te bir binada yayınlanan *The Coast* [Kıyı] adlı yeni bir derginin yayın bürosunda tanışmıştım. Ben yirmi sekizimdeydim, o ise yirmi bir ya da yirmi iki. Bu cesur girişime el veren üç ortağı da kendi gibi sessiz sedasız, hatta çekingendiler. Carl Caddesi'nde, Fen Lisesi bitişiğindeki 348 numaralı evime bir mektup göndererek, dergilerine yazı vermem için ricada bulunmuşlardı. Ben de isteklerini yerine getirmiştim; bunun üzerine beni bürolarına davet ettiler. Bir yıl içinde yayınlanan yedi ya da sekiz yazıma yüz dolar civarında, o zaman için iyi sayılan bir para ödediler. Derken *The Coast* battı, sonraki yıllarda ortakların hiçbirini görmedim.

1950'lerin sonlarında New York'tan Göteborg'a giden bir İsveç-Amerikan yolcu gemisinde Chris Rand'e rastladım. Yolcu listesini önceden incelediğim için onu görmek sürpriz olmadı, gemide olduğunu bildiğimden karşılaşmayı bekliyordum.

Muhabiri olduğu *The New Yorker*'ın sayfalarında mesleki gelişmesini, takdir ve hayranlıkla izlemiştim. Hem avcı, hem araştırmacı, hem de arayandı; sorular sorar, verilen cevapları dinlerdi; seyyah, öğrenci ve yürüyüşçüydü. İyi aydınlatılmış geniş bir merdivende karşılaştığımızda hemen tanıdık birbirimizi; her iki taraf da biraz çekingen görünse de saygılıydı. Ama durup –üç dakikadan az bir süre– konuştuk; hepsi bu kadar.

Orta İsveç'e, oradan, başkalarının da sayısız göçlerde yaptığı gibi, yürüye yürüye Yunanistan'a gideceğini söyledi.

Ben önce Kopenhag'a gidiyordum, sonra da Avrupa'da birkaç yere uğrayacaktım; ama yayan değil.

Seyahat programını kıskanmıştım doğrusu; kendisine de söyledim bunu. Yakın gelecekte böyle uzun bir yürüyüş yapabilmeyi yürekten istediğimi hissettim.

Chris Rand'i iyi tanımıyordum aslında. Çok gençken tanışmış, son olarak da kemale ermiş biri olarak karşılaşmıştım onunla.

The New York Times, arka sayfasında siyah çerçeveli bir sütunda andı onu. Oğlu, babasının, köklerine ulaşmak, kendini tanıyabilmek için her fırsatta New England'a, doğup büyüdüğü kasabaya gittiğini söylemişti.

Oğlunun sözlerini okuyunca, evini terk ettikten sonra geri dönen kahramanın tüm birikimini düşündüm.

Thomas Wolfe, *You Can't Go Home Again*'i [*Yuvaya Dönemezsin*] yazdıktan birkaç yıl sonra, 1938'de otuz sekiz yaşındayken aniden ölmüştü.

Ama asıl yapamayacağın terk etmektir. Tabii onu da yaparsın; tıpkı Thomas Wolfe gibi, doğduğun yerden çok uzaklardayken.

Bu evi dört yıl önce almıştım, Paris'teki evimden uzaktayken başımı sokacak bir yer olsun diye. Önce köşedeki evi aldım, sonra da bitişiğindekini. Fresno'da olduğum zamanlar işte bu evde yaşıyor ve çalışıyorum.

Bundan on beş yıl önce çocuklardan biri "Niye iki evin var?" diye sormuştu.

"Bilmiyorum." dedim ona. "Hele bir düşüneyim. Cevabını bulursam, sana söylerim."

Soruyu soran, Ermeniler'e özgü gürültülü bir kahkaha attı. "Bana göre hava hoş; anlamasam da olur." demek istiyordu.

Gene de, köşedeki evi aldıktan sonra beni neyin dürtüp de ya-

nındaki evi de aldırdığını merak ediyordum. Çizgiyi, daireyi tamamlayacak şekilde çizmek miydi yaptığım? Ölmek için doğduğum yere mi dönmüştüm?

Yoksa kelepir birkaç ev satın alacak kadar param olduğu için mi yapmıştım bu işi?

Sebep her neyse, burdayım işte. Bu yılın, benim yılımın büyük bir bölümünü bu evde geçirdim –benim yılım, çünkü bu yıl 8'le bitiyor, yani anlaşılacağı üzere: 1908-1968.

1967 Kasımı'nda, bundan on iki ay önce, New York'tan Kaliforniya'ya araba sürerken, "Gelecek yıl, 1968, benim yıllarımdan gene; en iyilerinden biri olacak." diye geçirmiştim aklımdan.

Aynı zamanda, bir önseziyle garip ve feci bir yıl olacağını hissediyordum.

Radyodan Martin Luther King Jr.'ın Memphis'te vurulduğunu duyduğumda, Stillwater, Oklahoma'da üniversitedeydim, 1968 Nisanı'ydı.

Sekiz gün sonra New York'a giderken King'in hayatını düşünerek bu hayatın sona erdiği kent olan Memphis'ten geçmek istedim.

Ölümünün ardındaki gerçek neydi? Kendisi sakin bir hayatı seçerek yaşayıp gidebileceğini, ama bunu yapmak istemediğini söylemişti. Ama zaten yapamazdı. İnsanlarda hem hayranlık, hem acıma uyandıran bir heyecanla konuşuyordu. Konuşmalarında kendi şehadetini görüyordu; yalnız, onurlu, sevgi dolu bir ölüm.

Zamanlama neredeyse sanatkâraneydi.

Derken haziran başlarında, Los Angeles'taki büyük bir otelde, muzaffer bir gecenin nihayetinde bir suikast daha, hedefe tam isabet: Başkan adayı Robert Kennedy öldürüldü.

O sırada artık New York'tan dönmüştüm. Fresno'daki bu evde televizyondan çeşitli başkan adaylarının seçim kampanyalarını, beysbol finallerini, Cumhuriyetçi Parti'nin Miami'deki, Demok-

ratlar'ın Chicago'daki kurultaylarını, Mexico City'deki Olimpiyat Oyunları'nı izliyordum.

Birbiriyle ilgisi yokmuş gibi görünen bütün bu şeylerin tümünün ortak bir yanı vardı –rekabet, gerilim, mücadele ve kavga. Olağanüstü baskı altındaki bir adamın yüzünü inceledim; her an heyecanla değişen bu yüz yıkılmayacağının göstergesiydi –kazanan bir siyasetçi gibiydi adeta.

Önceki gün, 6 Kasım'da Nixon kazandı, Humphrey kaybetti.

Seçimleri televizyondan izlemeyi özellikle istedim. Muhteşemdi. Dokunaklıydı. Sonuç anlamsızdı ama pekâlâ kabul edilebilirdi, zira şimdiye kadar hiçbir başkan nasıl davranılacağının örneğini bırakmadı tarihe. Sadece kendi çizdiği yol konusunda bir görüşü oldu; bu da yekpare, geniş bir çevrenin bir bölümünün yanlış anlaşılmasından ve yanlış yorumlanmasından başka bir şey değil.

9 Kasım

Üç saat önce Palo Alto'dan gelen dayıoğlu Archie Minasyan, karısı Helen, kızları Frances, Roxanne, Diane, Ellen ve Archie'nin babasının adını taşıyan oğlu Vahan'la kapıma dayandı.

"Hadi hep birlikte John Amca'ya kahvaltıya gidelim." dedi. Bunun üzerine, onlarla birlikte arabamla üç mil ötedeki bir restorana gittik. Bir saat kadar oturup sıcak çörekler, küçük sosisler ve kahve eşliğinde sohbet ettik. Ben bu arada sekiz fincan kahve içtim.

Owl Drug'ın köşesinde *The Herald* sattığım günlerin birinde Archie ile babası Vahan yanıma gelmişti. Ben dokuz, Archie dört yaşındaydı. Birbirimize gülümseyerek, "*hello*" dedik. Ben bisikletle Posta Telgraf'ın dağıtımını yapmaya başladıktan sonra, Archie de Owl Drug'ın köşesinden başlayarak Tulare ile J Sokağı'nın oralarda İtalyan Bankası'nın bulunduğu semtte gazete sattı. Bisikletle gi-

derken onun günün manşetini hançeresini yırtarcasına haykırışını duyar, ben de "Çok kazanmalısın, Archie!" diye bağırırdım duysun diye.

Bu sabah kahvaltıda gene paradan söz ediyorduk. Çocuklar gülümseyerek dinliyordu. En küçükleri Vahan on iki yaşında. En büyükleri Frances ise yirmi iki. O günlerden bu yana bir sürü para gelip gitti. Başka şeyler de elbette. Ama bu sabahki kahvaltı muhteşemdi, bunca yıldan sonra... İçtiğim sekiz fincan kahve de. Hepimiz bir aradaydık. Bundan iyisi can sağlığı.

10 Kasım

Fresno'da olmak ne anlama geliyor? Burada yaşamayı ben seçtim, en azından böyle bir anlamı var.

Şuna bakın:

Dün, öğleyin saat birde arabamla Shaw Caddesi'ni, State College'ı ve küçük Clovis kasabasını geçtikten sonra doğruca Academy Caddesi'ne çıktım. Bundan kırk beş yıl önce bu caddenin ötesinde bir yere nar fidanları dikmiştim; ama hiçbiri tutmamış, hepsi ölmüş, ebediyen yok olmuştu.

Archie Minasyan ve ailesiyle buluşmak üzere Dinuba'ya, Laura'yla Albert Mikaelyan'ın evine gidecektim. Kırk dört millik, oldukça uzun bir yolculuk olduğu için manzaralı yoldan gitmeye karar verdim. Shields Caddesi'nde altmış beş hektarlık bir alanı kaplayan üzüm bağları vardı. Nar fidanlarını dikmezden önceki yıl misket üzümlerinin budanmasına yardım etmiştim. Bağın içindeki ev artık yoktu, asmaların yerine dizi dizi pamuk ekilmişti. Bence yanlıştı bu. Binlerce yıllık insanlık tecrübesi, pamuğun hiçbir zaman üzümün taşıdığı anlamı taşımadığını gösteriyor. Bundan kırk beş yıl önce Shields Caddesi'nin iki yanında bir mil boyunca zeytin ve

incir ağaçları dikiliydi; oysa şimdi tek bir zeytin ağacı kalmış.

Ağacın önünde durdum; simsiyah, iri zeytinlerle yüklüydü dalları. Şehir dışına çıkarken hep yanıma aldığım bahçe makasıyla, eve götürmek için altı dal kestim, eski misket bağının anısına.

Yeniden yola koyuldum. Önüme çıkan derin ırmak yatağında, kopup yuvarlanmış kocaman kayalar vardı. Kayaların arasında heykelsi bir tane bulur muyum diye arabadan çıkarak nehir yatağına indim. Bastığım yere dikkat ederek kayalara tutuna tutuna yürüyordum. Arada bazıları yuvarlanıyor, çarpışmaları sessiz doğada hoş bir şekilde yankılanıyordu. Nihayet aradığımı buldum, suyun şekillendirdiği, göze hoş gelen sert, grimsi yeşil bir taştı bu.

Taşı yerinden sökmek ve kuru nehir yatağına taşımak, çok düşünmeyi ya da enerji harcamayı gerektirmedi. Dikkatle inceledim onu, katedral gibi bir kaya parçası. Ivan Mestrovic benim için özel olarak yontmuş olsaydı böyle bir taşı, daha fazla sevinemezdim.

Kaya parçasının ağırlığını tahmin etmek için dikkatle kaldırdım; yaklaşık yirmi beş kilo olmalıydı. Onu yere koyarak, sarp nehir yatağından yukarı taşımak için en elverişli yolu araştıracak yerde –yazı yazarken yaptığım ve hayat tecrübesi edinmemin bir yolu olarak– tırmanmaya başladım.

Yürüttüğüm mantığa göre, en uygun yolu bulduğumda belki de önümde duran zorlu işten cayacak, anlamsız, ağır bir kütlenin sahibi olmak istemeyecektim. O zamana kadar ilgimi de, isteğimi de yitirebilirdim. Aklım başıma gelirdi. Her şeyin aklı selimle düşünülmesi gerektiği türünden bir eğilime kapılabilirdim.

Kayayla birlikte nehir yatağının tepesine tırmanmak kolay olmadı. Oynak kayalarda iki kez ayağım kaydı. Ben kayınca, göğsüme bastırdığım kaya elimden kurtulup yuvarlandı. Boş verip ondan kurtulma fikri ağır basarken, yeniden kuvvet toplayıp, kararlılıkla işe sarıldım; kayayı da kendimi de salimen yukarı çekmeliydim.

Nihayet nehir yatağının kıyısındaki toprak yola ulaşarak kaya

parçasını yere bıraktım. Üç tane daha ufak ve yuvarlakça sıradan taş bularak arabanın bagajına koydum; sıra ganimetimdeydi.

İri kayayı da bagaja yerleştirdim. Ama soluk soluğa kalmıştım; kan ter içindeydim. İşi başarmıştım; önemli bir şey yapmış olmasam da, amacıma ulaşmış olmaktan dolayı mutluluk içinde yoluma devam edebilirdim.

Ancak hâlâ terliyordum. Biraz ısınmak iyi olacaktı.

Neden kır havasının tadına varamamıştım?

Yaptığım işten yeterince keyif almamış ya da temiz havanın tadına varamamış olmak hoşuma gitmedi.

Hiç durmadan yoluma devam ettim. Belmont'u geride bırakttım, Russell Giffen'in Kings River'daki evini, ovadan tepelere doğru yumuşak bir meyille yükselen portakal bahçelerini geçtim. Babası Wyllie Giffen, ben Posta Telgraf'ta çalıştığım yıllarda yetiştirdiği ve denizaşırı ihraç ettiği üzümlerle ünlüydü.

Piedra'ya doğru gidiyorum. Kaya anlamına gelen bu sözcüğün pek çok çeşitlemesi var. Peter, ya da anne tarafından büyükbabamın adı olan Petrus. Ermenice'de daha çok Bedros olarak geçer.

Piedra benim için delice akan bir ırmak, milyonlarca iri, yuvarlak taş, kuzenlerimin çınlayan kahkahalarıydı yaz günlerinde; çoğu yok artık, biri çölde kalpten gitti, biri de ırmağın öte yakasında canına kıydı.

Üzerinden geçtiğim köprüde eskiden Santa Fe demiryolu vardı. Hattı yaklaşık bir metre yükseklikte otlar sarmıştı. Gene bir yaz, ırmakta yüzmüş, karpuz yemiş, aile hikâyeleri anlatıp bol bol gülmüştük. Küçük kuzenlerden biri, Santa Fe'nin bu demiryolunu döşettiği halde neden terk ettiğini sordu. Neden artık kimse kullanmıyordu onu?

Ben, "Geceleri kullanılıyor, o hayalet trenin yolu." dedim. "Her akşam alacakaranlıkta Fresno'dan hortlaklarla dolu bir tren gelir; onlar tam burada ırmağa boca edilir."

Bunun üzerine Archie Minasyan, uzaklardan geliyormuş gibi, ıslıkla hayalet trenin düdüğünü taklit etti.

Tepeden inen dar yolda arabamı sürerken konuşmalarımızı ve sesleri anımsıyorum.

Hâlâ nefesim düzelmedi. Nerden aklıma esti o kayayı taşımak? Mezar taşı mıydı neydi mübarek?

Tam iki saat durmadan araba sürdükten sonra saat üçte aradığım üzüm bağını ve evi buldum. Laura, Albert, Helen ve Archie arka avluda kahve içiyorlardı.

Ben de iki fincan içtim; sabahleyin içmiş olduğum sekiz fincan zaten bir gün için haddinden fazlaydı.

Ben Santa Fe'nin demiryolunu söktüğü ve hayalet treni seferden kaldırdığı haberini verince Archie, üç yıldır artık aramızda olmayan küçük kuzenimizi çocukluğumuzda büyüleyen hortlak düdüğünü taklit etti.

Sonra, belki yüzüncü kez, "Zavallı çocuk..." dedi, "Neden yaptı ki bunu?"

Ben de, "Belki o yapmamıştır." dedim. Sonra nerdeyse canıma mal olacak olan devasa taşı nasıl taşıdığımı anlattım.

11 Kasım

Dişlerim kendimi bildim bileli başıma dert olmuştur. Dayanıksızlıkları, soğuğa ve sıcağa hassasiyetleri, esrarengiz bir şekilde çürümeleri, diş eti çekilmeleri, müzmin ağrılar yedi sekiz yaşından beri beni canımdan bezdirdi.

Halbuki annemin annesi Lusi seksen sekiz yaşında öldüğü güne kadar, sadece bir dişi önemsiz bir tedavi görmüştü. Babamın annesi Hripsime de ondan farklı değildi.

Bana gelince, on bir yaşındayken azı dişlerimden birinden ol-

dum. Öyle acı çekmiştim ki, bu olay dişçilerden ilelebet nefret etmeme yol açtı.

Mütareke Günü'nde –yılın en berbat günüydü bu– sol üst çenemde bundan kırk yıl önce doldurulmuş üç diş birden ağrımaya başladı. Dolguların altı mı çürümüştü, yoksa dolgu mu gevşemişti bilmiyorum.

12 Kasım

Her insan kendisidir, ama aslında büyük insanlığın ufacık bir zerresi olduğunu bilir; daha net ifade edilecek olursa, şarj edilmiş bir maddedir.

Bir insan kendi kendisinden ya da "kendisi olmayışından" hoşnut olmak için ne yapmalıdır? Açıkçası bilmiyorum.

Cehaletimden dolayı dehşete düştüğümü söyler, bu söylenenler gerçek değilmiş izlenimi uyandırmadan, bu sözlere inanmayabilirim de aynı zamanda.

Cahilim, evet, ama ne ben ne de bir başkası bu açıklamadan sonra eskisine göre daha bilge olmayacak.

Cahil olmayan kimse yok, ancak ihtiyacı olan bilginin nerdeyse tümünü elde edebilmiş biri var mı acaba?

Doğumla ölüm gelgiti arasında hep cehalet duvarına tosluyorum. Ne doğumu ne de ölümü fazla kurcalamıyorum; birincisi, bir hiç olsam da olmasam da, benim de başıma geldi; ikincisiyse ezelden beri devam ediyor, ben olsam da olmasam da.

Bu arada ben kendi seçtiğimi "sandığım" bir takım işler yaptım; belki de bunları yapmam tamamen çaresizliktendi.

Söz gelimi, yazmak! Ben yazı yazmayı meslek edinmemin kendi seçimim olduğunu düşünürüm çoğu zaman. Ama biraz daha derine indikçe, aslında hiç de öyle olmadığı yollu kuşkuya kapılırım.

Yazar olmam, dünyaya gelişim ya da şu an ölüme doğru gitmekte oluşum kadar kaçınılmaz bir şeydi adeta.

Yazarlığı bırakıp, bambaşka bir şey yapabileceğimi tahayyül ettim zaman zaman; yazarlıkla ilgili faaliyetleri gerektirmeyecek, yaratıcılık istemeyen herhangi bir iş mesela.

Ama belki de böyle bir özgürlüğüm yoktu. Yazarlıktan vazgeçip de psikiyatriye yönelmedim her halükârda.

13 Kasım

Küçükken, kendimin de maddenin de yaratılmasından önceki Boşluk'u düşünür; bu bağlamda, yaratılan şeylerin haklılığını sorgulardım.

Başlangıçtaki Boşluk'la ilgili kafamı kurcalayan düşünceler, sekiz yaşına gelip de Fresno sokaklarında gazete satmaya başladığım günlere kadar sürdü. O tarihten sonra bu gibi şeylerle uğraşacak zamanım kalmadı, ancak bazı sabahlar uykuyla uyanıklık arasında tüm olumsuzluklar üşüşüp, huzurumu kaçırıyordu.

Bazen de malum Boşluk, uykuya dalmazdan önce kendini gösteriyordu, ama çoğu tatminkâr olan gündelik yaşantılarla rekabet edemeyecek denli soluklaşmıştı artık. Bedenin de zihnin de çok bitkin olduğu o saatte Boşluk'u düşünecek hal kalmamış olurdu. Ama gene de bu gerçeklik bütünüyle kaybolmayarak uzun süre devam etti. Öyle ki, bu sabah Gerçek Boşluk ortasında uyandım: Frank Takeda'nın ön tarafta kaldırımın kenarındaki biberiye yatağını belledi̇ğini duyuyordum.

Yüzümden gözüme doğru sinirsel bir hareket hissediyorum. Rüyamda, haksızlıklara karşı destansı bir mücadeleyi kazanmak ve hakperest bir dünyada uyanmak umudundayım. Ama artık uyandım, ancak kavganın devam ettiğinin bilincindeyim. Kalkmam la-

zım; ama kalkmıyorum, yeniden uykuya dalıyorum.

Çok geçmeden uyanıyorum; dünyayı düşünüyorum. Sevmiyorum bu dünyayı. İnsan soyunu da... Ne bu soyun bir ferdini, ne ailemden bir kimseyi sevdiğim yok. Dünyayla ve insan soyuyla ilgili herhangi bir beklentim ya da beni sevindiren bir şey de yok.

Sabahleyin hasbelkader buradayım; bahçıvansa toprağı belliyor. Aklımdan geçen yegâne düşünce, "Canları cehenneme!" Ama altmış yıldan beri her sabah olduğu gibi, bir dakika içinde kalkacağımı biliyorum; ama henüz değil, daha vakit var.

Kalkmamak için homurdanırken, yeniden dalmışım uykuya. Bu sefer hayattayım ama sanat açısından, dikkatini toplamak, dakikası dakikasına gerçeklere eğilmek, ün ve ilim irfan açısından bir ölüyüm; bir şeye ulaşmak, kendimi yenilemek, yararlı olmak, bir şey yapmak için heveslenmek istiyorum.

Uykumda insanlarla olduğu kadar, birtakım kural ve şartlarla da boğuşuyor, bunlarla baş etmeye çabalıyorum. Ulaşmak, içinden çıkmak, etrafında dolanmak, uzaklaşmak, altından kalkmak için uğraşıp duruyoruz. Bazen İngilizce, bazen Ermenice bazen de unutulmuş ya da hiç bilinmeyen değişik dillerde, hatta bir bakıma dil sayılmayacak olan uyku dilinde konuşuyoruz. Başımızdan geçen her şey ölümlülüğün ötesinde. Uyku dili zaten ölümlülerle ilişkisi olmayan bir dil. Sözcüklerden, sayılardan, işaretlerden, kurallardan oluşmuyor, ama bütün bunların ve daha bir yığın bilinmeyen, adı konmamış şeyin toplamı.

Uykum ağırlaşıyor; rüya bile görmüyorum artık. Her şeyi unuttum. Bir ölüyüm ben. Ama çok geçmeden hatırlamaya başlıyorum; Frank Takeda'nın küreğinden çıkan sesler geliyor kulağıma. Her zamankinden daha çok kaldı bugün. Her çarşamba, sabah yedide küçük kamyonetiyle gelir, bir saat çalıştıktan sonra giderdi. Bu sabah iki saat kaldı gibi geliyor bana.

Takeda'nın küreğinin çıkardığı ses hoşuma gidiyor; bir taraftan

da daha yataktan çıkmadığımı, önce sıcak, sonra da soğuk suyla yıkanmak üzere hâlâ duşa girmediğimi hatırlatıyor.

Ağrıyan dişimin kıpkırmızı, çiğ siniri, dişçinin, sönümleneceği ve artık rahatsız etmeyeceğine dair kuramını doğrulamadı. Şimdi ben ne yapacağım? Ayağa kalkıp dişçiliğe alkış mı tutmalıyım?

14 Kasım

Anlaşmazlıklar her zaman büyüler beni; insanlar arasında olduğu kadar hayvanlar ya da bitkiler arasındaki çekişmeler de ilgimi çeker. Bazı insanlar bundan büyük zevk alır; karşısındakini mat etmek, açığını ortaya çıkarmak için kurnazca sorular sorar. Bu türden uzlaşmazlıklar uzadıkça uzar.

İnsanlar neden hep haklı çıkmak ister? Ekmek kime, taş kime düşer? İşte tüm kavgaların özünde yatan budur.

Filmlerde ve televizyonda bu türden kavgalar can sıkıcı olmanın ötesinde dayanılmazdır.

Hırlamak ve havlamak, homurdanmak ve kükremek, hırpalamak ve ısırmak, saldırmak ve yakalamak, dövüşmek ve öldürmek hayvanlar için hayatidir.

İnsanların dalaşmasına gelince; Shakespeare bile yazsa can sıkıcıdır, zira ne denli şiirsel bir dille yazılmış olsa da budalalıktan başka bir şey değildir.

15 Kasım

Değişiklik olsun diye biraz da başkalarının çılgınlıklarından bahsedeyim diyorum; hep kendi deliliklerimden söz edip de, bencillik edecek değilim ya!

Aklıma ilk gelen, oyunculuk mesleği. Ancak, kırılganlığı ve saçmalıklarıyla duygulandırıcı ve şaşırtıcı olan sadece oyuncular değildir bu meslekte; tiyatroyla ilişkisi olan profesyonel, amatör, sosyetik ya da dindar herkes için bu niteleme geçerlidir.

Oyuncuların kendilerine inançları yoktur, bu yüzden de herkesten avantajlı bir konumdadırlar. Kendilerine inanmadıkları için, insan soyu ile bağlantısı olan hiçbir şeye de inanmazlar aslında. Her şey bir çeşit gösteridir; oyuncunun istediği de bir ömür boyu iyi rollere çıkmaktır. Oyuncular genellikle pek zeki değildirler; ama bir entelektüeli oynarken zeki oldukları izlenimini verebilirler –işin püf noktası da budur zaten. İyi oyuncuların çoğunun ruh hekimlerine taşınmak için bulduğu bir yoldur bu; yani nasıl daha iyi bir oyuncu olunacağını anlamak için. Ama hiçbir işe yaramaz bu. Asıl iş oyundadır. İyi bir oyunda iyi bir rol olmadıkça, oyuncu solda sıfırdır. Kendi adına konuşamadığı için, daha önce oynamış olduğu rollerden parçaları sonsuza dek tekrarlar durur, bunlar tükenip de emsalsiz cehaletiyle başbaşa kalınca da, saçma sapan konuşmaya başlar.

Ama oyuncuların çılgınlıklarını fersah fersah aşan bir başka mesleğin mensuplarını da unutmamak gerekir: şarkıcılar...

Şarkıcılar gelmiş geçmiş en mutlu avanaklardır.

Durmak yorulmak bilmeden, opera, operet, müzikal komedi, gece kulübü, televizyon, meyhane demez, giderler. Bu koyun kafalılar bizlerden sürekli hayranlık, şaşkınlık ve inanmazlık bekler, adeta talep ederler. Bunun açıklanması kolay değildir; zira şarkıcı, insan soyunun yeteneği dahilindeki en etkileyici ifade dili olan "ses"i kullanmaktadır. Bir kadın, melekler gibi şarkı söyleyebilir, ardından da ağzını açıp, sanki domates ve sarmısak salçalı makarnadan imal edilmişçesine konuşur –aslında durum genellikle böyledir.

16 Kasım

Bugüne kadar yapmış olduğum işleri yaparken, daha neler yapabilirdim diye düşününce duyduğum suçluluk, pişmanlık ve nihayet gurur beni afallatıyor.

İnsana kendisinden daha acımasız davranacak başka kimse yok; ama gene de piyano çalmayı öğrenmeliydim diye düşünüyorum.

17 Kasım

Övünmekten hoşlanan insanları düşündükçe keyifleniyorum. Ben de ne zaman ağzımı açsam, böbürlenirim.

İnsanın imkân bulunca övünmesi neden ayıp olsun? Neden övünmek konuşmanın sıradan bir hali olarak kabul görmesin? Konuşanın, sıkıntı duymadan, bildiğine inanarak konuştuğu anlamına gelmez mi bu?

18 Kasım

İşsizlik adamı sıkıntıya sokar. Çalışırken zamanın ağır geçmesi önemli değildir, zira çalışan adam birkaç saat sonra işinin sona ereceğini, (yeniden) özgürlüğüne kavuşacağını bilir.

Burnunu bir düğmeye değdirince labirentin içinde koşmayı öğrenen sincabın peşinde olduğu fıstıkla bir midir bu?

Öyle olsa da, ne olur yani?

Bir ya da iki ay sıkı çalıştıktan sonra kendimi gençleşmiş hissediyorum; San Francisco'dan New York'a gitmek hoşuma gidiyor mesela. 57. Sokak'taki otomattan bir bardak kahveyle bir şekerli simit almak, Beşinci Cadde'den Washington Alanı'na kadar yürü-

mek, metroya binip gerisin geri 42. Sokağa çıkarak Halk Kütüphanesi'nin ve beton aslanların önünden geçerek Modern Sanatlar Müzesi'ne ulaşmak; şehrin kâh merkezine dalıp, kâh dışına çıkarak avare dolaşmak ne hoş! Ne keyif, ne başarı, ne para, ne kızlar...

1938'de değil, birdenbire 1968'deyim ve New York'ta değil, Fresno'dayım. Sanki pek bir şey değişmemiş gibi, ama her şey değişmiş: tanıdığım insanların birçoğu inanılmaz bir şey yapmışlar: ölmüşler. Yaptıkları bu, değişiklik de bundan işte.

19 Kasım

Eskiden yeni bir oyun yazmaya başlayınca, sonunda nasıl bir sürprizle karşılaşacağımı merak ettiğimden, bir an önce bitirmek için sabırsızlanırdım. Halbuki artık yeni bir oyun yazmak benim için herhangi bir işten farksız.

Buna rağmen şu sırada yazmakta olduğum *Last Chance Before the Desert* [Çölden Önce Son Fırsat] şimdiye kadar yazdıklarımın en iyisi olabilir.

Üzüm mevsiminin sonuna doğru bir gün, Santa Fe dolaylarında yürürken, bir nakliyeci merhaba demek için kamyonunu durdurdu yanı başımda. Babasını ziyaretten döndüğünü söyledi. "Doksan dört yaşında ama evinden ayrılmak istemiyor; yemeğini kendi pişiriyor, bahçesiyle ilgileniyor, Ermeni gazetelerini okuyor, kurgulu gramofonunda Ermeni plakları dinliyor." dedi.

Adama böyle bir babası olduğu için talihli olduğunu söyledim. Daha sonra adamın babasıyla benim babamın aynı yıl, aynı dünyada, birbirlerinden belki de yüz milden az bir mesafede doğmuş olduklarını düşündüm; babam öleli elli yedi yıl olmuştu, onunkisiyse hâlâ dipdiri ayaktaydı.

Belki de 1908 yazının ilk aylarında, ben doğmazdan az önce, ailesiyle birlikte Fresno'ya yerleşen babamın anısına buralardayım. 1968 yazına gelince, pek hoş geçti doğrusu.

Kayısılar olgunlaştı. Elimle dalından koparıp, yedim, birazını toplayıp arkadaşlarıma dağıttım, geri kalanını da mahallenin çocukları aldı.

Şeftaliler, nektarlar, üzümler, incirler, yabanelmaları, armutlar, bademler, cevizler ve hepsinden fevkalade olan narlar da olgunlaşıp, aynı muameleye tabi tutuldu.

Ön tarafta iki zeytin ağacı var, iki evin önünde birer tane. Bu yıl yirmi kilo kadar zeytin verdiler. Onları terbiye etsin diye kuzenlerimden birine götürdüm. Şimdi, bir aydan beri her sabah sekiz on tane zeytin yiyorum. Bugüne kadar kırk elli tanesini yediğim trabzon hurmalarından ağaçta olgunlaşmasını beklediğim on on iki tane daha var.

Kocaman güzel elmalar veren ağacın narin gövdesine bir hastalık musallat oldu. Böylesine kusursuz, pembe, gevrek, sulu elmalar nasıl olur da bu denli sağlıksız bir ağaçta yetişebilir? Her ne hal ise, elmalar büyüdü ve dallarda olgunlaştı. Bu elmaları gören hayrete düşüyordu, çünkü Kaliforniya'nın aşırı sıcak yazlarıyla ünlü bu bölgesinde elma yetiştiği görülmemiştir.

20 Kasım

Dişçi sandalyesinde otururken sohbet ettik, yani ben sordum o cevap verdi.

Küçük bir oğlan çocuğunun kendisine durmadan sorular sorduğunu, bu sorulardan pek hoşlanmadığını fark edince de, "Benim değil mi bu dişler, ne olacağını bilmek istiyorum!" dediğini anlattı.

Dün gece uykum kaçınca, Halk Kütüphanesi'nin Olive Soka-

ğı'ndaki Gillis Şubesi'nden dün aldığım, birçoğunu tanıdığım esaslı yazarların deneme ve öykülerinin yer aldığı *The American Judaism Reader*'ı [Amerikan Yahudiliği Seçkisi] karıştırdım. Okurken, Yahudiler'e her zaman yakınlık duyduğumu, sık sık San Francisco'daki havralara gittiğimi, sonuçta kaçınılmaz olarak, ana, baba, kız ve oğlan kardeşlerinin refakatindeki ufak tefek, esmer bir güzele gönlümü kaptırdığımı hatırladım.

İkinci kitap, Tokyolu Yukio Mişima'nın, eşcinselleri anlattığı *Forbidden Colors* [Yasak Renkler]. Dün Halk Kütüphanesi'nde bulduğum kitabın şekli ve baskısı hoşuma gitmiş, ilk paragrafını okuyunca da "İşte iyi bir yazar, büyük bir yazar belki de." demiştim. Ama dün gece olanca iyi niyetimle büyüklüğünü kanıtlamak için okurken doğrusu düş kırıklığına uğradım. Sadece baş karakterlerin sahte olduğunu düşündüğümden değil, yazarda hiçbir mizah kıvılcımı göremediğimden.

Neyse, okuyarak birkaç uykusuz saati atlatmış oldum gene de.

21 Kasım

Şalgamlar. Şalgamın edebi üslup, kişisel bütünlük ve evrensel anlam bağlamında ele alınmasının zamanıdır. Şalgamın saplarıyla yaprakları et suyunda on beş dakika kadar kaynatıldığında ortalığa öyle enfes bir koku yayılır ki, sebze familyasının sıradan bir üyesinin insan bedeninin ruhuna işlemekte bu denli tatminkâr olmasını anlamakta güçlük çekersiniz. Etin de kuzu eti olması gerektiğini belirtelim. Sadece şalgam sapı ve yaprağıyla yapılan bu basit ve sade yemeği ne zaman yesem onsuz nasıl yaşadığıma şaşarım. Nadir bulunur tuzların ve minerallerin damarlarımda dolaştığını, vücudumun her zerresinin canlandığını ve uyarıldığını hissederim. Bu nasıl mümkün olabiliyor? Yemek yerken gırtlaktan mideye

inen nesne böyle bir anlam taşıyabilir mi? Bana göre taşıyor anlaşılan. Elbette, zamanın ve hayatın sonu türünden başka önemli şeyler, büyük şeyler hakkında da kafa yormak gerekir ama arada sırada, hiç değilse birkaç saniye de şalgam saplarıyla yapraklarını hatırlasak iyi olur bence.

Olay şöyle gelişti:

Bu cumartesi sabahı Pepron Avakyan'ın sağlık durumunu öğrenmek için üç mil mesafedeki Buck Makasyanlar'a gittim. Buck'ın karısı Doris, Pepron'un kızı; Pepron ise babamın küçük kız kardeşi, yani benim halam. Buck'ın dediğine göre, Pepron hastanede geceyi oldukça iyi geçirmişti, ama çok halsizdi; Fresno sokaklarında tenis ayakkabılarıyla hızlı hızlı yürüyen ufacık tefecik yaşlı hanım olmaktan uzaktı artık.

Buck küçük bir ocakta su kaynatarak kahve yaptı. Buck'ın evinin kuzeyinde, üç blok ötesindeki okulda ders veren iki rahibe uğradı iki kez. Birincisinde, yıkanmış formalarını almak için gelmiş olan altı küçük kız vardı beraberlerinde. İkinci gelişlerinde yalnızdılar. (Bir oyun canlandı kafamda, bir kız kaçırma sahnesi: İyi örgütlü bir çete, genelevlerde çalışan kızları kaçırarak onlara dinsel eğitim, ev işleri, yemek pişirme, dikiş ve kendini ıslah etme dersleri verir. Ancak sonunda Amerikan Sivil Özgürlükler Birliği bu çeteyi meydana çıkarır. Adamların hepsi tutuklanır, mahkemeye sevk edilir, suçlu bulunur, avukatları temyize baş vurur, temyiz kararı bozar, ancak savcılık itiraz ederek davayı Yüksek Mahkeme'ye götürür. Yüksek Mahkeme onları yeniden mahkûm eder. Adamların hepsi müebbet hapis cezasına çarptırılır –böyle bir şey işte).

Bizimkilere, "Eğer işiniz yoksa, saat birde, öğle tatilinde Cherry Sokağı'ndaki pazar yerine gidelim. Eski giysiler, eski paralar, hırdavat, kullanılmış eşya, hurda öteberi, kitaplar, tavşanlar, tavuklar, sebze, meyve, ne isterseniz bulursunuz." dedim.

Bunun üzerine yola çıktık, sekiz mil gittikten sonra oraya var-

dığımızda alışverişin hızı kesilmişti. Uzun sarkık bıyıklı, başı açık bir adam seksen beş sente STP motor yağlarından satıyordu. Buck yanına gidince adam, "Bunlar White Front'ta bile bir dolar otuz beş sent, yani yarım dolar kazançtasın." dedi. Buck iki kutu aldı.

Sonra, "Django'ydu o." dedi. "Buraların Çingeneler kralı."

"Vay canına!" dedim. "Ben de bizim akrabadan hatırlayamadığım biri sanmıştım."

On dakika sonra, genç siyah bir satıcının tezgâhında ne göreyim! Üç demeti bir çeyreğe kocaman bir yığın taze şalgam. Hemen üç demet aldım. Eve gelir gelmez onları yıkadım, yeşil kısımlarını ayırdım, birazını hemen haşlayarak iştahla silip süpürdüm. Az sonra geri kalanını da haşlayacağım. (Bu sadece küçük çaplı bir ibadet, ama gene de ibadet sayılır, hem makul, hem de pahada hafif.)

22 Kasım

Fresno'da, Paris'te, New York'ta, Londra'da, San Francisco'da ya da Malibu'da, her nerede olursam olayım, senede iki üç defa, İngilizce'de bilinmeyen, özel anlamı ve kıymeti olan Ermenice sözcükleri, deyimleri, tabirleri kaydedeyim derim ve her seferinde de ihmal ederim nedense. Çocukluğumda ve gençliğimde, yakın akrabalarımdan, arkadaşlarımdan ve yabancılardan duymuş olduğum sözcükler, deyimler, tabirlerdir bunlar.

İşte şu anda, büyükannem Lusi'nin 1918'de bana "Ah be!" dediğini duyuyorum.

Bu, onay, hayranlık, yüreklendirme ve saygı ifade eden bir tür evet anlamındadır.

The Herald'ı sattıktan sonra eve gelmiş, ceplerimdeki bozuk paraları boşaltmışım, günlük kazancım olan çeyrekler, onluklar, beşliklerden tam tamına bir dolar otuz sent.

Acaba *ah be* günlük dilde kullanılır mıydı? Bitlis'te, hatta Saroyanlar arasında yaygın mıydı, merak ediyorum. Onlar da büyükannemin kullandığı gibi, yani benim ona yüklediğim anlamda mı kullanıyorlardı? Resmi, yazılı dilde yeri var mıydı, yoksa değişken, seyyal, sadece söyleyenler ve işitenler için mi gerçekti?

Lusi'nin bu sözcüğü söyleyişinde bir nebze de alay vardı. Çok içten olmasa da, beni mahsustan pohpohluyor olsa da umurumda değildi. Ben işimi iyi yapmaya kararlıydım. Küçük bir çocuğu teşvik ederek, onun kendini evin ekmek parasını çıkaran önemli biri gibi hissetmesini sağlamak için yaptığını söylüyordu belki de arkamdan.

Doğrusunu söylemek gerekirse, ben ondan ilerdeydim; o benim günlük başarılarımı kutlamaya başlamazdan çok önce, para kazandığımın ve evin geçimini sağladığımın farkındaydım. Basit bir gerçekti bu. Öteki çocuklar okul bitince oyun oynar, ya da evlerine, yemek yemeğe ailelerinin yanına giderlerdi. Oysa ben dersler biter bitmez gazeteleri almak için dosdoğru şehre gider, ondan sonra da iki üç saat ordan oraya koşturur dururdum. Eğer bir çeyrek kazanmışsam, bu aile içinde adamakıllı bir başarı göstergesiydi, çünkü bir çeyrekle bakkalımız Eranoce'den, Woolworth'dan ya da Western Sales'den epey bir şeyler alınabilirdi.

Bazı günlerse, sokaklar tenhalaştıktan sonra cebimde bir çeyrek bile olmazdı. Kimi günler insanlar gazete almak istemezdi. (Böyle zamanlarda, büyüyüp de zengin olunca gazeteci çocukları sevindireceğime yemin ederdim. Gazete aldığım çocuğu mutlu etmek için ona her gün bir dolar verecektim. İlk kitabım çıktıktan sonra San Francisco'da bir süre tuttum sözümü. Ama sonra unuttum gitti.)

Kazançsız geçen günlerde de keyfimi bozmazdım, çünkü elimden geleni yaptığımı biliyordum. Ama böyle bir günde, eve gelip de paraları masanın üzerine koyunca büyükannem soğuk soğuk baktı yüzüme, her zamanki gibi neşeyle "*ah be*" demedi.

"Yirmi sent... Buna da para mı denir?" diye aklından geçirdiğini hissettim.

Sonra bilhassa yüksek ve pek şefkatli sayılmayacak bir sesle "Kurt." dedi. Bana değil masadaki yiyeceklere ve onların tüketiliş şekline yönelikti bu laf sanki –yani kurt gibi demek istiyordu. Ama Lusi'yi yeterince tanıyordum ve bu hakaret kızdırmaktan çok eğlendirdi beni. Pohpohlayıcı *ah be*'sinden etkilenmediğim gibi, kurt demesinden de gocunmamıştım.

Büyükannem neyse oydu, önemli olan da buydu. Kurt'un karşılığı *zugh-tavire** idi, vahşi bir hayvan gibi yemek anlamındaydı ve İngilizce'ye çevrilmesi mümkün olmayan sözcüklerdendi.

Lusi bir gün gene *zugh-tavire* deyince bir kahkaha patlattım. Çok komikti; yoksulluğumuz, onun kimliği, benim kimliğim, onun sahte davranışları ve bütün bunlara rağmen benim kırılganlığım. Tabii o da kendini tutamadı ve gülmeye başladı. Peki bu hangi dildi?

23 Kasım

Bu sabah araba sürerken, bir mekânın insan üzerindeki etkisini düşündüm; oradan nedense en fazla korkulan ve nefret edilen şeylere kaydı düşüncelerim.

Sonra hemen en nefret ettiğim, hatta dehşet duyduğum şeyin, değer verdiğim, güvendiğim ve sevdiğim birinin bana yalan söylemesi olduğunu düşündüm.

Sevdiğiniz yalancılar, sevdiğiniz dalavereciler, sevdiğiniz dolandırıcılar –katilden beterdir onlar.

Sevmediğiniz biri yalan söylese, sizi dolandırsa ya da dolaplar çevirse bile, güler geçersiniz.

* Türkçe'ye "ocağın batsın!" şeklinde çevrilebilecek "*dzuhıt avri*" deyişi, Saroyan'ın İngilizceden fazlasıyla etkilenmiş Ermenicesi'nde anlam değişikliğine de uğrayıp bu şekli almış.

Ama ya sevdiğiniz birinin yalan söylediğini ve bundan vazgeçemediğini fark ederseniz! Ne yaparsınız o zaman?... Kimilerinin alçaklığını ister istemez kabullenirsiniz; onların değişeceğini ummak, George Washington, Abraham Lincoln, hatta Teddy Roosevelt olmalarını beklemek kadar nafiledir. Ancak bu sonuncusu (H.L. Mencken'in dediğine bakılırsa) şarlatanın tekiymiş aslında, San Juan Tepesi'ni ele geçirmek için ön safta savaştığı resmen palavraymış...

Huylu huyundan vazgeçmez. Yalancı da, sen onun yalan söylemesinden hoşlanmıyorsun diye huyunu değiştirecek değil ya!

Annen, karın ya da kızın mesela –onlar bile yalancı çıkabilir. Annen için bir şey gelmez elinden; ne de olsa anandır; herkesin de bir anası vardır. Yalancılık yaptığı takdirde, hepsi yalan söylemek kadar vahim olmasa da, başka şeylere de bulaştığını fark edersin. Ama karın yalan söylerse iş değişir. Her şeyden önce bir yabancıdır o. Yalan söyler, aldatır, ihanet ederse, ona bir yabancı gibi değil de hâlâ bir arkadaş, bir eş gibi davranmak için enayi olmak gerekir. Ne var ki çoğu aklı başında, efendiden adam, hem arkadaşı hem de eşi saydığı kadının yalancılığına inanmakta güçlük çekmiştir. Ancak, bıçak kemiğe dayanıp da, adamın kendini kandırması artık mümkün olmayınca; çoktan beri beklenen olur; aslında hiç başlamamış bir şeyin son bulduğu söylenir.

Yalancı, katildir: Peki, kim yalan söyler? Derece derece her insan söyler. Ama hayatla ölüm arasında ayırt edici olan işte bu derece farkıdır.

Ancak Hükümetin, Yasaların, Paranın yalanları ahlaki ve ruhi bütünlüğü tehlikeye atar; bu bütünlüğün sürmesini imkânsız kılar.

Yalanla beslenen bir topluluk uzun ömürlü olur mu? Kim bilir, belki! Ama böyle bir topluluğa mensup olan insanların da alelacayip yaratıklara dönüşmeyeceğini de kimse aklından çıkarmamalı. Amerika'da yaşayanların büyük çoğunluğu, on dört yaşına gelin-

ceye kadar, dürüst bir insan olma potansiyeline sahiptir. Bu yaştan sonra acayipleşirler –tabii bu, insanlık ailesinin yeryüzünün kıyısında köşesinde kalmış, ilkel oldukları varsayılan öteki küçük kabileleriyle karşılaştırıldığında böyledir. Ama bu sözde ilkel insanların yüz ifadesi onurlu, incelikli, sevecen, zeki ve şakacıdır.

Oysa kendi yüzümüze baktığımızda ne gördüğümüzü kestirmek güçtür. İnsanlık bir azizlik etmiştir bize bu konuda. Hele bir bakın yüzünüze, göreceksiniz. Amerikan yüzü aldatmaya da, aldatılmaya da son derece müsaittir.

24 Kasım

Çok eskiden, yirmi yaşına bile gelmemişken, ne zaman yazı yazmaya otursam, önümde açılan çeşitli yollardan hangisini seçeceğimi, sayısız üsluptan hangisinde karar kılacağımı, her geçen gün çeşitlenen insan deneyimleri arasında özenli bir seçim yapmayı nasıl becereceğimi düşünerek bunalır, yeni yazının meydana çıkmasında çeşitli eğilimlerin özgürce ifade edilmesinin, bütünlüklü bir kolektif çalışma için zorunlu olduğunu düşünürdüm.

Bu özgürlük işi güçleştiriyordu; ancak seçimimi yapıp da balıklama dalınca ya da bir seçim yapmış olduğumu fark etmeden yol alırken, ilerlemek görece kolay olurdu; sonuç ne olursa olsun bütünlüklü bir şeyin ortaya çıkacağına inanırdım.

Çıraklık yıllarımda, eğer bir yerden yazmaya girişmemişsem, masa başında saatlerce oturduğumu, çeşitli seçenekleri teker teker reddettiğimi, bir iki saat sonra hiçbir şey yapmadan, hiçbir şey oluşturmadan, hiçbir şey yazmadan, kendimi bir boka yaramaz ve tükenmiş hissederek kalktığımı hatırlarım.

Bu tecrübelerden çıkarttığım dersler şunlar: en mükemmel seçimi yapacağım diye bekleme, çünkü bu yüzden sonsuza kadar bek-

lemek durumunda kalabilirsin. Mükemmel seçim diye bir şey yoktur; nasıl olursa olsun bir seçim yap. Çalışmaya başladıktan sonra, tüm enerjini harekete geçirirsen, kötü seçim giderek kusursuzmuş gibi görünecek, dahası gerçeğe yakın olduğuna inandıracaktır seni.

Yirmi iki yaşıma geldiğimde, yazmak için oturmuş da yazmıyorsam, bu muhtemelen en iyi kitabıma başlamayı bir türlü beceremediğimden değil, tembellik ve salaklığımdandı.

Aslına bakacak olursanız, dalga geçmekten başka bir şey yapmıyordum. Ve asıl büyük günah buydu; çünkü her insana yeryüzünde belirli bir süre tanındığını, bu süreyi en iyi şekilde nasıl kullanabileceğine kendisinin karar vermesi gerektiğini biliyordum. Eğer kullanamıyorsa bundan kendisinden başka kimse sorumlu olamazdı.

Böylece masa başına oturur oturmaz yazmaya başlamak bende alışkanlık haline geldi.

İşin sonunda yorgun düşerdim; çünkü yeni bir şey meydana getirirken tüm ateşimle mekanizmayı harekete geçiriyor, olanca gücümü kullanarak, son hızla bir lokomotif gibi çalışıyordum. Tempomu hiç bozmadan menzile ulaşır, orda dururdum –varmış olmaktan mutluluk, hatta biraz da gurur duyardım.

O zamanlar öyleydi, çok yakın bir tarihe, bundan on dört ay öncesine kadar böyle gitti; 1967 yazına kadar. O yaz Paris'teki evimde, temmuz ve ağustosta, iki ay tam gaz çalıştım. Şiir, deneme, öykü, oyun ve mektup türünde yarım düzine kadar iş çıkardım.

Mektupların bazıları, hayatın ve işlerin devamı için yazılıp, postalanan türdendi; bazılarıysa, postalanmayıp sadece düşünülen.

Postalanmayan mektuplar bir kitap oluşturuyor. Öteki mektuplarsa, her mektup gibi, konuşma üslubunda, iletişim sağlamak için yazılmış; ancak bu mektuplar da yazdığım öteki şeylere benziyor kaçınılmaz olarak.

Her ne hal ise, bundan on dört ay öncesine kadar masaya otu-

rur oturmaz, tüm enerjimle işe koyulurdum. O yüzden de yaptığıma inanıyordum –kahvemi içiyor, peşpeşe sigara yakıyor, Ermeniler'in dediği gibi dumanını ruhumun derinliklerine çekiyordum. (Bundan bahsederken bile, kalkıp bir fincan kahve yapıp iki yudum alarak, bir sigara yakmak, derince içime çekmek ve ondan sonra gerçekten işe başlamak istiyorum. Ama tahrike kapılmayıp, yavaş yavaş bu dürtünün tesirinden kurtulmayı bekliyorum.)

2 Ocak 1968'den beri ne tek bir sigara yaktım ne de çalışırken zihnimi açsın diye kahveye başvurdum, ama arada sırada keyif için bir fincan kahve içtiğim oldu.

Her şeyden önce, işi bilerek ağırdan almayı denedim, çünkü yeni çalışma tarzımın oturması ve gelişmesi için zamana ihtiyaç vardı. İyice yerleşmesi ve alışkanlık haline gelmesi için en azından bir yıl gerekeceğini düşünüyordum. Çalışmaya ara vermeden tempomu yavaşlattım; oysa eskiden olmazsa olmaz koşul olduğunu sandığım hızlı çalışma alışkanlığımı sürdürmekte ifrata varan bir kararlılık gösterirdim.

Açıkçası genç bir adam için en uygun çalışma tarzı da budur.

Altmışına gelince geçmişini inkâr edecek değilsin ya. İnsan kendini hâlâ eskisi gibi hissedebilir; ama artık utanç ya da pişmanlık duymadan, gençliğin gerçekliği ve samimiyetiyle şimdininki arasında fark olduğunu teslim etmenin zamanıdır.

Yaşlı sayılmasam da altmış yılın tecrübesine sahibim, bunca yılda bir hayli değişiklikliğin meydana geldiğini kabul etmek lazım. Öyle de olsa 1967 yazında, yeni bir macera hevesiyle birbirinden değişik bazı yazılar yazdım.

Şöyle, çok sıkı çalıştım, yorgun düşünce Paris sokaklarını arşınladım, sonra da ertesi günün işlerini planladım.

1967 Temmuz-Ağustosu'nda hayatımda her zamankinden çok çalıştım ve daha çok yazdım –çeşitli nedenleri vardı bunun: eskisi gibi sıkı çalışabiliyor muydum? Çalışmak istiyor muydum? Ortaya

çıkan yazılar bu çabaya değecek nitelikte miydi?

Cevapların hepsi de olumluydu.

Sonra üç ay geçmeden değişik bir tarzda çalışmayı denemek istedim. Her şeyden önce hayatımın ve çalışma tarzımın olmazsa olmaz bir unsuru haline gelmiş olan sigarayla kahveden vazgeçmek istiyordum. İkinci olarak çalışma yöntemimi değiştirmek niyetindeydim, kendimi deli gibi işe vermek yerine daha gevşek bir çalışma yöntemini denemekti maksadım. İşin niteliğini belirleyen yoğun bir şekilde işe sarılmak mıydı acaba? Yoksa nitelik, o yoğunluğa rağmen mi kendini gösteriyordu?

25 Kasım

Peki nerdeyim ben şimdi?

Fresno'ya eskiden *Green Bush Spring* [Yeşil Çalı Pınarı] derlermiş. Bundan yüz yıl önceki bir tarihte, şu an Mariposa Sokağı 1928 numara olan yerde, yeşil bir çalılığın dibinde, vahşi hayvanların gelip susuzluklarını dindirdiği bir pınar varmış. Gel zaman git zaman, insanlar da bu sudan içmeye başlamış; atları, sürüleri, koyunları da faydalanmış.

Sonradan Irving Berlin'in kayınpederi olduğunu öğrendiğim, Clarence Mackay'in kurmuş olduğu Posta Telgraf Kumpanyası'nda on üç yaşında işe başladığımda, bizim daire Mariposa Sokağı 1926 numaradaydı; U-Need-A Lunch Aşevi'nin ve çoktan toprak altında kalmış olan Green Bush Spring'in az ötesinde... Bu binanın ikinci katında Grand Central Hotel vardı, girişi bir zamanlar pınarın fışkırdığı dar sokaktaydı. Bu bilgileri bundan dört yıl önce The Mall'un açılışında valiyle müfettişlerin astıkları metal levhadan edindim.

Green Bush Spring'den yaklaşık dört yüz adım ötede, Broad-

way de denen Eye Sokağı'nda, 748 numarada, tabiri mazur görürseniz, ben dünyaya gelmişim.

Arada sırada yürüyerek bu yerlere gider, durup bakar, bundan elli yıl önce buraları nasıldı acaba diye düşünürüm. Her şey tamamen değişmiş tabii. Temple Bar Binası, Van Ness ve Mariposa'nın iki katı gitmiş. Eski mahkeme binası da yok artık, etrafındaki park parsellere bölünmüş. Her öğleüstü üç dört kez uğrayıp su içtiğim, yosun tutmuş, patlak postallı, tunçtan çocuk heykelinin durduğu çeşmenin de yerinde yeller esiyor. Benim boyumdaki bu çocuk, Amerikalı değildi bana kalırsa, kesinlikle Ermeni de olamazdı. Postallardan biri ayağındaydı, delik olanını eliyle havaya kaldırmış, gülümsüyordu; delik postaldan iplik gibi paslı bir su akıyordu. Heykel Hollanda'da ya da öyle bir yerde yapılmış, aynı kalıptan bir düzine kadar üretilerek dünyanın değişik şehirlerine satılmış, yüzyılın başında bir tanesi de Fresno'ya gelmişti. Günün birinde kaybolunca, kentin kayıt defterleri incelenerek, bir yenisi ısmarlandı. Ancak, sonradan gelen gıcır gıcır ve anlamsızdı; parktaki yeni yerinde pek yüzüne bakan olmadı.

26 Kasım

Bundan on yıl önce, Malibu'daki kumsalda yaşarken Upton Sinclair bana, bugün hatırlayamadığım bir nedenle, *Cup of Fury* [Öfke Kadehi] adlı son kitabını göndermişti. Kitap, aralarında Oakland'lı Jack London'ın da bulunduğu, içmekten hoşlanan arkadaşları hakkındaydı. Ben de gençliğimde hayatımın hatırı sayılır dört yılını geçirmiştim Oakland'da.

Yaşlı centilmene bir mektupla teşekkür ettim; kitabını ne kadar beğendiğimi ve beni düşünmüş olmasından dolayı ne denli sevindiğimi yazdım.

New York'taki küçük bir tiyatroda Eski Yunan konulu bir oyunu sahnelenmişti. O sırada New York'taydım ve *The New York Times*'a bununla ilgili bir yazı vermiştim; mealen, "Şehirdeki en iyi oyun –aniden seksen yaşına gelmiş genç bir yazarın kaleminden çıkmış." diye yazmıştım. *Cup of Fury*'yi bana bu yüzden göndermiş olabilir. Kim bilir, belki de böyle bir yazıyı ancak çok içen birinin yazabileceği kanısıyla, bana dostane bazı uyarılarda bulunmak istemiş olabilir.

1921 ya da 1922'de on üç, bilemedin on dört yaşındayken, Upton Sinclair'in *The Brass Ring* [Pirinç Halka] adlı bir kitabını almıştım Eye Sokağı'ndaki Halk Kitaplığı'ndan. Kitapta ülkenin eğitim sistemi ağır biçimde eleştiriliyordu. Onun ardından en ünlü kitabı olan *The Jungle*'ı [*Chicago Mezbahaları*] okudum. Sonraki yıl, bir delilik edip, *% 100* adlı bir kitaba bir dolar verdim.

Upton Sinclair'in yolsuzluklara parmak basan, öfkeli olduğu kadar titiz, genellikle yüksek mevkilerdeki sahtekâr ve açgözlü insanları teşhir eden yazıları beni çok etkilemişti.

İlk kitabımın yayınlandığı 1934 yılında Kaliforniya valiliğine aday olması beni gerçekten umutlandırmıştı; zira böyle bir mevkiye, onun gibi birinin layık olduğunu düşünüyordum.

Neydi ilkeleri? Yaşlılara saygıydı sanırım.

Ermeniler yaşlılarına düşkündür; onlara bakmaktan yüksünmezler. Oysa bazı Kuzey Amerika Yerlileri saygılarını, yaşlıları uzak bir yere götürüp ölüme terk ederek gösterirler. Kimileri bunu vahşet olarak niteleyebilir, ama yerlilerin bu fikirde olmadığı aşikârdır. Her iki halde de ölüm kaçınılmazdır. Eğer yaşlı bir adam, zamanının geldiğini hissederse, oğlunun onu sükûnetle ölümü bekleyeceği bir yere götürüp bırakmasına itiraz etmez. Bu herhalde, bir yandan hayatın devam ettiği bir yerde, ağzından salyalar aka aka, sarsak sarsak yürüyerek öteye beriye sıçmaktan daha soylu bir davranıştır.

Ama Upton Sinclair seçimi kaybetti*. Sanırım Olson adında biri kazandı, ama emin değilim. Benim seçim bölgem değildi; hâlâ değil. Ancak başkanları takip edebiliyorum. Valiler hakkında bildiğim; Texas, kadınları ve bancocuları, Louisiana, aklından zoru olanları, Alabama, eline çabuk Hıristiyan aşçıları, Kaliforniya, ikinci sınıf sinema oyuncularını seçme eğiliminde.

Hiçbir eyalette yazarların seçildiği yok. Halbuki son zamanlarda siyasetçiler onlara bir hayli kur yapıyor, onlar da bu ilgiye bigâne kalmıyor.

Upton Sinclair bana *Cup of Fury*'yi gönderdikten sonra içmeyi ağırdan almaya başladım. Hayatımı kurtarmasa da Sinclair'in dostluğunun değerini hatırlatmış oldu bana.

Dün gece radyodan bir ses "Upton Sinclair doksan yaşında öldü." dedi.

27 Kasım

Ya ölüm nedir?

Oakland'daki öksüzler yurdunda kalan küçük bir oğlan 1914'te bir otomobil kazasında öldü; yurdun mütevelli heyetinden bir adam, beş altı çocuğu yepyeni arabasında gezdirirken oldu kaza.

İşte ölüm buydu.

Tüm kimsesizler yurdu derin bir kedere boğuldu.

O tarihte altı yaşındaydım, ölen oğlandan bir yaş büyük. Bu olayın üzerinde çok fazla durmadım. Ancak o çocuğun yerinde ben olabilirdim diye aklımdan geçirdiğimi hatırlıyorum. Çünkü binmek istemiştim, ancak bir sonraki seferde yer alabileceğim söylenmişti.

Oğlanın ölmesine üzülmüştüm, ama onun yerinde olmadığım

* Upton Sinclair seçimlere Sosyalist Parti adına katıldı. (ç. n.)

için de sevinçliydim. Hayat tecrübesinde bu türden olaylarla çok erken yüz yüze geliniyor ve sonrası çorap söküğü gibi geliyor.

Her gün, kimi tanıdık olan ölüm haberlerine karşı gösterdiğim bu özel ilgi altmış bir yaşına gelmiş olmamdan değil; ölümün farkına varmak bir olgu, yaşamak için gerekli bir tutum.

28 Kasım

Bana en zor gelen şey, kendime aklı başında bir yol çizmekteki başarısızlığımı kabullenebilmektir. Hangi yolu tutarsam tutayım, fark etmez benim için. Eskilerin ısrarla, hiç kimsenin zihnini tamamen kullanmadığı, bazı kimselerinse hiç kullanmadığı yollu uyarılarını gözardı etmemem gerektiğini düşünür dururum. Bazıları sadece bir bölümünü kullanır, dahiler bile –o da pek azı– ancak üçte birini kullanırmış.

Bunu on bir ya da on iki yaşındayken ilk kez okuduğumda, "Adam sen de, ben böyle olmam, ben zihnimin tamamını kullanırım." demiştim kendi kendime.

Ama şimdi azıcığını bile kullanmış olduğumdan kuşkuluyum. Halbuki, öyle çok çalışırdım ki nihayet yazmaya ara verdiğimde, bazen artık bedenimin içinde olmadığım hissine kapılırdım; sanki oradan ayrılmış, uzaklarda, başka bir boyutta olurdum.

1944'te Londra'dayken yoğun bir çalışma temposuyla *The Adventures of Wesley Jackson* [Wesley Jackson'ın Serüvenleri] adında bir roman yazmıştım. Her gece sabahlar, üçte ya da dörtte yazmayı bırakır, Savoy Oteli'ndeki odamdan çıkarak yakındaki Waterloo Köprüsü istikametine doğru yürürdüm. Ayaklarımın beni ancak oraya kadar götürebileceğini hissederdim. Bir ya da iki kere, aşağı yukarı beş dakika kadar, sanki derin bir uykudaymışım gibi, kim olduğumu çıkaramadığım oldu. Zira sekiz saat boyunca zihnimin tama-

mını kullanmış olmaktan uyurgezer bir haldeydim.

O romanı otuz sekiz günde bitirdim, çünkü otuz sekiz günde bitirmek üzere programlamıştım kendimi, ama işi hafiften almak gibi bir alışkanlığım olmadığı için, her dakikası alın teriyle yazıldı.

Çok eskiden beri, anlamlı bir hayat sürmekti amacım. Gelecekte olacak şeylerin düzeltilmesi ve iyileştirilebilmesi için her şeyin bir amaca yönelik olması gerekiyordu bana göre. Bu yüzden ne yaptığımı ve niçin yaptığımı bilmek zorundaydım. Daha on iki yaşına gelmeden, bunu sağlayacak bir sistem oluşturmak için kafa yormaya başlamıştım. Bir ölçüde başarılı olduğum söylenebilir; ancak aklımdan geçirdiklerimin çok küçük bir bölümü gerçekleştiği için pek dikkate değer bir başarı sayılamaz. Ama hiç yoktan iyidir diye düşünüyorum. Çok uğraşıp da küçük bir başarı elde ettiğime göre, hiçbir şey yapmasaydım, daha büyük bir hezimete uğramış olacaktım, o zaman da hayatım heba olacaktı.

Hâlâ, zihnimi en verimli şekilde kullanmanın yollarını arıyorum. Acaba duyduklarım gerçek dışı, eksik ya da imkânsız mıydı?

İnsan soyunun yeteneklerini sonuna kadar kullanmadığı iddiasında olan Bernarr MacFadden adında bir adam vardı. Kendi yeteneklerini kullanarak her sabah yalınayak, sayfiyedeki evinden yirmi dört mil ötede, Manhattan'daki bürosuna yürüyerek gidiyor; sebze, fındık, ceviz gibi sert kabuklu meyvelerin yanı sıra envai çeşit meyve yiyordu. Bay MacFadden yeteneklerini azami ölçüde kullanarak ne elde etti diye soracak olursak, yayınladığı *Physical Culture* [Fiziki Kültür] ve *Secret Stories* [Gizli Hikâyeler] gibi dergilerden ve sağlıkla ilgili her şeyi içeren on iki ciltlik eserinden milyonlarca dolar kazandı. Başkaca bir şey yaptığını da hatırlamıyorum.

Ama 1922'de Van Ness Caddesi'ndeki Parlor Konferans Kulübü'nde benzer konulardaki parlak fikirlerini açıklayan Swami Yogananda onun kadar bile olamadı. Sonunda sadece öldü; ancak cesedi hâlâ çürümedi, denebilir. Bunun ne anlama geldiğini ya da ki-

me yararı olabileceğini tahmin etmek mümkün olursa tabii.

Dün, vaktiyle Parlor Konferans Kulübü'nün bulunduğu yere gittim. Orada artık Western Union Telegraph var –bu sabah oradan dört yüz dolar çalındı.

Bana sorarsanız, gene beynin sadece onda biri kullanılmış oldu sadece.

29 Kasım

Aslında her şeyden çok, neden kimseyle geçinemediğimi bilmek istiyorum. Ya onları önemsemiyorum ya da anlaşamıyorum. Sakin, saygılı bir hoşgörü mevzubahis olmuyor. Kendime yakın olan insanlardan taleplerim, kendileri için yapmak isteyeceklerinden bile daha fazla.

Oğlumla kızımı ele alalım mesela. Onlara o başarılması o kadar zor gelen beklentim nedir? Her şeyden önce aklıselim. Yani kısaca hiçbir zaman kendini kandırmamak...

Peki, başka?

Yalan söylemeyin, özellikle bana yalan söylemeyin! Ben yalanın kokusunu hemen alırım, üzerimdeki etkisi son derece kötü olur o zaman. Kontrolümü kaybetmemek için kendimi sıkarken, resmen zıvanadan çıkarım; yalanın içindeki hakikati bulmaya çabalar, onu bütünün içinde görmeye çalışır, bir başka boyutta yalandan öte bir şey, belki de derin bir hakikat olduğunu düşünürüm.

Bana yakın olduğu farz edilen her kim olursa olsun ondan yegâne talebim budur. Karıkoca arasında, kaçınılmaz olarak, bu türden bir dürüstlük anlayışı olması gerektiğine inanmak eğiliminde olsam da, hakikatte asla böyle olmadığını keşfettim.

Biraz önce, öğle üzeri, dört mil mesafedeki Roeding Park'a doğru yol alırken elli yıl geriye gittim: aynı yollar, aynı ağaçlar, aynı

çayırlar. Sonra parktan çıkıp, merakımı gidermek için şehre uzandım. Bir zamanlar Longfellow Ortaokulu'nun bulunduğu yere varıp, terk edilmiş, bomboş arazide dolaştım.

Sonra, 1921'den 1926'ya kadar oturduğum El Monte Yolu 3204 numaraya doğru sürdüm arabamı. Evin karşısındaki Helm Konağı'nın bahçesinde tavus kuşları gezinirdi. Şimdiyse Safeway mağazası almış yerini.

30 Kasım

Bu evin küçük arka avlusunda değişik ağaçlar var.

Kasımın son günü olduğu çok belli, çünkü küçük incir ağacının tüm yaprakları dibine dökülmüş.

Beni şaşırtan, kayısı ağacının yapraklarının aylardır gösterdiği direnç. Bazıları dökülmüş ama yarısından çoğu hâlâ yemyeşil, öbür yarısıysa, yeşilden sarıya dönüşmüş hafifçe. Şeftali ağacı ise neredeyse altmış gündür cascavlak. Yanı başındaki armudun yaprakları süzülerek eteğindeki çimeni örttü, kalan tek tük yapraklar kayısınınkilerden daha sarı.

Cevizin dallarında sadece koyu sarı birkaç yaprak kalmış. Pakanya cevizi ise tamamını dökmüş. Dört asmanın da yaprakları olduğu gibi duruyor, ama kirli bir kahverengine dönüşmüş.

Maltaeriği mevsimini şaşırmış, dalları meyve hevenkleriyle yüklü, oysa bundan dört ay önce ürün vermesi gerekirdi. Portakal da silme dolu ama biraz daha bekleyeceğim iyice tatlansın diye. Bir düzine kadar toplamış, altı tanesini yemiştim geçenlerde, henüz pek tatlanmamıştı. Yabanelmasının da yaprakları hâlâ duruyor.

Bundan elli yıl önce sonbaharda, Fresno'nun soylu meyve ağaçlarının beni nasıl derinden etkilediklerini hatırlıyorum, sanki hiç değişmemişler.

Aralık Günleri

Fresno, 1968

1 Aralık

Dün gece André Malraux'nun *Anti-Memoirs*'ını [Karşı Anılar] aldım elime. Sık sık dizinine başvurarak, sekiz sayfalık "Önsöz" dahil, bazı bölümleri ikişer kez okudum üç saat boyunca.

Bu yazılarda bir samimiyetsizlik var sanki. Söylediği şeyler bir anlam taşıyormuş, çok önemliymiş gibi geliyor insana başta; ama aslında boş laftan ibaret hepsi –masasının başına oturmuş profesyonel bir yazarın, hayatının son demlerinde, işinin bu olduğu inancıyla yaptığı karalamalar.

Profesyonel yazar, asıl zor olan kendinden bir şey katmak ediminden giderek vazgeçiyor. Dünyanın tanınmış isimleri arasına karışarak onlarla konuşuyor, olaylara nasıl bakıyorlarsa, neler söylüyorlarsa onları yazıyor. İyi bir şey mi bu? Yeni bir şey mi? İyi bir şey elbette ama kendinin kim olduğu konusunda yazarı kuşkuya düşürebilir. Yeni bir şey olmadığı kesin. İsa'nın havarileri de bu yolu tutmuş, böylece kendilerine isim yapmışlardı.

Aslında kötü bir kitap olsa da, gerçek insanları ve olayları konu alan uzun bir yazıdan heyecanlanan dünya halkları, entelektüeller ve benzeri kimseler hakkında ne düşünmeli?

Bu kadar kolay aldatılabildikleri ve sahtekârlara kandıkları için dünya halklarının bağışlanabileceği inancındayım. Bizim tarzımız bu. Bunu tercih ediyoruz.

Kitabı bir kenara bıraktıktan sonra, birkaç gün önce Fresno Halk Kitaplığı'nın iskartaya çıkarttığı kitaplar arasından on sente aldığım ve pek çekici olmayacağını düşündüğüm bir başka kitaba el attım. Üslubu dolaysız, sade ve gösterişsiz ve (aşikâr çarpıtmalarına rağmen) dürüst; eğlendirici ve bilgilendiriciydi. Şimdilerde unutulmuş olan bir yazar E. Alexander Powell. Kitabın birinci sayfasında E harfiyle belirtilen ilk adı, Halk Kütüphanesi okurlarının vazgeçilmez dürtüsüyle Edward'a tamamlanmış.

Kitabın adı *Free Lance* [Serbest Yazar]. Yazarın kendisi de, Birinci Dünya Savaşı'ndan ağır yaralı çıktıktan sonra serbest çalışmaya başlayan bir gazeteciymiş.

Kitabın yayın ve telif hakkı tarihi 1937.

"Florence'a" ithaf edilmiş.

Bir sonraki sayfada, başka bir ad belirtilmediği için Bay Powell'ın yazdığını düşündüğüm küçük bir dörtlük yer alıyor:

Doğu'da güneş,
Batı'da deniz,
Batı'yla Doğu, rahatımı kaçıran
Macera çağrısı.

Anlamsız. Ya da her halükârda, anlamlı denebilecek bir ifadeden yoksun. Ama muhtemelen kendisi bunun romantik, gizemli ve anlamlı olduğu hissine kapılmış olabilir. Bay Powell'ın kitabından otuz yıl sonra yayınlanmış olan Malraux'nun kitabı "Bayan John Fitzgerald Kennedy'ye" ithaf edilmiş.

Biraz ilerde şöyle bir alıntıya rastlıyoruz:

"Fil, hayvanlar âlemi içinde bilgelikte birincidir. Geçmişteki hayatlarını hatırlayabilen yegâne yaratıktır o. Çok uzun bir süre, düşüncelere dalarak hareketsiz kalabilir."

Budacı bir metin

İnanmıyorum böyle bir şeye. Kuşkusuz birinciden üstün ama şairane bir kaçış bana kalırsa. Asyalı bir keşiş tarafından, bir Asya dilinde kaleme alındığı anlaşılıyor. Ve yıllar sonra, belki de konuya yabancı bir çeviriyle, son derecede yanıltıcı bir mahiyette biteviye uzayıp giden kitabın başına oturtulmuş; okurdan ise okuduğu her şeye aynı şarkiyatçı, gizemli hatta ağır anlamı yüklemesi bekleniyor. Ne yazık ki yazı, çok sayıda hatalı yoruma yol açacak kocaman, soyut, dolayısıyla anlamsız sözcükle dolu.

Tanrı bizi Tanrısı'nı unutmamış, ama nasıl yazı yazılacağını unutmuş olan büyük adamlardan kurtarsın.

2 Aralık

Yazarların yüzyıllardır masa başlarında didinip durduklarını düşündükçe "Enayiliklerine doymasınlar!" demek gelir içimden; "Ne de aptalmışlar! Çocukluktan, delilikten başka bir şey değil yaptıkları." Ama hemen ardından; "Ama hayır, her biri bir melek onların, bir kahraman, Tanrı'nın talihli kulları hepsi de..." diye düşünürüm.

Talihli olmak bence en önemlisi. Evet, yazar olmak, söyleyecek sözü olduğuna inanmak ve bu kuramın doğru olmadığına ilişkin her gün uç veren tahriklere karşı savaşabilmek bir talih işidir.

Yazarlık başlangıçta kibirlilik şeklinde tezahür etse de, çok geçmeden yerini alçakgönüllüğe bırakır. Yazmak ruhun taşkınlığıdır; insanlık ailesinin bir üyesine yakışmayacak, imkânsız ve aykırı taleplerle ruhu taciz eder. Yazar olmak aynı zamanda sağaltıcıdır da; olağanüstü bir üstünlüktür, yapılmasında yarar olan bir edimde bulunmaktan, tüm zamanların yüce şahsiyetleriyle kol kola yürüyor olmaktan ve Tanrı'nın ya da insan soyunun gözde evlatları arasında sayılmaktan ötürü harikulade bir anlam taşır.

Coğrafyalarına ve uluslarına bakacak olursak Gogol, Puşkin, Çehov, Dostoyevski, Tolstoy, Turgenyev, Gorki ve daha yüzlerce yazarıyla Rusya önde gelir. Onların birbirleriyle buluşmak için uygun yerlere geldiklerini, sinirli ellerle sigaralarını yaktıklarını, durmadan konuştuklarını ve sonra her birinin masasına, kâğıtlarına, kalemlerine ve yapması gereken işlere dönmek üzere, uzaklaşarak odalarına çekildiklerini adeta görüyor, sezinliyor, duyuyorum. Bu nefes kesici, olağanüstü bir güzellik: barbar sayılabilecek bir halkın

yepyeni bir ruha kavuşma mücadelesi. Bu destansı mücadelenin tam ortasındaysa, inanılmaz bir kahkaha sesi duyuluyor –Ruslar'ın en büyük eserlerinde güldürü daima önemli bir yer tutar; tuhaf gelse de güldürürken düşündürmek çok değerli olmayan eserler için de geçerlidir. Rus edebiyatının cazibesinden hiç kaybetmemesinin bir nedeni de güldürünün insan deneyimlerinin ayrılmaz bir parçası olmasıdır kuşkusuz. Çevirilerde bile –ki ben bu eserleri ancak çevirilerinden okuyabiliyorum– bunu sezmek mümkün. Küçük Peder şöyle, Küçük Peder böyle; ama Devrim'den sonra Küçük Peder'den söz edilmez oldu. Yerine, özgürleştirilen küçük insana çevrildi gözler. Yazarlık, aristokrasiden proletaryaya geçerek, muazzam bir yaygınlık kazandı; ama komedi unsuru, güldürü ve şakanın rengi, tadı ve varlığı hiç eksilmedi –ta ki Devlet birdenbire, güldürü yazarı Mihail Zoşçenko'ya, büyük yazar İssaak Babel'e ve adları tarafımızdan bilinmeyen daha yüzlercesine "Dur!" diyene kadar.

İkinci olarak İspanya'yı sayabiliriz. Kimler var bakalım orada? Güldürü ustalarının piri Cervantes: büyük yazarların en talihlisi, çıplak mahpus hücresinin sükûneti içinde, hayat verdiği Don Quijote adındaki unutulmaz kahraman; eğlendirici, hüzünlü, romantik, yürek parçalayıcı, zeki, müstehzi, kibar olduğu kadar öfkeli de.

Cervantes'ten yıllar sonra Basklı yazar Unamuno geliyor: öğretim üyesi, düşünür, vesveseli bir adam. *Don Quijote*'la kıyaslanabilecek büyüklükte bir eseri yok ama denemeleriyle kendine muhteşem bir isim yapmayı başarmış. Ne oldu Unamuno'ya? Engellendi mi? Devleti onu susturmaya çalıştı, ama o Devlete bir oyun oynadı, öldü*.

Rusya'yla İspanya arasında bir bağlantı var mıdır acaba? Mutlaka vardır. Avrupa halklarının tümü, Asya ve Afrika halkları, de-

* Miguel de Unamuno, Salamanca Üniversitesi'nde görevdeyken, Franco'ya bağlı Falanjistler'i suçlayınca görevinden uzaklaştırılarak, evinde göz hapsine alındı. Bundan iki ay sonra bir kalp krizi geçirerek öldü. (ç.n.)

nizlerdeki adalarda yaşayanlar ve Amerikan halkı arasında bağ olduğu kuşkusuz.

Amerikalı yazarların, sabahları erkenden ya da öğle üzeri, hava kardıktan ya da akşam yemeğinden sonra, bazen de gece yarısı çalıştıklarını biliyorum –biliyorum çünkü bu vardiyaların hepsinde çalıştım ben. Ne Paris'te bir kaldırım kahvesinde, ne bir genelevde, ne de bir büroda çalışmışlığım var. Arada sırada, iş adamlarından aldığım, "Eğer zamanınızı, saati yüz dolarlık bir işe harcayacak yerde, saati iki dolarlık bir işe harcıyorsanız, bu sizin bileceğiniz bir şey." türünden kışkırtıcı mektuplara cevap verdiğim oldu. Utanarak itiraf ediyorum ki ilk kez böyle bir mektup aldığımda bir an için tüm hayat tarzımı değiştirmeyi –sanattan vazgeçip iş hayatına atılmayı– düşünmedim değil; ama hemen aklımı başıma topladım. Hayatımın ve zamanımın herhangi bir bölümüne bir bedel biçilmesi hakaretten başka bir şey değildi.

Birleşik Devletler'in dört bir yanındaki her eyaletten ve şehirden yüzlerce yazar, her gün haberler, makaleler, yorumlar, başyazılar, ilanlar, radyo programları, televizyon dizileri için senaryolar, oyunlar, aralarında Coolidge, Hoover, Roosevelt, Truman, Eisenhower, Kennedy, Johnson ve Nixon gibi devlet başkanlarının da yer aldığı siyasetçiler için metinler kaleme alır; ayrıca birtakım kulüplerin üyelerinin konuşma metinlerini, alkoliklerin, katillerin, sinema oyuncularının, oyuncak üreticilerinin özyaşam öykülerini ve her kim parayı basmışsa, onun istediği şeyleri yazarlar. Film senaryoları, oyunlar, hikâyeler, şiirler, romanlar, mektuplar yazarlar. Oturur, ha babam yazarlar da yazarlar. Tanrı bilir ben de yazarım. Harikuladedir, neşeli, gürültülü, şen şatır bir iştir bu.

Benim mesleğimdir üstelik, mesleklerin en üstünü, aynı zamanda da en gülüncü.

1968'de televizyondaki sigara reklamlarından birinde, "Yaşamanın daha iyi bir yolu olmalı." deniyordu. Bu cümlenin sahibi ise

profesyonel bir yazar olup, Mark Twain'den başkası değildi.

3 Aralık

Chaplin bunda yirmi yıl kadar önce, Catalina açıklarında, küçük teknesiyle gezerken, bir zamanlar üç ufacık balık tutan Odets'in, "İnsan böyle balık tutarak ömrü boyunca rahat yaşayabilir." demesiyle dalga geçmişti. Tabii Odets daha iri çengelli ve daha sağlam bir olta kullansaydı üç torik de tutabilirdi. Chaplin, bu fıkrayı anlatmakla Odets'in ufkunun dar olduğunu ima ediyordu. Öyle de olsa, Odets zamanında hem Broadway'den hem de Hollywood'dan iki üç milyon dolar kazandı.

Mesele, bir sanatçının hem büyük düşünüp, hem de sanatını sürdürüp sürdüremeyeceğinde düğümleniyor.

Elbette sürdürebilir.

Ama en şahane olduğunu sandığı düşünceleri bile son derece sığ olup, mevcut düşünce kırıntıları da bir işe yaramayabilir. Mesele burdadır.

Zamanımızda dünya nüfusu hiç durmadan artarken, kimsenin düşüncesinin bir saniyeden fazla önemseneceğini sanmıyorum. Bu da her kim olursa olsun, önemi konusunda kafa karışıklığı yaşamasına imkân vermeyecek bir durumdur. Bu bağlamda kimsenin ayrı tutulması mümkün değildir, özellikle de politikacıların.

Günümüzde, ulusal ve uluslararası alanda sözü dinlenecek bir yazar çıkabilir mi? Bir yazarın bir devlet görevine tayini mümkün mü? Bir yazar, siyasi ihtirasların güdümünde çevrilen dolapların itici gücü olabilir mi? Böyle bir şeyi başarabilir mi? İster mi bunu?

İsteyebilir belki de. Ama gelinen noktada, ne başarısı ne de başarısızlığı ilgi çekicidir. Zira artık onu yazar saymak doğru olmayacaktır.

Moses Başmanyan, Altına Hücum döneminde Fresno'dan Alaska'ya gitmiş. Dostları onun bir yıl sonra zengin olup döneceğini umuyormuş. Oysa bir ay dolmadan dönmüş fukara. Niye bu kadar çabuk geri döndüğünü sorduklarında da "Çok soğuktu!" demiş.

Guy de Maupassant, soğuğun bazı insanlarda nasıl ölüm etkisi yarattığını çok çarpıcı bir üslupla anlatır. 1929'da San Francisco'da, Diamond'daki sebze ve meyve halinde çalıştığım günlerden birinde, tramvayda bir hikâyesini okurken nerdeyse donduğum hissine kapılmıştım –halbuki güneşli, ılık bir gündü.

William March adında bir yazar, bir zamanlar güneyde bir yerde geçen bir kış hikâyesi yazmıştı; aile fertlerinden bir hastanın ayak uçlarından başlayarak soğuğu nasıl hissettiğini, sonra da yatağında donarak ölmesini tasvir ediyordu.

Annemin ikinci dereceden bir kuzenini San Francisco'daki bir hastanede yattığı sırada ziyaret etmiştim. Ölümünün yakın olduğunu herkes biliyordu ama kendisinin haberi yoktu bundan. Bir hafta içinde üçüncü gidişimde, "Nasılsın, söylesene!" demiştim. Bana, "Ayaklarım buz gibi; bir türlü ısıtamıyorum." dediğini hatırlıyorum. Hissettiğinin yaklaşan ölümün soğukluğu olduğundan habersiz, ayaklarının neden üşüdüğüne şaşıyordu. Ne de olsa eski toprak, hayata bağlı, seksenlik bir ihtiyardı; soğuk, çok geçmeden kalbine ve kafasına sirayet ettiğinde hâlâ uyarıya kulak asmıyor, ölmeye niyetli görünmüyordu. Bundan sonra bir hafta da komada kaldı.

Buz mu, ateş mi? Robert Frost en has şiirlerinden birinde kararsız kalır; sonra da ateşi seçer. Ben de katılıyorum ona.

Genç kuzenlerimden biriyle işe yaramaz arabamın tamir edilmesini beklerken üç saat kadar dolaştık. Ancak o kadar bekleme-

miz bir işe yaramadı. Bozukluk vitesteymiş, on iki saatten önce yapılamazmış, iki yüz elli dolardan aşağı da olmazmış. Bu yüzden mi üşüyordum acaba?

5 Aralık

Bundan tam elli yıl önce, o sırada salgın olan İspanyol gribinin gazabına uğramıştım. Aylarca, her gün okula giderken, gazete satarken ağzımı burnumu örten bir maskeyle dolaştım; şehirde hemen herkes bu esrarengiz hastalığa yakalanmış, gazete satan çocuklardan ölenler olmuş, kimi annesini, babasını, oğlan ya da kız kardeşini kaybetmişti. 11 Kasım'da savaş bile sona ermişti ama hastalık Amerika'yı ve Avrupa'yı kasıp kavurmaya devam ediyordu.

18 Aralık'ta sıra bana geldi; grip benim de yakama yapıştı.

Hane halkı her zamanki gibi işine gücüne gitmişti: annem Guggenheim'a incir paketlemeye, kız kardeşlerim Cosette'le Zabel, Gottschalk'a ve Woolworth'a, kardeşim Henry, Fresno Ortaokulu'na... San Benito Caddesi'ndeki 2226 numaralı evde yapayalnız kalmıştım –başıma gelenden habersiz, kendimi ordan oraya atıyor, ateşler içinde yanarken buz kesiyor, kâh öfkeleniyor, kâh sayıklıyordum.

Hastalığın grip olduğunu anlayamamıştım. Duyduklarıma bakılırsa, hastalığa bir kez yakalanınca kurtuluş yoktu. Bu başka bir şey olmalıydı ama her ne ise beni perişan ediyor, bir o yana bir bu yana savuruyordu. Avazım çıktığı kadar türkü söylüyor, bağırıp çağırıyor, kendisine âşık olduğumdan habersiz olan küçük sevgilim Maxine'e sesleniyordum. Ayaklarım birbirine çarpıyor, eski halime döndüğümü gösterecek iletiyi bekliyordum. Sabah son bulsun, öğle olsun, dakikalar ilerlesin... Az sonra saat üç olacak, arkadaş-

larım zil çalınca Emerson Okulu'ndan ok gibi fırlayıp, gazetelerini almak için *Herald* 'ın bürosuna koşacaklar, ardından şehre dağılıp, ekmek parası kazanmak için bir avaza gazete manşetlerini haykıracaklar. Ben olmayacağım aralarında, ama yarın belki de öbür gün olurum gene.

Derken sokak kapısı adeta yıkılırcasına açıldı; annem gelmişti Guggenheim'dan. Soluk soluğaydı; kan ter içinde kalmıştı. Elini alnıma koydu. Art arda üç bardak sıcak limonata içirdi bana. Terlemeye başladım, çok geçmeden sırılsıklam olmuştum. Uzattığı havluyla kurulandım; annem çarşafları değiştirirken ben de geceliğimi değiştirdim.

Yatağa girdim; huzursuzluğum dinmiş, zihnim sükûnete kavuşmuştu. Uyurken beklediğim ileti geldi, eski benliğime kavuşmuş olmaktan sevinç duydum.

6 Aralık

Bir yazarın eserinde yer alması gerekirken, herhangi bir nedenle unuttuğu ya da keşfedemediği, kendinden önceki yazarların ya da okurların ise bunu keşfetmesine ve yapmasına engel olduğu asli öneme sahip bir şey var mıdır?

İnsanlığın gerçekliği bağlamındaki böyle bir anda yazarın rolü nedir? Eskiden olduğu gibi yazmaya devam mı etmeli? Öteki yazarlarla bağı olmadan mücadeleyi sürdüren, yalnız olmaktan hoşnut bir meczup! Yoksa, meslektaşlarına katılıp bu meseleyi onlarla mı tartışmalı? Yazıları yasal ve ahlaki eşitsizlikleri düzeltme amacı mı gütmeli? Çocuklara, yaşlılara ve öteki azınlıklara hoş vakit geçirtmeyi mi amaçlamalı? Yoksa nasıl olmalı?

7 Aralık

Çalışma masamın yanındaki kalın camlı pencerenin öte tarafındaki yapraksız küçük şeftali ağacına mavi tüylü, büyücek bir kuş konmuş.

Şeftali ağacının berisindeki incir ağacının dibine, süpermarketlerde etlerin paketlenmesinde kullanılan plastik tabaklardan birinin içine, kışın kuşlar beslensin diye biraz içyağı koymuştum. Mavi tüylü iri kuş hemen geldi yemek için.

Altmış birinci yılımın, doksan dokuzuncu günündeki bu küçücük olay bana büyük bir mutluluk veriyor. (Yoksa bu şarkılarda ve hikâyelerde hep adı geçen Mavi Mutluluk Kuşu mu?)

Bu sabah niyetim iki yüz mil kuzeye uzanıp San Francisco'ya gitmek, şehri şöyle bir dolaştıktan sonra Üçüncü Sokak'taki Holmes'dan yirmi beşer sente birkaç kitap satın alıp, geri dönmekti. Ama olmadı.

Yataktan çıkmadan, televizyonda çılgın insanları izledim. Her sabah oyunlar, ünlü şahıslar, sorular, cevaplar, sohbetler, şarkılar, tartışmalar gırla gidiyor. Hepsi de son beş yıldır aynı kişilerin başını çektiği programlar bunlar; aynı gün içinde, bir hafta ya da bir ay sonra yayınlanacak programların çekimi için oradan oraya koşuşup duruyorlar.

Bu açgözlü insanların meşguliyetlerini izlemek doğrusu etkiliyor insanı.

Derken, ani bir kararla televizyonu kapattım. Grip mrip, attım canımı sokağa. Süpermarkete kadar uzandım. Tuz, kuzu pirzolası, dondurulmuş portakal suyu ve Hayakawa'nın San Francisco Üniversitesi'nde yapıp ettiklerini öğrenmek için bir *Chronicle* aldım.

Bir gün bir gündür. Çok kötü, hastalıkla geçen bir gün olmuş olsa da, inanılmaz bir mucize gizleyebilir.

11 Aralık

Tam kırk sekiz saat ortalıkta görünmedikten sonra bugün San Francisco'dan döndüm. Bu kez, gerek kuzeye gerekse güneye giderken, trafik cezası almadım. Şimdi onarımda olan elden düşme Continental'i üç ay önce satın aldığım yerden bir araba kiraladım.

Üçüncü Sokak'taki Holmes'tan dört tane işe yaramaz kitap aldım.

Hoş bir yolculuktu.

12 Aralık

İnsanlık tecrübesi kişisel, mahrem ve her bakımdan benzersizdir. İnsanın bildiği, her ne kadar bir başkasının bildiklerine benzese de, sadece kendisinin edinmiş olduğu bilgidir. Hayatı boyunca, son anına kadar, kayıtsız şartsız kendine aittir; komaya girmezden, başka bir şeye dönüşmezden önce belki de kendi kendine ya da hayali birine, "Hiç ama hiç kimse benim başımdan neler geçtiğini bilmeyecek, ama artık anlatmak için çok geç. Kimseler bilmeyecek olanları." diyecektir.

Peki ama neymiş bunlar acaba? Tanrı bilir, hiçbir şey. Hayatta kalmayı başarabilmişsen, erken yaşta canına kıyılmamış ya da sen kendi canına kıymamışsan, başına gelenler allanıp pullanmış olsa da, sıradan şeyler olduğu için kimsenin dikkatini çekmemiştir.

"Yanılmışım." der adam. "Tam her şeyin yoluna girdiğini sanıyordum; biraz daha, hiç değilse bir yıl daha zamanım olsaydı düze çıkacaktım. Ne var ki, asıl hakikat her günkü karmaşada yatıyor. Dünkü karmaşayı çözmenin yolu olmadığı gibi, bugünden ileriyi görmenin de imkânı yok."

Demek istediğim o ki, bu işin uzmanları bile her gün bir şeyler

yapmaya, benim kırk yıldan beri her gün yazıp çizerek ve bütünü parçalarına ayırarak anlamaya çabaladığım gibi çabalasa da, kendisini aşıp da kendinden, kendi kişiliğinden ve kendine özgü ayrıntılardan daha öteye gidemez. Her şey tamamen kişisel, mahrem, yararsız ve büyüleyicidir –yoksa kendisine mi böyle gelmektedir? Evet, olabilir ama belki başkaları da onun kim olduğunu öğrenme ve neler yaptığını bilme imkânına sahip olsalardı, kendisiyle aynı kanıyı paylaşacaklardı.

Dişçiye telefon ettim; on beş dakika sonra muayenehanesindeydim. Dişçi uzun iğnesini dişetime sapladı, yüzümün sol yanı duyarlılığını tamamen kaybetti, özellikle de kocaman, şiş burnum. Sonra kerpetenini ağzıma soktu, çürük dişi yakalayıp yerinden oynattı, otuz saniyeden az bir zamanda çekip çıkartarak, gösterdi bana.

O kadar ferahlamıştım ki, tam iki saat dolaştım şehirde.

13 Aralık

Kimseden kimseye hayır yok.

Bundan dolayı mı tedirginiz? Hayatımız boyunca durmadan bir şeylerden şikâyet etmemizin temelinde bu mu yatıyor?

Birinin bir başkasına kırk yılda bir küçücük bir iyilikte bulunabileceğini keşfettikten sonra, kimsenin kimseye gerçekten iyilik etmesinin mümkün olamayacağını keşfetmekle kalmadık, kimsenin kimseye büyük ölçüde zararının dokunamayacağını da keşfettik.

Dahası ne dinin, ne felsefenin, ne bilimin, ne sanatın, ne de eğitimin kimseye gerçekten yarar sağlamayacağı da keşiflerimiz arasında. Böyle bir şey keşfetmemiş olsak bile bunu duyumsuyor, işlerin iyiye gideceğini ümit ederek hayata devam ediyoruz. Peki niye düzelmiyor işler?

Neden insanoğlu ebediyen böyle acıklı, kırılgan, sahtekâr, hain ve gülünç bir makine parçası olmayı sürdürüyor?

Bugün öğleden sonra, bundan üç yıl önce babamın küçük kardeşi Mihran'ın kanserden ölmüş olduğu hastaneye gittim. Ona son anına kadar şefkat gösteren hastane görevlilerinin ve "Günü gününe yaşanıyor artık. Burada kalıp işe devam mı edeyim, yoksa istifa edip Meksika'ya mı gideyim sırf yaşamak için?" diyen doktorunun hatırını sormak istemiştim.

Doktorun odasından çıkarken gri pijamalı üç hastayla karşılaştım. İçlerinden biri tanıdıktı.

"Frank, sen misin?" dedim. "Farole?"

Bundan elli yıl önce *Herald* satardık birlikte.

"Benim." dedi. İkimiz de akıp geçen zaman karşısında sersemlemiştik.

14 Aralık

Bangkok'taki bir otel odasında, vantilatörün kısa devre yapması yüzünden Thomas Merton'u elektrik çarptı. Elli üç yaşındaydı. Hans Barth'la aynı gün hayata veda etti, gazetenin yazdığına göre. Otuz yıl önce ondan daktiloda özenle yazılmış beş sayfalık bir mektup almıştım. Yani sonradan Thomas Merton olduğu anlaşılan birinden uzun bir mektup almıştım. Mektupta, dünyadan elini eteğini çekip Tanrı'ya sığınmaya karar verdiğini yazıyordu.

Biri kapıya hafifçe vuruyor, zile erişemeyen bir çocuk bu anlaşılan. David Ensign küçük kardeşi Brian'la odaya giriyor. Brian, kız kardeşi Leandra'nın sattığı İzci Kız Takvimi'nden almak ister miyim diye soruyor. Nuisance adlı küçük köpek de çocuklarla beraber olmaktan duyduğu sevinçle odaya dalıyor. Dokuz yaşlarındaki Leandra, altı yedi tane takvimle yanıma yaklaşıyor. Bir tane alarak

ona yarım dolarlık yeni bir madeni para veriyorum. Bir dakika kadar gevezelik ediyoruz.

Merton'la Barth'ın ölümleriyle birlikte düşünün bu küçük olayı.

Bana, henüz meslek hayatlarının başındayken uzun mektuplar gönderenler olurdu; aralarında, resimleri şimdi on bin dolardan aşağı satılmayan, Amerika'nın en başarılı çağdaş ressamlarından biri de bulunuyordu. Gerçekten de iyi bir ressamdır. Bundan otuz yıl önce yazmış olduğu mektuplar parlak bir zekânın ürünü; onlarda da gene Tanrı ve ruhla mücadele söz konusu. Hâlâ böyle mektuplar alıyorum ve eskiden olduğu gibi gene onlara cevap vermiyorum; zira bu mektupları yazanların kendi kendilerine yazdıkları ve benden gelecek cevaba ihtiyaçları olmadığı inancındayım. Kimi mektupları kısa bir not ekleyerek sahiplerine iade ettiğim de oldu, bunun daha yerinde bir davranış olduğunu düşünüyordum çünkü.

Bu hafta basında çok sayıda ölüm haberi vardı.

Radyoda bir sesin, Tallulah Bankhead'in* dün gece öldüğünü duyurmasıyla irkildim.

Onun ölümünün neden kabul edilemez olduğu düşüncesi beni uzun süre meşgul etti.

Şöyle ki, ölümün yakıştırılamayacağı kadar hayat doludur bazı insanlar. Bayan Bankhead de böyle biriydi.

15 Aralık

Bir çok bakımdan dikkate değer ve yetenekli kimi şahısların ailelerinin ya da cemaatlerinin inançlarından koparak, sanki onları akıldan, ruhtan ve hatta hayattan yoksun bırakacakmışçasına, di-

* **Tallulah Bankhead:** (1903-1968) Amerikalı tiyatro ve sinema oyuncusu. Aralarında, Alfred Hitchcock'un yönettiği *Lifeboat* da olan yirmiden fazla filmde rol aldı (ç.n.)

ni reddetmesine akıl erdiremiyorum bir türlü. Bunun hakikatle, özgürlükle, gerçek kimlikle ya da samimi ve hakiki herhangi bir şeyle uzaktan yakından bir ilişkisi olabileceğini düşünemiyorum. Bu gibi şeylere karşı ateş püskürmenin sebebi nedir? İnsanların öfkesi kızıştıkça meseleler önemini kaybediyor. Halbuki işler oluruna bırakılsa, her şey büyüyeceği kadar büyür; tabii bu nihai bir sonuca ulaşılacağı anlamına gelmiyor.

Mesela 1882'de Dublin'de doğan James Joyce kiliseye yüz çevirmişti; ölüm döşeğindeki annesine çok şey ifade edeceğini bildiği halde, yatağının yanında diz çöküp dua etmeyi reddetti. Saymak ya da sevmek şöyle dursun, zavallı kadını memnun etmek için bile bunu yapamadı. Özgürlüğü her şeyin üstündeydi hâlâ, ama bundan altı ya da yedi yıl sonra suçluluk duyacak, kendini babasıyla birlikte kadıncağızın ölümünden sorumlu tutacaktı. Dün gece James Joyce'la Marc Chagall hakkında yazılmış bazı kitaplar okudum. Chagall seksen ikisinde artık.

Joyce altmışına varmadan hayata veda etti; oldukça tuhaf bir karışım, keşmekeş içinde bir anıt –uzun lafın kısası, kelimenin tam anlamıyla bir dahi.

Kitapların hepsinde metinlerin yanı sıra bol bol da resim vardı. Dublin ve Trieste sokaklarının fotoğraflarına bakmak çok hoşuma gitti; eskiden gezmiş olduğum yerleri hatırladım.

Fresno'nun sokaklarıyla karşılaştırdım onları. Ne yazık ki, otomobillerin ortaya çıkmasıyla bu şehrin plan, proje, denge, güzellik adına beklentilerinin tümü yok oldu. Geniş çevre yolları, rampalar, otoparklar, garajlar, benzin istasyonları her yeri istila etti; benzin ve makine yağı kokusundan geçilmiyor.

Bir şehrin güzelliği derken, tam anlamıyla güzellik değildir kastedilen. Kimi yerlerde hiç de uyumlu değilmiş gibi duran, orantısız ama hakiki, dolayısıyla güzel olan ufak tefek ayrıntılardır asıl titizlikle korunması gereken.

Dublin'de böyle bir güzellik var.

Trieste'de de.

Otomobillerin hâkimiyeti altına giren yerlerdeyse bu gibi güzelliklerden eser kalmıyor. Ama onlarda da başka bir şey var. Genişlik ve hız –duraksama değil ilerleme duygusu.

Chagall da, Joyce da çok değerli adamlar, onlar hakkında kafa yormak zevkli. Birinin küçük ve yoksul bir Rus köyü olan Vitebsk'in Yahudi gettosundan gelmiş olmasında (ki Chagall oralarda dolanmayı hâlâ sürdürmektedir); yirmi yaşında Dublin'i de, Katolikliği de terk eden, bu şehri son kez otuz yaşındayken ziyaret eden, dolayısıyla onu sadece fotoğraflarla haritaları inceleyerek hatırlayan, bu hatıralardan yola çıkarak kelimelerden oluşan devasa iki eser yaratan ötekinin ise Dublin'li bir Katolik olmasında bir keramet var mı acaba diye düşünmekten kendini alamıyor insan.

Chagall'la ilgili kitabın başlarında editör, Chagall ressam olmasaymış yazar olurmuş, diyor. (Doğrusu bundan kuşkuluyum.)

Öte yandan Joyce, hayatını Trieste'deki Berlitz dersanesinde İngilizce dersleri vererek kazandığı halde daima yazar olarak kaldı; zaman zaman şarkıcı olmayı aklından geçirmedi değil, özellikle de John McCormack'ı dinledikten sonra.

16 Aralık

Denverli çelimsiz bir genç olan Jack Dempsey, 4 Temmuz 1919'da, Ohio'daki Toledo'da Jess Willard adındaki iri yarı herifi yere serdi. *Fresno Herald*, özel baskıyla döğüşün sonucunu açıkladı, ben o gün yarım saatten kısa bir sürede yüz gazete satarak iki buçuk dolar net kazanç sağladım. Aşırı sıcak bir cumartesiydi. Daha önce belediyenin spor salonunda ödüllü yerel boks yarışmalarını, arada sırada da dünya haberleri içinde yer alan önemli yarışmala-

rın daha çok nakavt sahnelerini izlediğim olmuştu. Jess Willard'ın bu ünvanı Jack Johnson'dan aldığını ve bu yüzden de beyaz seyircilerin hayranlığını kazandığını biliyordum. Kimse, beyazların üstünlüğü kuramını kanıtlamış olan yaşlı devi, batıdan gelen bir bacaksızın dize getirebileceğini aklının ucundan geçirmemişti. Ama anlaşılan herkes kendine göre bir nedenle bu maça ilgi duyuyordu. (Bunun sebebi insanların mutlaka bir şeye ilgi duymaları gerektiği ve milyonlarca insanın aynı şeye ilgi göstermesinin her zaman mümkün olmadığı gerçeğiydi.)

L Sokağı'nda koltuğumun altında gazetelerle koştururken, bir yandan da "Dempsey kazandı! Dempsey, Willard'ı nakavt etti!" diye avazım çıktığı kadar bağırıyordum. Şaşkınlık! İnanmazlık! Hz. İsa su üzerinde mi yürümüştü? Herkes, kadınlar bile gazete almak istiyordu. Mütarekenin ilanında dahi insanlar ellerini ceplerine böyle düşünmeden atmamıştı! Gazetelerin hepsini satar satmaz, yeniden almak için *Herald*'ın bürosuna koştum. Ama satış müdürü "Tamam..." dedi. "Haydi evine git, bitti artık."

Bu heyecanlı saatler beni hem şaşırtmış, hem sevindirmişti, çünkü daha önce bu kadar kısa bir sürede bu kadar kolay ve bol para kazanmamıştım hiç. Sanki hak etmemişim gibi bir duygu içindeydim; Dempsey'e ise minnettarlık duyuyordum.

Yıllar sonra, New York'ta arada sırada gece kulüplerinde ona rastladığımda, dürüst bir mutluluk içinde olduğu hissine kapılırdım. İnsanlar görür görmez onu tanır, bundan sevinç duyarlardı.

Yenik düşen Jess Willard'a gelince, yavaş yavaş boks ringini terk etti; ancak, altı yedi yılda bir, gazetelerde malum maçta şike yapıldığına, Dempsey'in hakem görmeden eldivenlerinin içine metal yerleştirdiğine dair iddiaları yer alırdı.

Jess Willard dün Los Angeles yakınlarında seksen altı yaşında öldü. Dempsey'in onu üç rauntta yirmi sekiz kez yere düşürdükten sonra nakavt ettiği tarihte otuz beş yaşındaydı.

17 Aralık

Frank Takeda bu sabah saat yedi buçukta geldi ve her iki evin önündeki meyve ağaçlarını budadı.

Aralık ayının ortalarında ağaçların yükünü hafifletmek, onlara güzel bir biçim vermek için budamak gerekir. Bu sabah budanmış ağaçları görünce bir sanat eseri karşısında olduğum hissine kapıldım. (Yeni sanat akımlarında açıkgözlülükte kimseye pabuç bırakmayan, çıplak bir ağacı kökünden söküp budadıktan sonra üzerine adını iliştirip onu bir yontu şaheseri olarak sunmaktan çekinmeyen tipler çıkacaktır –pek ciddiye alınmasalar da, gene de biraz olsun önemseneceklerdir.)

Bir aydan beri, Cartwright marka bir budama makası satın alarak ağaçları kendim mi budasam diye düşünüp duruyordum (uzun saplı bu makaslar Fresno'nun dört mil güneyindeki Malaga köyünde imal ediliyor); ama sonunda işi bahçıvana bırakmaya karar verdim. Evin arkasında da bir sürü ağaç var budanacak; onları da çarşambaya halledecek.

Düşünüyorum da, "Sayfiyede sayısız hizmetkâr ve olanca mahremiyetiyle bir malikâneye sahip olmak dururken, iki tane derme çatma evde yaşamak akıl kârı mı? Dünya çapında ün kazanmış bir yazar böyle mi yaşamalı? Ancak yaşlı bir eksantrik böyle bir yerde yaşamayı seçer."

Ama aslında öyle düşünmüyorum; dalga geçiyorum sadece; özellikle de dünya çapında yazar olma saçmalığı. Ayrıca eksantrik olduğum da söylenemez. Aslında ben bir sanat adamıyım –zeki, hoş, anlayışlı, çekici, herkesin hayranlık duyduğu biri.

Kim olursa olsun, kendini bildiği andan itibaren herkes, gerçek ya da sahte –bazen de hem gerçek hem de sahte– bir görüntü yaratmak için uğraşır. Bu görüntü gerçek tabiatıyla uyuşmasa da, zaman içinde insanın kimi köklü huyları gibi mizacının bir parçası

olur çıkar. Bu bir yaratma süreci, bir başarıdır; nasıl oluşturulduğu unutulur ve hakiki olduğu varsayılır.

Frank O'Connor küçük bir oğlan çocuğunun kendi kimlik tasavvurunu aniden kaybetmesiyle ilgili hikâyesinde, zavallı çocuğun ilerde gözünü budaktan sakınmayan korkusuz bir genç olma idealinin nasıl uçup gittiğini anlatır. Hikâyenin beğenilmesinin nedeni, herkesin başından geçen mahrem bir yaşantıyı açığa çıkarmasıdır.

Benim kendime ilişkin yalanım hangisi? Tabii insanın bunu tam anlamıyla bilmesi mümkün değildir. Kendimle ilgili tüm zaafları bilsem de, (yabancılara yazdığım bazı mektupları saymazsak) şimdiye kadar yazılarımda da, ahbap ve aile sohbetlerinde de bundan söz ettiğim vaki değildir. Belki de en feci yanılgı, sokaktaki adam gibi sıradan biri, sanki bir köylü ya da işçi olduğum zannına kapılmaktır –ancak böyle biri olmadığıma göre, ben kimim? Hanedan mensubu biri mi?

Her ne hal ise, budanmış ağaçlara bakarken kendimi gördüm sanki.

18 Aralık

Çılgınlık... İnsanoğluna dair herhangi bir şey onsuz düşünülebilir mi? Kâinatta hiçbir şeyin çılgın olduğu söylenemez, her şey mantığa uygundur. Ancak insanoğlu çılgınlığın ta kendisidir ve yapıp ettikleri çılgıncadır.

Bu ne demek oluyor? Bu demek oluyor ki, konuşma yeteneği bizi istediğimiz her yere ulaştırabilir. Bu yetenek, sahip olduğumuz en hakiki şeydir. Gerisi lafügüzaf.

Ayaklarımız üzerinde durabilmemizi ve ölüme ilişkin geleneklerimizi dille ifade ederiz. Bu yüzden, bunca zaman sonra, cinsel-

likle ilgili edimlerimizin de dilde ifadesini bulmaya başlaması anlaşılabilir.

Kâinatın nasıl oluştuğunu açıklayıcı varsayımlar arasında, her şeyin bir patlamayla başladığına dair kuram aslında insan cinselliğinin de merkezinde olan bir gerçeklik ve doğrudur. Bütünüyle yanlış anlaşılmasına; din, felsefe, kült, kültür, tabu ya da başka bir sürü şey tarafından gargaraya getirilmesine ve hakkında ayrıntılı hiçbir şey bilinmemesine rağmen, yeni bir hayat söz konusu olduğunda, orgazmın anlamı aşikârdır.

Hayvanlar alemine dahil tüm canlılar, canlı yaşamının olanca çeşitliliğiyle varolma sürecinde, orgazmı değişik şiddette de olsa, genel bir benzerlik içinde ve kaçınılmaz şekilde hissederler.

Hal böyle olunca, pornografinin popülerliğine şaşmamak gerek; cinsellikle ilgili her şey genellikle merak uyandırıyor zaten.

19 Aralık

Ünlü matbaacı Ed Grabhorn San Francisco'da ölmüş.

Şehrin en zengin adamlarından biri de ölmüş aynı gün... Ben müteveffa ile bir çok defa karşılaşmıştım ama, onu tanıdığım söylenemez; çünkü ortak hiçbir ilgi alanımız yoktu. Bir iş adamıydı o: bir bankanın ikinci müdürlüğü, bir borç verme kuruluşunun ikinci başkanlığı, bir sigorta şirketinin genel müdürlüğü türünden görevleri vardı. Bu gibi faaliyetlerle ancak belli nitelikteki adamlar ilgilenir. Ne var ki, banka ve sigorta şirketinde çalıştıklarını bildiğim iki şair var en azından: St. Louis'ten T. S. Eliot ve Hartford'dan Wallace Stevens.

Dün gece kar yağdı. Birkaç saatliğine şehir bembeyaz oldu; kara bürünen insanlar gizemli bir görünüm aldı. Sanki başka bir nesneye dönüşmüşlerdi. Merkezlerinden biraz uzağa düşmüş gibiy-

diler. Kar, beyazlık ve soğuk aralarında konuştukları başlıca konulardı. Bazıları karın yağışını gözleriyle gördüğünü söylüyordu. Ben de gördüm ama o aslında doluydu. Dolu da beyazdı ama kar gibi düştüğü yerde yayılmıyordu. En yoğun yağdığı yerlerde bir birikinti oluşturuyordu.

Yarım saat önce uğradığım Mayfair mağazasında, kasadaki kızın bana verdiği bozuk paralar arasında üzerinde güzel bir portre bulunan aşınmış bir peni vardı. Onu fark eder etmez, tamam dedim, gene talih yüzüme gülecek. Beni üne kavuşturan ilk hikâyem *The Daring Young Man on the Flying Trapeze*'de [Uçan Trapezdeki Cesur Delikanlı] de bulunmuş bir peni vardı.

Bundan üç dört gün önce gene bir rahibin oğlu hayata veda etti: Norman Thomas*, Amerikan toplumunun gerçekten de olağanüstü temsilcilerinden biriydi. Bu sıfatın ona yakıştırılması, ulaşılmaz gibi görünen adalet, zekâ, onur, dürüstlük, şefkat gibi şeyler uğruna yılmadan mücadele etmesindendi. Kayıp bir dava da denilebilir; ancak aslında seksen dört yıl yaşamış olmasından dolayı mutlu olmak gerek.

1954'ün başlarında bir sabah, Chicago'da katıldığım bir televizyon panelinde, öteki dört konuşmacıdan biriydi Norman Thomas. Samimi heyecanıyla beni çok etkilemişti. Tiz sesliydi ve konuşurken sesi titriyordu ama bu bir kusur duygusundan çok büyüleyici bir etki yaratıyordu. Mizah duygusu güçlüydü, gülmekten çok hoşlanırdı. Sosyalist Parti'nin adayı olarak kırk yıl boyunca başkanlık seçimlerine katıldı. İyi mücadele etti. Enayilik miydi yaptığı? Evet, ama kardan tepeler yapmak yerine para biriktirmekten başka bir şey bilmiyorsanız!

---

* Norman Thomas: (1884-1968) ABD'li toplumsal reformcu ve insan hakları savunucusu. İşsizlik sigortası, haftalık çalışma saatlerinin kısaltılması ve çocuk emeğinin kullanımına son verilmesi için mücadele etti. ABD'nin I. ve II. Dünya Savaşları'na katılmasına karşı çıktı (ç.n.)

İşte gidiyorlar, aya gidiyorlar! Üstelik de televizyonda... Televizyon olmasaydı gene de giderler miydi? Elbette gitmezlerdi.

Sabahın dördünden beri hepimiz müthiş bir endişeyle, yüreğimiz ağzımızda, gözümüzü ayırmadan bekliyorduk. Herkes dualar etti, artık biraz daha rahat nefes alabiliyoruz.

Neden ama?

Bu kadar çabanın daha başından boşa gitmesini istemiyoruz; zira bu yılın başındaki benzer üç girişim (bir açıklamada bulunulmamış olsa da) büyük ihtimalle insani bir hata yüzünden, bir anda alevler içinde yok oldu.

Amaç, ayın çevresinde dolaşmak, görüntülemek ve dünyaya geri dönmek.

Bundan sonra sıra insanın aya ayak basmasına gelecek. (Henüz kadınların aya gitmesine dair bir program yok. Buna daha sonra karar verilecek. Çok sayıda kadın şimdiden eğitim için gönüllü yazılmış; onlara telaşa gerek olmadığı söylenmiş.)

Bunları, neler olup bittiğini aktarmak gibi basit bir nedenden dolayı yazıyorum.

Aya bu tarzda gitmek, yüzyıllardan beri genç, ihtiyar yüzbinlerce erkeğin aya uçma fantezisiyle tam örtüşmüyor. Bu gibi hayalperestler toplumda genellikle hoşgörüyle karşılansa da, en azından enayi oldukları düşünülürdü. Onlara daha çok deli gözüyle bakılır, zararsız azınlıklar kategorisine dahil edilirlerdi.

Halbuki şimdi Birleşik Devletler'de çoğunluk bu uçuşları destekliyor ve finansmanlarını sağlıyor; nedeni de Sovyet Rusya ile rekabet. Azınlık ise bu işlere ayrılan paranın, eşit haklar, iş, sağlık, barınma ve eğitim için harcanması gerekirken, çarçur edildiği görüşünde. Ancak bu azınlık yabana atılmayacak bir hacimde. Daha küçük bir azınlık ise, Tanrı'nın gizlerini keşfetmeye kalk-

manın yararsızlığı bir yana, haddini bilmezlik olduğu inancında.

Aslında, büyük bir hükümetin –yani cismen demek istiyorum– faaliyetleri hakkında ne azınlığın ne de çoğunluğun hissiyatı önemsenir. (Hacmi dışında hiçbir hükümet büyük sıfatına layık değildir.) Önemli değildir, çünkü hükümet halkının enerjisini ve üretim gücünü, öngördüğü herhangi bir program uyarınca israf eder. Bunun, sanki bir Tanrı buyruğuymuş gibi yerine getirilmesi ve engellenmemesi gerektiğine inanma eğilimi vardır.

Gelecek yıl bu zamanlar ay haberleri bayatlamış olacak. Çoktan insanları aya çıkartmış ve belgeleriyle yeryüzüne geri getirmiş olacağız.

Rusya'dan çok mu ileri gitmiş olacağız? Hangi alanda?

İşte bu alanda. Yetmez mi?

22 Aralık

Lilienthal'in, San Francisco'da, Sutter Sokağı'ndaki kitabevi Gelder'in arka odasından çıktı; benim yirmi yedi yaşıma karşılık, otuz üçündeydi. Hırıltıyı andırsa da yumuşak ve saygılı bir sesle konuşuyordu, "Tam da roman sayılmayacak bir çalışmayı yeni bitirdim. Adı, *The Grapes of Wrath* [Gazap Üzümleri]" dedi.

Proleter edebiyat dalgasının şahlandığı 1934 yılıydı; acaba ona da kement atılmış da bağlanmış mıydı diye düşünmekten kendimi alamamıştım.

O içeri girmezden önce kitapçıda rastladığım ünlü bir gazetecinin eşi beni Holllywood'a gitmem ve –dediğine göre– şu sırada adını yeni duyurmuş bir çok yazarın yaptığı gibi, proletarya propagandası içeren senaryolar yazmam için ikna etmeye çalışıyordu.

Bu teklife olduğu kadar, asgari duyarlıktan yoksun olduğu anlaşılan sayın bayanın, yazarları ahmak sanan beş paralık bir ajan

üslubuyla konuşmasına da çok şaşmıştım. Cevabımın hayır olduğunu söyledim; propaganda metni yazma becerim yoktu, senaryo yazmak niyetinde de değildim.

Yazdığı şey hakkındaki sözleri beni kuşkuya düşürmüştü. Kadın, onu çok daha önceden, yazdıklarının proletarya propagandası içermesi yolunda ikna etmiş olabilir miydi acaba diye geçti aklımdan.

Bundan üç yıl sonra onunla gene karşılaştık. Arabasıyla Hollywood'dan San Francisco'ya gelip kendisini ziyaret etmek isteyen bir yazar arkadaşımın ricası üzerine, Los Gatos'taki evine telefon ettim. Sözlerimi yanlış anladı, belki biraz yüksek sesle konuşmuş olabilirdim ama çok netti söylediklerim. Hollywood'lu yazarın adıyla hafif bir ses benzerliği yüzünden, ünlü oyuncu Judith Anderson'la beraber olduğumu sanmıştı.

Bir madrona* korusu içinde bulunan çok güzel bir evde oturuyordu; madrona Kaliforniya'nın, belki de dünyanın en muhteşem ağacıdır. Çok yağlı olduğundan, ateş yakmakta madrona kütüklerinin üstüne yoktur. Bahçede, evden çıkan çöplerle beslenen iri bir domuzla, adamakıllı büyük bir doberman vardı. "Tehlikelidir, çok tehlikelidir!" diye uyarmıştı beni.

Şaraplar içildi, konuşuldu, gülündü; müstehcen sıfatına hak kazanan şarkılar bile söylendi; hatta aralarında iktidarsızlık üzerine karısının başlattığı bir tane vardı ki hiç üstüne alınmadan keyifle mırıldanmaktan geri kalmadı.

Sonra onunla bir kere de Dave Chasen'ın lokantasında, Hollywood'da karşılaştım. Yan bölmedeki masada bir yayıncı, Hollywood ajanslarından birinin temsilcisi olan ünlü bir şahıs ve bir film yıldızıyla birlikteydi. Askere çağırıldığımı öğrenince, Monterey Kaliforniya'da, Ordu Dağıtım Merkezi'ndeki bir arkadaşına verilmek üzere benim adıma bir tavsiye mektubu yazmakta ısrar etti.

* **madrona:** Amerika'nın kuzeybatısında yetişen, yaprak dökmeyen, düzgün kabuklu, sert bir ağaç. Yenebilen, sarı bir meyvesi vardır. (ç. n.)

Bir şey demeden mektubu aldım, ama kimseye göstermedim.

Beni iyi bir yere yerleştirmesi için yazılmıştı mektup. (Yazarlıktan daha iyisi mi olacaktı?)

Arada sırada rastlaşırdık. 1957'de Southampton'dan New York'a aynı gemide seyahat ettik, yol boyunca sohbet edip birlikte kafa çektik birkaç defa.

Dostumdu, ikimiz de Kaliforniyalıydık. Bazı okurların, kitabımı ne kadar beğendiklerini söylerken benim değil onun kitabından söz ettikleri bile olurdu.

Dün, 21 Aralık Cumartesi günü, Buck Makasyan onu tanıyıp tanımadığımı sordu. "Tabii." dedim, "Neden sordun?"

"Ölmüş." dedi Buck. John Steinbeck ölmüş.

23 Aralık

Bir oyun bu; ruh ebediyen bedenin dışında gezinirken, insanoğlu kendi bedeninde hapis. İnsanın, sessizce seyirci olduğu bir garip oyun, bir yarışma ya da dans sanki.

İnsanoğlunun anne ve babasından dolayı şanslı olma ihtimali vardır. Annesi, babası, hatta onların anneleri ve babaları için geçerli olan sınıflandırmalar onu bağlamadığı, kendi bedeni özelinde geçersiz olduğu için şanslı sayılır. Kendi varlığıyla ayaktadır, insanın gerçeği de budur; hayata başlarken talihinin yaver gideceği göz önüne alınmalıdır.

Oyun aralıksız devam eder, zavallı adam ona miras kalan uyuşukluk içinde başına gelecekleri bekler.

Hayat bu minvalde sürüp giderken, yaklaşık iki bin yıl önce garip bir adam çıkagelir; halk tarafından aşağılanmasına ve öldürülmesine razı olacak kadar aklından zoru vardır. O gün bu gün her yıl, sözde onun doğum gününde, insan soyunun büyük bir

bölümü bayram eder. Bu şenliklerin pek çok kimseyi mutlu ettiği söylenebilir. Onun hakkındaki rivayetlerin saçmalığı, birbirine benzerliği ve boyutları sersemleticidir. Bu kutlamaları hafızalara daha iyi kazımak için sonradan bir de şişman adam peydahlandı: yerine göre, Kış Baba, Noel Baba, St. Nicholas, Kris Kringle, Santa Claus... Buna kar, çam ağaçları, şekerlemeler, büyük mağazalardaki yürüyen merdivenler, çanlar, şarkılar ve her insanın dünyaya geldiği andan itibaren kalbine insiyaki olarak çöreklenen kederin istismarı eklendi.

Gerçek o ki, aralıkta değil, temmuz ya da ağustosta doğmuştu.

Ama ne fark eder!

Senin inanmak istediğin, inanıyor olmaktan mutluluk duyduğun inancını hiçbir şey etkileyemez. İnancınla hakikati icat edersin, bu yüzden farklılıklar anlamsızdır.

Burada yanılan ya da hata yapan yoktur. Her şey oyunun parçasıdır. Ancak bu durumun tuhaflığının, insanın bir yönü için az da olsa bir cazibesi vardır; zira sahteliğin sahiciliği karşısında, hiç değilse arada sırada, kendi gerçeğinin sahtelik kadar önemli olduğunda diretebilirsin.

Bundan elli yıl önce, 23 Aralık 1918'de, barışın ilan edilmesinden tam altı hafta sonra cebimdeki bir gümüş dolarla Woolworth'tan aile efradına küçük armağanlar almayı düşünüyordum. Kendime de belki on sente bir kitap alabilirdim. Öğle üzeriydi, o gün okul yoktu; gazete satmaya çıkmazdan önce iki saat vaktim vardı.

Şehrin merkezindeki Republican Binası'na geldiğimde kaldırımda oturan tek bacaklı bir adam gördüm. Kucağındaki şapkanın içinde sarı kurşunkalemler vardı.

Adamı daha önce görmüşlüğüm yoktu. Gençti, sağlıklıydı, gülümsüyordu ve dileniyordu.

Doları şapkasına bıraktım, kalem filan almadan hızla ordan

uzaklaştım. Nerdeyse anında aptallık ettiğim hissine kapıldım. Bunu, düşünerek yapmamıştım –iyi kalpli bir davranış değildi– sadece muazzam ve kahredici bir sahtekârlığın kutsanma isterisinin tesirine kapılmıştım.

24 Aralık

Üç akıllı adam –ya da akılsız– sıkı denetim altındaki bir roketin içinde ayın etrafında dönüyor. Zaman denk gelmiş olsa da, kutsal çocuğun doğacağı yeri göstermek gibi bir amaçları yok; zaten insanlığın da yeni bir çocuğa ihtiyacı olduğu söylenemez, bugün 24 Aralık sadece. Gece yarısına doğru anne her zamanki gibi handan uzaklaştırılacak, Yüce İnsan'ı dünyaya getirmek üzere ahırdaki yerini alacak.

Roketin aya gönderilmesinin zamanlaması, kutsal çocuğun kuramsal doğumuyla tam anlamıyla örtüşüyor; yoksa sadece Ruslar'dan önce oraya varma telaşı olarak algılanacaktı.

Bu, insanın şimdiye kadar görülmemiş, en hayalperest, en beklenmedik icraatı. İnsanoğlu artık yeryüzünü terk etmenin yollarını arıyor; halbuki bugüne kadar her şeyi, anası, babası, yakıtı, yiyeceği ve kısmetiydi.

Aniden, önceleri sadece hayal ettiği ama önemine kendisinin bile inanmadığı bir şeyi başarabildiğini fark ediyor.

İngilizler'in, Fransızlar'ın, İtalyanlar'ın, Almanlar'ın, İrlandalılar'ın, Yahudiler'in, Çingeneler'in ya da Laponlar'ın değil de, Amerikalılar'ın ve Ruslar'ın kontrolünde çok sayıda ve türde deneme uçuşundan sonra, her biri çoluk çocuk sahibi olan üç genç Amerikalı şu sırada, test tüpüne benzer bir roket kafasının içinde, dünyadan 240.000 mili aşkın uzaklıkta aya doğru yol alıyor; sadece 80 mil uzaklıktan yüzeyini inceliyor, bir televizyon kamerası

aracılığıyla yeryüzüne fotoğraflarını gönderirken, bir yandan da dünyanın –bizim kırsal alandaki küçük mekânımızın da diyebiliriz artık– fotoğraflarını çekiyor.

Adamların üçü de mükemmel bir eğitimden geçmiş. Her biri olağan koşullarla baş etmesini öğrendikten başka, olağanüstü koşullara da hazırlıklı. Ani ölüme yol açacak arızalarla ya da bir daha dünyaya dönmelerine imkân vermeyecek risklerle karşılaşabileceklerinin bilincindeler.

Bu riskleri ve tehlikeleri halkımız bildiği gibi, dünya halkları da biliyor. Benzeri görülmemiş bu gibi olaylarla karşılaşan insanların durumunu tasavvur edebiliyor.

Ay yolculuğuna çıkmış olanlar ise korksalar bile pek renk vermiyorlar. Bütün dünyanın onları televizyondan zaman zaman, meslektaşlarının ise Houston'daki izleme istasyonundan sürekli seyrettiğini biliyorlar. Bu nedenle korku, panik ya da aptallık izlenimi uyandıracak davranışlarda bulunmaktan sakınıyorlar. Ama hem açıkça hem de dolaylı olarak müthiş korkular yaşadıklarını açıkladılar. Her biri sanki karnında kelebekler pır pır ediyormuş gibi bir hisse kapıldığını söyledi; bundan başka, bir virüs enfeksiyonu olduğu sanılan bir hastalığa, belki de son zamanlarda ülkede salgın olan Hong Kong gribine yakalandılar.

Ama işte şimdi oradalar; görevlerini yerine getiriyor, Houston'la ve milletle görüşüyorlar.

İnanılmaz bir şey bu, ama gerçek! Sevinç veriyor dünyaya! Her zamankindan daha çok, her zamankindan daha güzel...

25 Aralık

Central Union Ortaokulu öğrencileri televizyonda "*Tiny Little Baby Boy*"u [Ufacık Tefecik Bebek] söylüyor, çünkü bu sabah Noel

sabahı: kızların çoğu siyahi, aralarında Japonlar ve Meksikalılar da var, geri kalanlar belli bir grubun üyeleri anlaşılan. İyi çocuklara benziyorlar, kuşkusuz öyleler, özellikle de şarkı söylerken; şarkı söylemek, aslında öyle olmasa bile, yüzlere bir safiyet ve sükûnet getiriyor. Ortaokul ve lise koroları beş saat boyunca bu türden şarkılar söyleyecekler. İlkokul çocuklarının şarkıları büyükler kadar disiplinli olmasa da, onların yüzlerini seyretmek çok daha ilgi çekici oluyor. Aslında hepsi de çok hoş. Bu çocuklar, ekonomik sınıfların en alt basamağında, yani çok yoksullar. Koro çalışmalarına gönüllü olarak katıldıklarını sanıyorum. Oğlanların arasında hiç siyah ya da Asya kökenli bulunmaması da ilginç.

Dün gece on buçukta Kaptan Borman "Bilmenizi isterim ki bir Noel Baba vardır." dedi. Bu sözler, uzaydaki üç adamın başına bir şey gelebileceğinden ve dünyaya dönmelerinin önüne bir engel çıkmasından kaygılanıldığını ifşa ediyordu. Herkes derin bir soluk aldı –sadece Amerika için değil tüm insanlık için ortak dilek, olayın en ufak bir pürüz çıkmadan, başarıyla sona ermesiydi. Roket, saatte 25.000 mile varan bir hız kazanacak. Bu sayılar televizyonda son derecede sıradan bilgilermişçesine sıralanıyor. Aslında hiç de öyle değil; çok güzel, ancak bütünüyle gerçeküstü bir olay.

Bu hadisenin şerefine bir Noel sabahı gezintisine çıktım arabayla. Mayfair'de satılmamış üç düzine Noel ağacı gördüm. Bu manzara beni her zaman hayıflandırır; kim bilir yoksul evlerde yaşayan ne çok çocuk bu ağaçlardan birine sahip olmaktan mutluluk duyacaktı...

26 Aralık

Bitişikteki Ernesto Baca'yla kız kardeşi Malu, altı ev aşağıda oturan David Ensign'la kız kardeşi Leandra, Noel'in ertesi günü

sokağa çıkmışlar, Lanfranco'nun üzüm bağının karşısında şarkı söylüyorlar:

Hong Kong gribi
Hong Kong gribi
Yakalarım seni
Hong Kong gribi gibi...

Fresno'da salgının başlamasından kısa bir süre sonra böyle bir şey duymak insana iyi geliyor. Salgının resmi başlangıç tarihi, radyodan açıklandığına göre dündü, yani Noel günü. Televizyon ve radyo programlarına çıkacakları ilan edilen pek çok kimse Hong Kong gribine yakalandığı için stüdyolara gelemedi. Halbuki mahallenin yumurcakları grip terörüne karşı şimdiden şarkı söyleyip ip atlıyorlar.

27 Aralık

Mike Costa ile arkadaşı Ernesto Baca bisikletle geldiler.

Mike: "Bay Saroyan, dün gece kafayı yedim." dedi.

Böylesine çıldırmış olmasının sebebi, Noel yüzünden yaşadığı bir başarısızlık, kandırılmışlık ya da ihanetti belki de.

Az önce yeni gelen mektupları postaneden aldıktan sonra, yol üzerindeki Mayfair'e uğrayarak alışveriş etmiş, aslına bakacak olursanız, güne başladığımı hissedebilmek için orda parasız verilen bir fincan kahve içmiştim.

Mike'ın yüzündeki ifadeden bana bir şeyler anlatmak istediğini ama nedense bunu beceremediğini anlamıştım.

"Her ne hal ise Mike, mutlu yıllar, mutlu yıllar Ernesto." diyebildim sonunda.

Mike da "Mutlu Noeller." dedi.

Borman, Lovell ve Anders'in aydan salimen dönüşlerinin insanlık için çok büyük önemi var. Bu olaydan duyduğum sevinci hiç yadırgamadım. Halbuki genellikle herkesin heyecanla karşıladığı kimi olaylar beni hemen hemen hiç ilgilendirmez. Bu başarı ise hepsinden farklı. Bugüne kadar, belki de bundan sonra da safiyetini hatta masumiyetini koruyacak. Kâr amacı yok; ya da en azından insan ruhunu incitecek bir menfaat söz konusu değil. Yegâne amacı, insan soyunun her bir üyesi, özellikle de Mike Costa adına, yeni gerçeklere ulaşmak, doğruları bulmak.

İnsanoğlunun tarihinde yeni bir sayfanın ilk cümlesi bu üç adam tarafından dikkatle yazılmış bulunuyor.

Dertli, küçük bir oğlan çocuk ise insanoğlunun en kadim hikâyesi olan kendine özgü dertlerinin son cümlesini söyledi.

28 Aralık

1968'in son cumartesisinde yağmur ince ince çiseliyor –İşte, edebi bir ifade!

Hiç değilse biz naif edebiyatçıların, oyuncak 4 Temmuz roketiyle aya gidip döndüğümüz bir gerçek. Artık ay, hayatımıza hakiki bir tecrübe olarak girmiş bulunuyor. Dün gece televizyonda Archibald MacLeish kendimize ilişkin yanılgılarımızı ve Dante'nin zamanından bu yana yavaş yavaş da olsa gerçeğe nasıl yaklaştığımızı dile getiren bir şiir okudu; belki de artık gerçekten kim olduğumuzu kabul edebilirdik. İfade edilmesi için ayı fethetmiş olmak gerekmiyorsa da hoş bir düşünce.

Ya insanoğlunun yalanlarına ne demeli? Denetimli bir güç sayesinde, uzayda 250.000 millik bir mesafe kat etmenin, nerdeyse bir hafta sonu gezisinden farkı kalmazken, kendi kendini kandırmaları nasıl yorumlamalı? Kendimizi eskisinden daha başka mı

–daha küçük, daha büyük, daha kaba, daha derin, daha işin içinde, daha dışında mı– görüyoruz?

İşin aslı, kim olduğumuzu ve ne yaptığımızı her zaman biliyor olmamızdır. Yalanlarımızı, deneme-yanılma denilen bir yöntemle daima dikkatle seçeriz. Sonuç alıcı yalanlar özenle muhafaza edilir. Onlardan alelacele vazgeçilmez.

Ay artık bizim. Bu üç sözcük bundan böyle daktilo öğrenen öğrencilerin elkitaplarında öteki klişe cümleler gibi yer alacak. Yıllarca önce, Fresno Ortaokulu'nun, sonradan Yüksek Teknik Okul olan, kırmızı tuğladan, eski heybetli binasında ben de bu egzersizleri daktiloda yazmıştım. Binaların yerinde yeller esiyor; benim hatırladığım güzel yapıların hiçbiri yerinde yok artık –ama ne yapalım. Ay bizim. Uzaydan bakıldığında onun kadar güzel görünmeyen dünya da bizim.

İşte bir yıl da geride kaldı. İki cinayet: siyah bir adam bilinmeyen biri tarafından öldürüldü; uzun boylu bir Arap genci de bir beyazı öldürdü. Bir başkanın dul eşi, zengin bir Yunanlı ile evlendi.

29 Aralık

1968'in son pazarında, güneş, içi kurşuni, kenarları beyaz bulutlar arasında parlıyor.

Yılın bitmesine iki gün kaldı. Salı gecesi tam on ikide Batı dünyasının aşırı duygusallıktan mağdur insanları, 1969'u çılgınca karşılayacak ve çok geçmeden her şey eskisi gibi olacak.

1944'te, Londra'da, bombardımanların had safhada olduğu bir dönemde, Savoy Oteli'nde kalan Hymie Green adındaki bir arkadaşım her akşam bana telefon eder, "Ne olacak bu işin sonu?" diye sorardı.

1960'ta tekrar Londra'daydım. Amerikalılar'ın Shakespeare'le

bir ilişkisi olduğunu sandığı Stratford East'te, savaş sırasında şiddetli bombardımana maruz kalmış olan Londra'nın doğusundaki varoşlarda bir oyun sahneye koyuyordum. Günün birinde, kendini Hymie Green'in oğlu olarak tanıtan bir genç adam geldi ziyaretime. Babasıyla arkadaşlık ettiğimiz tarihte dört yaşındaymış, bana bir merhaba demek istemiş.

Babasının nasıl olduğunu sordum.

"Mutlu değil." dedi. "Sık sık öfkeleniyor; sanırım pek iyi değil."

Sonu böyle oluyor işte. Ama delikanlı zeki ve hayat dolu.

Bulutlar bir araya gelerek gökyüzünü tamamen kararttı. Güneş kayboldu, halbuki on dakika öncesine kadar parlak ve sımsıcak bir aydınlık vardı her yerde.

30 Aralık

Zaman.

Eğer hatırınıza getirecek olursanız, kaçıp gider. Ama umursamazsanız, hep olduğu yerde kalır.

Dikkatle izlerseniz, hızla akıp gider. Bense onun izini sürmeye çalışıyorum. Hem sevinç, hem hüzün veren bir tarzda gelip gidiyor –koskoca bir yıl, sanki bir gün gibi.

Ailedeki yaşlı erkeklerle kadınların sohbetlerinde, hayatlarında iz bırakan önemli olayları unutmamak için nasıl bir yol izlediklerini hatırlıyor insan –Armenak daha ufacıkken meydana gelen deprem, Takuhi henüz yürümeye başladığı sırada geçirilen uzun, karlı kış. Amerika yerlileri de zamanı böyle saptar. Bu mu iyi, yoksa zamanı daima son dakikasına varıncaya kadar bilmek mi? Hem bu, hem o!

Öyle ya da böyle, gündelik zamanı kollamak benim için gerekli; bu da tartışmaya noktayı koyuyor. Peki, bu bir şey değiştirir mi?

Bana göre değiştirir; hem de olumlu anlamda. Hayatımda her zaman ne olup bittiğini öğrenmeye çalıştım. İçinde bulunduğumuz an, kavramaya yetmeyecek kadar kısa. Yarın, yaşananların anlamı ve boyutu hakkında kimi ipuçları belirmeye başlar; ama bundan bir yıl sonra gerçek anlamı netleşecektir. On yıl sonra ise açılımı ilanihaye sürecek bir şemanın işe yarar bir parçası olacaktır.

Dün ayakkabılarımı boyarken, "Bir yazarın, masasının başında, ayakkabı boyaması bir zaman kaybı değil mi?" diye sordum kendi kendime. "Ayakkabılarımı kendim boyamamın nedeni bir boyacı çocuğa vereceğim yarım doları esirgemek değildi kuşkusuz. Hayatımda bir sekreter ya da sıradan işleri yaptırmak amacıyla bir yardımcı tutmak gelmedi hiç aklıma; tasarruf etmek gibi bir derdim olduğundan değil. Peki ama o zaman neden kimseden herhangi bir ücretli hizmet talep etmedim?"

Buna verebileceğim yegâne cevap, zaten esas olarak rahat geçen bir hayatta, başkalarına bağımlı olmamayı tercih etmemdir. Ayrıca dünyadaki insanların büyük çoğunluğunun zamanının önemli bir bölümünü işgal eden işleri yapmayı istemişimdir hep.

Dün gece boyunca, sabaha karşı, gece yarısından sonraki tüm saatlerde düşlerime girdi zaman; gelen, giden, geçmiş, hatırlanan, unutulan zaman... Sonra değişimi ve beklentileri hatırladım. Muhteşem bir uykuydu. Çocukluğumun ve delikanlılığımın uykularına benziyordu tıpkı, sadece kadınlar yoktu.

Ama bu sabah uykumda dünyanın kendisi biricik kadındı sanki. Rüya görürken, bir yandan da, tanıdığım kızların çoğunun onlara rastladığım yerlere, şehirlere, sokaklara, binalara, evlere nasıl da benzediğini düşünüyordum.

İşte nihayet!

Eski yılın dünyayla birlikte döneceği sadece birkaç saat kaldı.

Benim gözde zamanım yazdır ve 1968'de, Fresno'daki yaz muhteşemdi.

Çeşit çeşit ağaçta yeni yaprakların, koncaların ve meyvelerin tomurcuklanışını izledim; zamanı gelince onları, kendi dikmiş olduğum bu ağaçların dallarından elimle topladım: kayısılar, nektarlar, şeftaliler, erikler, elmalar, armutlar, cevizler, bademler, maltaerikleri ve portakallar.

Yemişini topladığım en değerli ağaç incirdi. Onu yakındaki fidanlıktan kesmiş olduğum bir sürgünü toprağa daldırarak yetiştirmiştim. Bu yıl o incecik dal meyve verdi.

1967'de Paris'teyken artık ağaçlar arasında bir yerde yaşamaya ve yaz boyunca dallardan koparacağım meyveleri yemeye ahdetmiştim. Bunun hemen ertesi yaz gerçekleşeceğini o zaman hiç ummamıştım doğrusu; ama işte oluverdi. Kaliforniya'nın bu kesiminde azıcık toprakla mucizeler yaratılabiliyor, sahip olabileceğin ve yiyebileceğin pek yararlı şeyler üretiliyor.

Eskiden yaşamış olduğum şehirde artık tanıdık pek az şey var.

Genişleyen şehirde yürümeye elverişli doğru dürüst bir yol bile yok; ama ben Birinci Cadde'den batıya, Tulare'e doğru, A Sokağı'na yönelerek tecrübelerime ve hatıralarıma dayalı kendi tarihimi yeniden yaşadım.

Dizin

A Sokağı 133
ABD 26
Aberfan 26
Academy Caddesi 67
Adventures of Wesley Jackson 92
Afrika 102
Aida 58
Alabama 91
Alaska 105
Albert 70
Alexandre Köprüsü 29
Alman(ya) 17, 20, 25, 26, 58, 125
Altına Hücum 105
American Express 17
Amerika(lı/n) 16, 17, 19, 27, 37, 42, 45, 48, 50, 63, 84, 86, 89, 103, 106, 112, 119, 125, 127, 130, 131
Amerikan Kitaplığı 18
Amerikan Sivil Özgürlükler Birliği 80
Amiel, Henri-Frederic 32, 33
Anders 129
Anderson, Judith 122
Anti-Mémoires 99
Arap 130
Arc 37
Asbarez 19
Asya(lı) 100, 102, 127
Atkinson, Brooks 31
Avakyan, Pepron 80
Avrupa 21, 31, 48, 64, 102, 106
Aziz Tommaso Kilisesi 20

Babel, İssaak 102
Baca, Ernesto 127, 128
Bach 20, 58
Balear Adaları 26
Ballu Sokağı 22
Balzac 53
Bangkok 111
Bankhead, Tallulah 112
Barth, Hans 111, 112
Başmanyan, Moses 105
Basklı 102
Batı 100, 130
Bedros 69
Belçikalı 41
Belmont 69
Bennett, Richard 40
Berlin, Irving 88
Berlitz 114
Beşinci Cadde 76
Birinci Cadde 133
Birinci Dünya Savaşı 49, 100
Birleşik Devletler 44, 103, 120
Birleşmiş Milletler 26
Bitlis 82
Bleu 47
Borman (Kaptan) 127, 129
Brezilya 26
Brian 111
Broadway 88, 104
Bruneau 37
Buck 80, 81, 123
Buda 100

Calderon, George 49
Caldwell, Peter 40
Campbell, Jimmy 49, 50
Camou Sokağı 18
Carl Caddesi 32, 63
Carnegie Hall 48
Cartwright 116
Catalina 104
Cave Dwellers 54
Central Union Ortaokulu 126
Cervantes 102
Cezayir 26
Chagall, Marc 113, 114
Champs 30
Champs-Elysées Tiyatrosu 24
Chaplin 104
Chasen, Dave 122
Châteaudun (Sokağı) 21, 47, 58
Cherry Sokağı 80
Chicago 66, 119
Chichester, Sir Francis 26
Chronicle 108
Cincinnati 40
Clichy Bulvarı/Sokağı 21, 23
Clovis 67
Continental 109
Coolidge 103
Corelli, Marie 21
Cosette 106
Costa, Mike 128, 129
Coward-McCann 18
Crompton, John 21
Crystal Palace 47
Cumhuriyetçi Parti 65
Cup of Fury 89-91

Çehov 49, 101
Çin Müzesi 45
Çingene 81, 125

Dannon/Danone 19
Dante 129
Demokratlar 65
Dempsey, Jack 114, 115
Denver 114
Devrim 102
Diamond 105
Diane 66
Dinuba 67

Django 81
Doğu 100
Don Quijote 102
Doris 80
Dostoyevski 53, 101
Dublin 113, 114
Dumas, Alexandre 30
Dutton 18

Edward 99
Eiffel Kulesi 18
Eisenhower 103
El Monte Yolu 95
Eliot, T. S. 118
Ellen 66
Emerson Okulu 107
Ensign, David 111, 127
Eranoce 82
Ermeni(ce) 19, 23, 58, 64, 69, 73, 77, 81, 87, 89, 90
Ernst, Max 24
Eski Yunan 90
Etoil 30
Evangeline 25
Eye Sokağı 89, 90

Farole 111
Faubourg 37
Fen Lisesi 63
Fitzgerald, Scott 16
Flanagan, Hallie 18
Florence 100
Folies 37
Forbidden Colors 79
Frances 66, 67
Frank 111
Fransa 19, 40
Fransız(ca) 24, 40, 125
Free Lance 100
Fresno 19, 25, 34, 38, 49, 63-65, 67, 69, 72, 77, 78, 80, 81, 88, 89, 95, 105, 113, 116, 128, 133
Fresno Halk Kitaplığı 28, 29, 99
Fresno Herald 114
Fresno Ortaokulu 106, 130
Frost, Robert 105

Galignani Kitabevi 21
Galilée Sokağı 40
Galler 26
Gare de l'Est 22, 37, 60
Gare du Nord 20
Gelder 121
George V. 30
Gershwin, George 47, 48
Giffen, Russell 69
Giffen, Wyllie 69
Gillis Şubesi 79
Gogol 101
Goldberg, Harry 18
Gorki 101
Gottschalk 106
Göteborg 63
Grabhorn, Ed 118
Grand Central Hotel 88
Green Bush Spring 88
Green, Hymie 130, 131
Grofé, Ferde 48
Grundig 47
Guggenheim 106, 107
Güney Amerika 25
Güney Pasifik 63
Güney Vietnam 26
Gymnase Tiyatrosu 37

Halk Kitaplığı 28, 90
Halk Kütüphanesi 32, 77-79, 99
Hartford 118
Hayakawa 108
Helen 66, 70
Helm Konağı 95
Hemingway, Ernest 16
Henry 106
Henry Gaulon Kitabevi 21
(The) Herald 28, 31, 66, 81, 107, 111, 115
Here Comes There... 31
Hıripsime 70
Hıristiyan 91
Hollanda 89
Hollywood 104, 121, 122
Holmes 108, 109
Hong Kong 126, 128
Hoover 103
Horizon 19
Houston 126
Humphrey 66

İngiliz(ce) 20, 21, 24, 25, 40, 41, 50, 73, 81, 83, 114, 125
İngiltere 20
İngiltere Kraliçesi 26
İnsan Müzesi 23
İrlandalı 125
İsa (Hz.) 99, 125
İspanya 102
İspanyol 106
İsrail 25
İsveç 20, 63
İsviçre 19
İtalyan (Bankası) 66, 125
İzci Kız Takvimi 111

J Sokağı 66
Japon(ya) 26, 127
John (Amca) 66
Johnson 26, 103
Johson, Jack 115
Joyce, James 113, 114

Kaliforniya 41, 65, 78, 90, 91, 122, 123, 133
Karsh 60
Katolik Kilisesi 44
Katolik 114
Kennedy 103
Kennedy, John Fitzgerald 100
Kennedy, Robert 65
Kevorkyan, Aram 40
Kış Baba 124

King, Martin Luther (Jr.) 65
Kings River 69
Kitabı Mukaddes 38
Kongo 26
Kopenhag 64
Kris Kringle 124
Krupp 15
Kurken 58
Kurt 83
Kutsal Kitap 53
Kuzey Amerika Yerlileri 90

L Sokağı 115
La Fayette 45, 58
La Fortune 55
La Rochefoucauld 20
Lamartine 24, 28
Lanfranco 128
Lapon 125
Larkin 32
Last Chance Before... 77
Laura 67, 70
Lawrence, D. H. 15
Leandra 111, 127
Lear (Kral) 16
Leipzig('li) 20
Levis Sokağı 30
Lilienthal 121
Lincoln, Abraham 84
London Times 16, 40, 41, 49
London, Jack 89
Londra 49, 81, 92, 130, 131
Longfellow Ortaokulu 95
Longfellow, Henry W./ Wadsworth 25, 45
Lopakin 49
Los Angeles 65, 115
Los Gatos 122
Louisiana 91
Lovell 129
Lusi 70, 81-83

MacFadden, Bernarr 93
Mackay, Clarence 88
MacLeish, Archibald 129
Madame Sokağı 21
madrona 122
Magritte, René 41
Makasyan, Buck 80, 123
Malaga 116
Malesherbes 45
Malibu (Yolu) 41, 54, 81, 89
Malraux, André 99, 100
Malu 127
Manhattan 93
March, William 105
Marché St. Quentin 47
Mariposa (Sokağı) 88, 89
Market Street 63
Martyrs 20
Massenet 18, 37
Maubeuge 20
Maupassant, Guy de 105
Mavi Mutluluk Kuşu 108
Maxine 106
Mayfair 119, 127, 128
"Maymunların Zihniyeti" 29
McCardle 28
McCormack, Jack 114
Meksika(lı) 111, 127
Memphis 65
Mencken, H. L. 84
Mentality of Apes 29
Merton, Thomas 111, 112
Mestrovic, Ivan 68
Mexico City 63, 66
Mısır 25
Miami 65
Mikaelyan, Albert 67
Mihran 111
Miller, Henry 16
Minasyan (Prof.) 19
Minasyan, Archie 66, 67, 70
Mişima, Yukio 79

Modern Sanatlar... 77
Monaco, Jimmy 50
Montaigne Sokağı 24
Monterey 122
Montholon 28
Moore, Henry 24
Morand, Paul 25
Morgan, J. P. 15
Morgue Sokağı 29
Mormon 23
Moskova 20
Muhammet Ali 26, 27
Muni, Paul 54
Murders in the Rue Morgue 29
Müslüman 27

New England 24
New York 18, 29, 37, 48, 52, 63, 65, 76, 77, 81, 90, 115, 123
New York Yankees 26
Nixon 66, 103
Noel (Baba) 124, 126-128
Normandiyalı 19
Notre-Dame de Lorette 58
Nuisance 111

O'Connor, Frank 117
Oakland('lı) 89, 91
Odets 104
Ohio 114
Oklahoma 65
Olimpiyat Oyunları 63, 66
Olive Sokağı 78
Olson 91
Olympia 37
Opéra 37
Ordu Dağıtım Merkezi 122
Orly 51
Orta İsveç 64
Ottawa 60

Paris 16, 17, 19, 21, 22, 28,

34, 44, 47, 49, 51, 60, 64, 81, 86, 87, 103, 133
Parlor Konferans Kulübü 93, 94
Peter 69
Petites-Ecuries Sokağı 37
Petrus 69
Physical Culture 93
Picardy 49, 50
Picasso, Pablo 24
Piedra 69
Pigalle 20
Plaza-Athénée 24
Poe 29
Posse-Brazdova, Amelie 18
Posta Telgraf (Kumpanyası) 66, 69, 88
Powell, Alexander E. 99, 100
Provence Sokağı 37
Puşkin 101

Q 28
Quiller-Couch, Arthur 28

Rand, Christopher/Chris 63, 64
Ranevski 49
Republican Binası 124
"Rhapsody in Blue" 47, 48
Richer 37
Rivoli Sokağı 21
Rockefeller, John D. 15
Roeding Park 94
Roma 44
Roman Roundabout 18
Roosevelt, Teddy 84, 103
Rowell Binası 38
Roxanne 66
Rus(ya) 28, 49, 101, 102, 114, 120, 121, 125

Safeway 95
Saint-Lazare Garı/Sokağı 18, 24
Saint-Denis 37, 47
Sainte-Cécile 37
San Benito Caddesi 106
San Francisco 24, 31, 47, 63, 76, 79, 81, 82, 105, 108, 109, 118, 121, 122
San Francisco Üniversitesi 108
San Juan Tepesi 84
Sanger 28
Santa Claus 124
Santa Fe 69, 70, 77
Saron 20
Saroyan 82, 128
Saroyan, Armenak 56, 131
Saroyan, Takuhi 56, 131
Savoy Oteli 92, 130
Secret Stories 93
Seine (Irmağı) 24, 29, 34
Senac Sokağı 22
Shakespeare 32, 33, 74, 130
Shaw, Bernard 60
Shaw Caddesi 67
Shields Caddesi 67
Shifting Scenes 18
"Show me the Way Home" 49
Sinclair, Upton 89-91
Sosyalist Parti 119
Southampton 123
Sovyet Rusya 120
St. Augustine 44
St. Louis 118
St. Nicholas 124
Stalin 26
Stangl 26
State College 67
Stein, Gertrude 16
Steinbeck, John 123
Stengel, Casey 26
Stevens, Wallace 118
Stillwater 65
Stockholm 20
STP 81
Strasbourg 60
Stratford East 131
Suriye 25
Sutter Sokağı 121

Taitbout Sokağı 16
Takeda, Frank 72, 73, 116
Tanrı 32, 38, 39, 42, 44, 50, 101, 103, 109, 111, 112, 120, 121
Tauchnitz, Bernard 20, 21, 25
Temple Bar Binası 89
Texas 91
The American Judaism Reader 79
The Brass Ring 90
The Brooklynite 29
The Coast 63
The Conte of Monte Christo 30
The Daring Young Man... 119
The Grapes of Wrath 121
The Jungle 90
The King 54
The Life of the Spider 21
The Mall 88
The New York Times 31, 64, 90
The New Yorker 63
The Sorrows of Satan 21
The Sunday Times 49
The Times 41
Thomas, Norman 119
Thoreau, Henry David 31
Tilsitt 30
"Tiny Little Baby Boy" 126
Tokyolu 79
Toledo 114
Tolstoy 28, 34, 101
Trieste 113, 114
Trinité 18, 21
Trocadéro 23, 27, 40
Truman 103

Tshombe, Moise 26
Tulare 66, 133
Turgenyev 101
Twain, Mark 104
Twenty Letters... 26
Two Plays by... 49

U Thant 26
U-Need-A Lunch Aşevi 88
Unamuno 102
Union Square 24

Üçüncü Sokak 108, 109
Ürdün 25

Vahan 66, 67
Van Ness (Caddesi) 89, 93
Vechten, Carl Van 18
Verdi 58
Victor Hugo Caddesi 35, 51
Vişne Bahçesi 49
Vitebsk 114

Wagram 30
Ward, Humphry 32, 33
Washington Alanı 76
Washington, George 84
Waterloo Köprüsü 92
Western Sales 82
Western Union Telegraph 94
Westminster Abbey 45
"When It's Apples..." 49
White Front 81
Whiteman, Paul 48
Willard, Jess 114, 115
Wolfe, Thomas 15, 64
Woolworth 82, 106, 124

Yahudi 25-27, 79, 114, 125
Yogananda, Swami 93
You can't go... 64
Yunan(ca/lı/istan) 17, 25, 64, 130
Yüksek Mahkeme 80
Yüksek Teknik Okul 130

Zabel 106
Zoşçenko, Mihail 102

%100 90

Başkalarını gözlemlediğim zaman, yani başka ailelerin çocuklarını, kendi çocuklarımı ve Armenak Saroyan'la Takuhi Saroyan'ın dört çocuğundan biri olan kendimi düşünürüm. Başkalarının çocuklarının ne kadar aklı başında, terbiyeli, becerikli, saygılı ve ne yapacaklarının kestirilebilir olduğunu, buna karşın benim halkımın çocuklarının, insanları hayretten hayrete düşürdüğünü görür, şaşar kalırım. Öteki çocuklar kim oldukları, bu dünyadaki yerleri ve yapıp ettikleri konusunda fevkalade rahattır. Oysa biz Ermeniler için bu ta en başından beri müthiş bir mücadeledir.

Sonunda, belki de hepimizin deli olduğu hükmüne vardım, ama tımarhaneye kapatılacak türden değil. Bizler öfkemizi, toplum ya da tıp yetkilileri üzerimize varmadan bastırmayı biliyoruz. İçimizde kaçık olmayanlar parmakla gösterilecek kadar azdır. Bunu aşağı yukarı "hep böyle" olduğumuz anlamında söylüyorum; yani eskisine göre daha beter olduğumuz sanılmasın. Her şeye kusur buluruz. Kokuşmuş bir dünyada yaşadığımızı bilir, ama bu gerçeği kabullendikten sonra bile, dertlenmekten kendimizi alamayız; hatta arada sırada öfkeden köpürdüğümüz de olur. Ailenin çeşitli kollarını gözümün önüne getirdiğimde, uysal, sıradan, ciddi, uyumlu, hevesli, saygılı, talepkâr olmayan, hoş, becerikli, ne istediğini bilen, uzun lafın kısası, öteki nazik insanlarda rastlanan özelliklere sahip bir tek aile bile bulamıyorum. Kaçıklık ailemin her kolunda kendini gösteren başat bir özellik. Çatlak olmayan birini bulmak mümkün değil. Neden böyle? Nasıl bu hale geldik? Cevabı yok bu soruların tabii.

ISBN 975-7265-38-1